

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAHUDİLİK’TE MELEK İNANCI

Zafer KELEŞ

Danışman
Prof. Dr. Hakkı Şah YASDIMAN

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yahudilik’te Melek İnancı” adlı çalışmamın, tarafımdan, akademik kurallara, etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Zafer KELEŞ

.../.../2019

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Yahudilik'te Melek İnancı
Zafer KELEŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmada Yahudilikteki melek inancı ele alınmıştır.

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte, çalışmamızın konusu, önemi, amacı, metodu, sınırlılıkları ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Yahudilik öncesindeki bazı dinlerde melek ve benzeri varlıklar gözden geçirilmiş, sonra Yahudilikteki melek kavramının etimolojik tahlili yapılmış, daha sonra da melekler ile benzer özelliklere sahip diğer gaybi varlıklar ele alınmıştır. Ardından meleklerin kökeni, ne zaman yaratıldıkları, cinsiyetleri, meleklerle olan inancın Yahudi mezheplerindeki karşılığı, meleklerin yeryüzünde görünüşleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, meleklerinin sayısına değinildikten sonra meleklerin tasnifi yapılarak bu melekler tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde, meleklerin sahip olduğu veya insanların onlara izafe ettikleri bir takım görevler ve özellikler açıklanmıştır.

Sonuç kısmında, araştırmamızda ulaştığımız bilgiler ışığında değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Melek, Tanrının oğulları (Bene Elohim), Baş melekler, Düşmüş Melekler.

ABSTRACT
Master's Thesis
The Angel Belief in Judaism
Zafer KELEŞ

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Philosophy and Religious Sciences Program

In this study, the angelic belief in Judaism is discussed.

The study consists of an introduction, three chapters and a conclusion.

In the introduction, information about the subject, importance, aim, method, limitations and sources of our study were given.

In the first part, the angels and similar beings in some religions before Judaism were reviewed, then the etymological analysis of the concept of an angel in Judaism was made, and then the other metaphysical beings with similar features were discussed. Then, the origin of angels, when they were created, their gender, the equivalence of belief in angels in the Jewish sects, their appearance on earth were examined. In the second part, after mentioning the number of angels, the angels were classified and these angels were introduced.

In the third chapter, a number of tasks and features that angels possess or that people attribute to them are explained.

In the conclusion part, the evaluation was made in the light of the information we obtained in our research.

Keywords: Angel, Sons of God (Bene Elohim), Archangels, Fallen Angels.

YAHUDİLİK’TE MELEK İNANCI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK ÖNCESİNDE VE YAHUDİLİKTE MELEK İNANCI, RUHANI VARLIKLAR, MELEKLERİN KÖKENİ

1.1. YAHUDİLİK ÖNCESİ BAZI ANTİK DİNLERDE MELEK İNANCI	9
1.1.1. Sümer’de Melek ve Benzeri Varlıklar	9
1.1.2. Babil’de Melek ve Benzeri Varlıklar	13
1.1.3. Asur’da Melek ve Benzeri Varlıklar	14
1.1.4. Mısır’da Melek ve Benzeri Varlıklar	16
1.1.5. Kenan’da Melek ve Benzeri Varlıklar	17
1.1.6. Pers’de Melek ve Benzeri Varlıklar	19
1.2. YAHUDİLİKTE MELEK İNANCI	23
1.2.1. Melek Kelimesinin Etimolojik Tahlili	23
1.2.2. Melek Kavramının Kapsamı ve Kullanımı	25
1.2.3. Melek ve Diğer Ruhani Varlıklar	27
1.2.3.1. Ruh	27
1.2.3.2. Cin/Peri	30
1.2.3.3. Şeytan	32
1.2.4. Meleklerin Kökeni	34

1.2.4.1. Melek İnancına Etkiler: Zerdüştilik Örneği	35
1.2.4.2. Mezhebi Görüşler	38
1.2.4.3. Meleklerin Yaratılması	40
1.2.4.4. Meleklerin Cinsiyeti	42
1.2.4.5. Meleklerin Görünümü	43
1.2.4.5.1. Tanrı olarak	44
1.2.4.5.2. İnsan Olarak	45
1.2.4.5.3. Melek Olarak	47
1.2.4.5.4. Ruh Olarak	47
1.2.4.5.5. Savaşçı Olarak	48
1.2.4.5.6. Mukaddes Olarak	49

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE MELEKLERİN SAYISI VE TASNİFİ

2.1. MELEKLERİN SAYISI	51
2.2. MELEKLERİN TASNİFİ	52
2.2.1. Baş Melekler	54
2.2.1.1. Mikail	54
2.2.1.2. Cebrail	57
2.2.1.3. Rafael	60
2.2.1.4. Uriel	62
2.2.1.5. Metatron	64
2.2.2. Grup Olarak Vazifeli Melekler	68
2.2.2.1. Kerubîm	68
2.2.2.2. Serafim	71
2.2.2.3. Hayot	73
2.2.2.4. Ofanim	74
2.2.3. Bireysel Olarak Vazifeli Melekler	76
2.2.3.1. Rabbin Meleği	76
2.2.3.2. Ölüm Meleği	79
2.2.4. Diğer Melekler	82

2.2.4.1. Koruyucu Melekler	82
2.2.4.2. İyilik ve Kötülük Melekleri	85
2.2.5. Düşmüş (İsyankâr) Melekler ve Şeytanlar	87
2.2.5.1. Semyaza	93
2.2.5.2. Azazel veya Azael	94
2.2.5.3. Samael	96
2.2.5.4. Lilit	99
2.2.5.5. Beelzebub	100
2.2.5.6. Asmodeus	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ VE GÖREVLERİ

3.1. MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ	103
3.1.1. Ruhsal Varlıklardır	103
3.1.2. Kanatlı Varlıklardır	104
3.1.3. Bilge Varlıklardır	104
3.1.4. İradeli Varlıklardır	105
3.1.5. Konuşan Varlıklardır	108
3.1.6. Yemeyen-İçmeyen Varlıklardır	109
3.2. MELEKLERİN GÖREVLERİ	110
3.2.1. Tanrı'nın Katındaki Görevleri	110
3.2.1.1. Tanrı'nın Övücüsüdürler	111
3.2.1.2. Tanrı'nın Yardımcısıdırılar	111
3.2.1.3. Tanrı'nın Elçisidirler	113
3.2.1.4. Tanrı'nın Danışmanıdırılar	114
3.2.1.5. Tanrı'nın Ordusudurlar	115
3.2.2. Dünyadaki Görevleri	116
3.2.2.1. Dünyayı Gözetlerler	116
3.2.2.2. İnsanları Korurlar	117
3.2.2.3. İnsanları Cezalandırırlar	119

SONUÇ

121

KAYNAKÇA

124

KISALTMALAR

AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DA	Dictionary of Angels
DDD	Dictionary of Deities and Demons in the Bible
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
EA	The Encyclopedia of Angels
EBr	Encyclopedia Britannica
EDD	The Encyclopedia of Demons and Demonology
EJ	Encyclopedia Judaica
ER	Encyclopedia of Religion
ERE	Encyclopedia of Religion and Ethics
EWR	The Encyclopedia of World Religions
Ed.	Editör
Edit.	Edition
EÜİFD	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜSBED	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
JE	The Jewish Encyclopedia
Pub.	Publishing
S.	Sayı
s	Sayfa
ss	Sayfadan Sayfaya
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜİFD	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TB	Talmud Bavli
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trans.	Çevirmen

GİRİŞ

İnsanüstü varlıklara olan inanç, tarih boyunca ortaya çıkmış hemen hemen bütün dinlerde karşımıza çıkar.¹ Melekler veya diğer ruhani varlıklar insanların hayatlarında, doğumlarında, ölümlerinde, ayinlerinde, savaşlarda ve daha birçok alanda önemli bir yere sahiptirler. İlkel inançlar İnsan ve tanrılar arasındaki mesafeyi daha da azaltır. Bu sebeple ilkel inaçlarda tanrılar beşeri varlıklar olarak da tasvir edilirler. Monoteistik dinlerde, insan ve Tanrı arasında melek veya benzeri varlıkların aracı rolü azalmaya başlar.² Bununla birlikte yine de Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi semitik dinlerde, Tanrı ile insan arasındaki mesafeye vurgu yapılır ve ilişki kurma fonksiyonu meleklerle verilir.

Durkheim bu konuda şöyle der:

*Bir dine sahip olmayan hiçbir toplum olmadığı gibi, ne kadar kaba organize edilmiş olursa olsun ruh, onun kökeni ve kaderiyle alakalı müşterek tasavvurların bulunmadığı hiçbir din de yoktur. Bu yönüyle insan zihninde oluşan ruh düşüncesi insanlığın ortaya çıktığı zamandan bu yana devam eden bir olgu olarak düşünülebilir.*³

Melekler ve diğer ruhani varlıklar, ilkel düşüncelerde oluşmaya başlayan ve sürekli gelişen, nihayetinde semitik dinler tarafından sistematik düzenlemesi yapılan önemli bir inanç alanıdır. İlk insanların düşünce ürünlerinin büyük bir bölümü kaybolmuş olmasına rağmen, birçoğu da varlığını devam ettirerek farklı dinî yorumlarla tekrar insan hayatına girmiş bulunmaktadır.

Yahudilik, Yahudi halkının farklı etnik ve dini geleneklerini, ortak bir mirastan alarak, en eski insanlık dönemine kadar götördükleri anlatılara dayanır.⁴ Bu bağlamda Yahudileri incelemek için başvurulacak ilk kaynak Yahudi kutsal metinleridir. Bu metinler genellikle insan hayatındaki itikat ve amel alanlarına hitap etmekle beraber,

¹ Ali Erbaş, “Melek”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, cilt, 29, ss. 40-42.

² Meleklerin buradaki rolünden maksat, insanların inançları gereği Tanrı’ya karşı gösterdikleri şükran, minnet ve yakarışlarını Tanrı’ya bildirmek veya Tanrı adına kabul etmektir. Nitekim semitik dinlerin en belirgin özelliği, Tanrı’dan başkası için hamd ve ibadette bulunulmamasıdır. Ayrıca monoteist dinlerde de melekler Tanrı’nın hizmetinde ve insanların hayatlarında her daim aktif varlıklar olarak görülürler. Bkz. **Tora ve Aftara**, çev/düz. Moşe Farsi, Entegre Matbaacılık, 3. Baskı, İstanbul, 2010, Divre Ayamim, 32: 21-22. Ayrıca bkz. **Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali**, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Yenigün Matbaacılık, 12. Baskı, Ankara, 2011, Enfâl /9, 12.

³ Emile Durkheim, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Ataç Yayınları, çev. Fuat Aydın, Ankara, 2011, s. 329.

⁴ Mary Pat Fisher, **Living Religion**, “Judaism”, Hong Kong 2008, s. 250.

tarihi anlamda da bilgiler içerirler. Yahudi tarihini anlamak için bu halkın kendileri veya farklı toplumlar tarafından isimlendirilen bir takım kavramları ve bu kavramların ne zamandan beri kullanıldığını bilmek gerekir. Bu çerçevede “İbrani”, “İsrail” ve “Yahudi” kavramlarının ne anlam ifade ettiğini ve bu kavramların hangi dönemlerde kullanıldığına bakmak lazımdır. Yahudilere “İsrailoğulları (Bene Yisra’el)”, “Yahudi (Yehudim)” gibi bazı dini ve millî kavramlar izafe edilir. Bunlar hem tarihsel hem de sosyolojik anlamda tartışmalı konulardandır. Ancak, semitik kutsal metinler de dâhil olmak üzere, bu toplum belirtilen kavramlarla anılır. Burada işaret edilmesi gereken husus; bu kavramların gelişi güzel kullanılmadığıdır. Örneğin Tanah, “İsrail” teriminin ne zaman ve niçin kullanıldığına dair bazı bilgiler verir.⁵ Firestone’ye göre, bu kavramlar Yahudilerin kendi tarihlerini tanımlamada kullandıkları kavramlardır.⁶

Tanah’ta bildirildiğine göre “Tufan”⁷ dan sonra dünyada yaşayan bütün insanlığın atası Nuh’tur.⁸ Nuh peygamberin Ham, Sam ve Yafes adında üç oğlu vardır.⁹ Bunlardan Sam ve onun soyundan gelen Sami ırkı diğerlerine nazaran daha seçkin

⁵ **Tora ve Aftara**, Vayislah, 32: 29; **Tanah**, 1. Melahim, 18: 31; 2. Melahim, 18: 34.

⁶ Reuven Firestone. **Yahudiliği Anlamak (Avraam/İbrahim’in Çocukları)**, çev. Ç. Erendağ-L. Kartal, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2004, s. 21.

⁷ Tevrat’taki tûfan kıssasına göre Yahve yeryüzünde insanların kötü olduğunu ve içlerinden devamlı kötü düşünceler geçirdiklerini görür. İnsanları yarattığına pişman olarak, “Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri ve gökteki kuşları yeryüzünden sileceğim, çünkü onları yarattığıma pişmanım” der. Göklerin altında nefes alan bütün canlıları yok etmek için üzerlerine su tûfanını göndereceğini bildirir. Bu tûfanda her canlının öleceğini, sadece Nûh ve ailesinin kurtulacağını bildirerek Nuh’tan verilen ölçülere göre gofer (servi) ağacından bir gemi yapmasını kendisinin ve eşinin, eşleriyle birlikte oğullarının gemiye binmelerini, ayrıca her canlı türünden bir erkekle bir dişiye gemiye almasını söyler. “Her türdeki kuştan, her türdeki çiftlik hayvanından, her türdeki sürüngenden biri erkek, biri dişi olmak üzere ikişer tanesi sağ kalmak için sana gelecekler. Yanına hem kendin hem de onlar için yenilebilecek ne varsa al, ileride yemek üzere depola” der ve Nûh kendisine emredilen şeyi yapar (Bereşit, 6). Nûh ve oğulları Sâh, Hâm, Yâfes, Nûh’un karısı ve oğullarının karıları olmak üzere toplam sekiz kişi gemiye girerler. Yahve’nin emrettiğine göre temiz olanlardan yedişer ve temiz olmayan hayvanlardan ikişer ve kuşlardan ve toprak üzerinde sürünenlerin hepsinden erkek ve dişi olarak ikişer ikişer gemiye girerler (Noah, 7: 7-9). Yedi günün sonunda büyük enginin bütün kaynakları fişkirir, göklerin kapakları açılır, tûfan suları yeryüzüne iner, kırk gün kırk gece yağmur yağar. Yahve geminin kapısını kapar, sular yükselir ve dağları 15 arşın aşar; yeryüzünde olanların hepsini, insanlardan dört ayaklılara, sürüngenlere ve kuşlara kadar bütün varlıkları yok eder; sadece ailesinden yedi kişi ile Nûh ve gemide bulunanlar kalır (Noah, 7: 10, 12). Nûh’un hayatının 600. yılında ikinci ayda ayın on yedinci gününde tûfan başlar, kırk gün kırk gece yağmur yağar ve 150 gün boyunca yağmurun suları yeryüzünü kaplar. Nihayet Tanrı, Nûh’la beraber gemide bulunan bütün vahşi ve evcil hayvanları hatırlar, yeryüzünde bir rüzgâr estirir ve sular alçalır. Enginin kaynakları ve göklerin pencereleri kapanır, yağmur kesilir. 150 gün sonra sular azalır ve gemi yedinci ayda ayın on yedinci gününde Ararat dağları üzerine oturur. Noah, 8: 1-4. Ayrıca bu konuda bkz. Ömer Faruk Harman, “Tûfan”, **DİA**, İstanbul, 2012, cilt, 41, ss. 320-321.

⁸ Noah, 9: 18-19.

⁹ **Bereşit**, 5: 32.

konumdadır. Bu soydan gelen Eber de İbrahim'in babasıdır.¹⁰ Bu dönemden sonra Eber'in nesline, Eber'in soyundan gelen anlamında, "İbraniler"¹¹ denir. Tanah'ta ilk defa kullanılan bu terim İbrahim'in soyunu ifade etmek için kullanılan en eski kavramdır.¹² Dolayısıyla İbrahim'in konuştuğu dil de İbranice adını alır. Arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere göre bu kavim için yeri yurdu belli olmayan, paralı asker olarak çalışan, aşağı tabaka insanı anlamında "habiru" terimi kullanılır. Bu kavramın Yahudileri aşağılamak için tercih edildiği söylenir. Ancak tarihe bakıldığında, kendilerine kötü anlamları ifade edecek lakaplar takılan kavimlerin zamanla bu lakapları benimsedikleri bilinir. İbrani kavramı da benzer durumdadır.¹³

İbrahim'den sonra bu topluluk, diğer bir ata olan Yakup'a nispetle, Tanrı'yla gürleşen anlamında İsrail veya İsrailoğulları şeklinde anılmaya başlarlar.¹⁴ Dini

¹⁰ Tanah'ta Eber, İbrahim'in atası olarak anlatılmakla beraber İbrahim'in birinci nesilden babası olarak verilmez. İbrahim Tanah'ta anlatılan metinlere göre, Eber'in altıncı nesilden oğlu olan Terah'ın oğullarından biri olarak kabul edilir (Noah, 11: 10-26. Bu konuda bkz. Schulim Ochser, "Terah" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork 1901, cilt, XII, s. 107). Bu mesele Kur'an'da da yer almaktadır. Ancak Kur'an'a göre İbrahim, Azer'in 1. Nesilden oğlu olarak anlatılır (En'am, 6/74). Kur'an'da geçen Azer, Tanah'taki Eber midir? Yoksa Terah mıdır? Batılı araştırmacılar tarafından bu konu hakkında iki görüş ileri sürülür. Bunlardan İlki, İbrâhim'in babasına Tharra'dan türetilmiş olarak Athar denilmekle birlikte İslâm kültürüne de bu şekilde intikal etmiştir. Diğer görüşe göre ise, İbrâhim'in babası ile hizmetçisinin adları birbirine karıştırılmış, hizmetçisinin adı olan Eliezer Âzer'e dönüştürülmüş ve İbrâhim'in babasının adı olarak kabul edilmiştir. İslam âlimleri ise bu iki ismi telif ederek bazı açıklamalar getirmişlerdir. Birinci görüşe göre, nasıl ki Yakub'un iki ismi varsa Azer'in de Terah ve Azer olarak iki ismi vardır. İkinci görüşte ise, bu isimlerden Azer'in lakap, Terah'ın ise gerçek ismi olduğu açıklanır. Üçüncü görüşe göre Azer, Terah'ın kendisine hizmet ettiği putun adı olmakla beraber, o da bu puta nispetle Azer olarak isimlendirilir. Son olarak ise, "sapıklığa düşen" anlamında kullanılan Azer, Terah için hakaret amaçlı bir lakap olarak seçilmiştir. Ancak bu isimlerden hangisinin gerçek ismi olduğu hususunda ise Günay Tümer, son semitik kitap olan Kur'an'da geçen Azer ismini doğru kabul eder. Bkz. Günay Tümer, "Azer" **DİA**, İstanbul, 1991, cilt, 4, s. 316.

¹¹ Rabbinik geleneğe göre İbrânî kelimesi, göçebe, bedevi ve nehrin (Ürdün Nehri'nin) karşı yakasındakilerin oğulları anlamlarına gelen "ivrim" veya "ever"kelimesinden türemiştir (John P. Peters, "Hebrew" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork 1901, cilt, VI, s. 305). İbranilerin, kendilerine Tanrı tarafından verildiğine inandıkları topraklar vardır (Arz-ı Mev'ud). İbraniler, Tanrının emri ile kendilerine vaadedilen bu topraklara her daim özlem çekerler. Bu sebeple her fırsatta hasret gidermek ve Tanrının emrini yerine getirmek için bu topraklara gitmek isterler. Buraya gelmek için geçtikleri nehre atıfta bulunmak suretiyle, bu kavim için "Nehrin öte yakasından gelen göçebeler" anlamında İbrani kavramını kullanırlar. Farklı bir düşünceye göre İbrani terimi, İbrahim, İshak, Yakup ve onların eşleri ile çocuklarını da kapsamak suretiyle on iki ataya işaret eder. Bkz. Firestone, s. 21; Ayrıca bkz. Aynur Yıldız, **Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'küb ve Seçilmişlik Kavramı**, İzmir DEÜ. SBE. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014, s. 32.

¹² Leh Leha, 14: 13. Ayrıca bkz. Fuat Aydın, **Yahudilik**, Mahya Yay. Sakarya, 2018, s. 13.

¹³ Yıldız, ss. 32-33.

¹⁴ İsrail teriminin kaynağı Tanah metinleridir. Tanah'taki anlatımlara göre Yakup yolculuğu esnasında nehrin kenarına geldiğinde bir adam gelir ve Yakup'la gürleşe tutuşur. Bu adamın sonraki anlatımlarda ilahi âlemin temsilcilerinden biri olduğundan bahsedilir. Akabinde Yakup'u kutsayan adam oradan ayrılır. Bundan sonra Yakup Tanrıyla gürleşen anlamında "İsrail" olarak isimlendirilir. (Vayislah, 32: 22-30). O zamana kadar İbrani olarak anılan bu topluluk bundan sonra, olayın

anlamda, “İsrail”, Tanrı'nın çağrısına cevap veren, Musa'ya verilen Tevratı “öğretme” yoluyla Tanrı'ya saygı duymaya ve itaat etmeye çabalayan herkesi ifade eder.¹⁵ İsrailoğulları bu tanımı Babil Sürgününe kadar kullanırlar. Sürgünden sonraki dönemde, Musa ile beraber olup onun getirdiği dini benimseyenleri, diğer Sami ırklarından ayırmak için, Yehuda krallığına¹⁶ nispetle, Yahudi olarak isimlendirilirler.¹⁷

Aynen isimlerde yaşanan değişiklik gibi, uzun bir zaman da ortaya çıkan Yahudi düşüncesinde de değişiklikler olur. Başlarından birçok olay geçen bu toplumun kutsal metinleri ve inanç esasları oluşurken inançlarında bir takım değişiklikler (eksilmeler ve eklemeler) meydana gelir. Diğer taraftan birçok savaş, yağmalama ve sürgün sebebiyle bu metinlerin kaybolduğu veya tahrif olduğu zaten bilinmektedir. Bu değişimlere veya yenilenmelere rağmen yine de Yahudilik'teki kutsal kitap külliyatına bağlılık oldukça fazladır.

Yahudilik bir yandan farklı din, inanç ve kültürden izler taşıırken diğer yandan da birçok dini, inancı ve kültürü derinden etkilemiştir. Bu açıdan Yahudi dininin araştırılması, başta semitik dinler olmak üzere, ilkel dinlerdeki inanç karşılaştırmaları açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.

anısına, “İsrailoğulları” olarak anılır (Bkz. Aydın, ss. 14-15). Yahudi teolojisinin asli unsurlarından İsrail kavramı, hem Tanrının seçip ahitleştiği kutsal topluluk manasında İsrailoğulları kavmini hem de Tanrı tarafından ahit kapsamında İsrailoğullarına verilen ve Kenan bölgesini ifade eder. Bkz. Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 6. Baskı, Ankara, 2017, s. 167.

¹⁵ Fisher, s. 250.

¹⁶ Süleyman'ın ölümünden sonra yönetimden memnun kalmayan halkın büyük bir bölümü (on kabile) ülkenin kuzeyine göçmüş ve İsrail Krallığını kurmuşlardır. Burada kalan iki kabile ise başlarında bulunan Kral ile birlikte Yehuda Krallığını kurmuştur (MÖ/796); Yehuda devleti, Yehuda, Binyamin ve Levi kabilelerinden oluşan mensuplarını ifade etmek için kullanılır. Bu yüzden Yahudi kavramı, kadim İsrail'in soyundan olanları ifade etmez. Ancak ileriki zamanlarda diğer kabilelerinde kaybolmasıyla beraber bu kavramlar birbirleri yerine kullanılırlar. Aydın, s. 15.

¹⁷ Baki Adam, “Yahudilik”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016, s. 206. Tanah metinlerinde Yahudi teriminden sekiz yüz defadan fazla bahsedilir. Bu kavramın kullanıldığı yerlerden ilki, Yakup'un dördüncü oğlu olan Yehuda'ya; ikincisi, Yehuda kabilesine; üçüncüsü, Davut hanedanının yönettiği krallığa; dördüncüsü ise, Pers İmparatorluğundaki bir şehir ismine işaret eder. J. Hempel, Yehud kelimesinin anlamını dantel (oya, bağ, bağcık) olarak açıklar ve Eski Ahit metinlerindeki genel eğilimin ise, daha sonra o bölgede yaşayan kabilenin kendi adını taşıyan ataları için bir isim olarak kullanılan bölgesel bir isim olduğu yorumunda bulunur. Bkz. B. Becking, “Yehud”. **Dictionary of Deities and Demons in the Bible**, Ed. Karel Van Der Torn, Pieter W. Van Der Horst, Karel van der Toorn ve diğ., second edit. Brill, Cambridge 1999, s. 925.

Araştırmanın Konusu ve Önemi: İnsanlık tarihi boyunca metafizik varlıklar ile ilgili mitler, yorumlar, söylemler, inançlar hep olagelmıştır. Pek çok dinsel öğretilerde bu konu iman esasları arasında zikredilmiştir. Metafizik varlıklara, bu meyanda da meleklerle iman özellikle semitik dini geleneklerin tamamında yer alan önemli bir inanç alanıdır. Melekler söz konusu olduğunda onların kökenleri, yaratılış gayeleri, çeşitleri, sayıları, özellikleri, görevleri, insanlarla ilişkileri gibi sorular hep akla gelmiş, bütün bu soruların cevapları aranmış, tartışmalar yaşanmış, birbirinden farklı görüşler ortaya konmuştur.

Meleklerin insan yaşamının her alanıyla ilişkili olduğu yönündeki söylemler, diğer ruhani varlıklara kıyasla, onları daha merak edilir bir konuma getirmiştir. Meleklerin insanlık tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmalarındaki en önemli sebeplerden birisi; onların genellikle insanların hayrına olan işlerle meşgul oldukları, yani iyiliği sembolize ettikleri yönündeki inançtır. Bu yönüyle metafizik varlıklar arasında meleklerin ayrı ve önemli bir yeri vardır.

Semitik dinler grubundaki Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın kültür alışverişinde bulundukları, birbirlerini etkiledikleri ileri sürülen iddialardandır. Melek konusunda da böyle bir etkileşimin kaçınılmaz olduğu söylenmektedir. Diğer taraftan Yahudiliğin Yahudilik öncesi din ve kültürlerden izler taşıdığı da dillendirilmektedir. Dolayısıyla özellikle de semitik dinler açısından kültürlerin geçiş ve kesişme noktasında duran Yahudilik'teki ruhani varlıklar ve hususiyle de melekler bahsi araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte Yahudilik'teki melek inancı ülkemizde yeterince incelenerek ortaya çıkarılmamıştır. Bu konuda yapılan müstakil çalışmalar bir elin parmaklarını geçmemektedir.

Bizim bu araştırmadaki konumuz, esas itibariyle Yahudilik'teki melek inancıdır. Bu çerçevede Yahudilik'teki meleklerin kökenleri, yaratılış gayeleri, çeşitleri, sayıları, özellikleri, görevleri gibi konular ele alınacaktır. Ayrıca Yahudilik'teki diğer ruhani varlıkların da ana hatlarıyla üzerinde durulacaktır. Yine Yahudilik öncesi ve sonrası yahudilerin yaşamlarında derin izler bırakan bazı milletlerin din ve kültürlerindeki ruhani varlıklar ile meleklerle dair inançlar da kısaca gözden geçirilecektir. İlaveten, her ne kadar konumuz Yahudilik'te melek inancı olsa

bile, zaman zaman dipnotlarda ana hatlarıyla da olsa Hristiyan ve İslam dinlerindeki melek inancıyla ilgili malumat verilecek ve kısa karşılaştırmalar yapılacaktır.

Verdiğimiz izahattan da anlaşıldığı üzere, araştırmamız bir yönüyle Yahudilik öncesi din ve kültürlerin Yahudilik üzerinde izleri bulunduğu, diğer yandan da Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın melek konusunda karşılıklı etkileşime maruz kaldığı yönündeki iddiaların cevaplanmasına ışık tutacaktır. Araştırmamız Yahudilik'teki melek inancını bütün yönleriyle ortaya koymanın ötesinde bahsettiğimiz böyle bir fonksiyonu da yerine getirecektir. Dolayısıyla ileride farklı alanlarda yapılacak çalışmaların yanısıra, karşılaştırmalı çalışmalara da kaynaklık edecektir. Araştırmamızı önemli kılan bir diğer husus da; ülkemizde Türkçe olarak hazırlanmış böyle bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle sahasında oluşan boşluğu dolduracak olmasıdır. Ali Erbaş tarafından kaleme alınan İlahi Dinlerde Melek kitabı araştırmamızda kullandığımız önemli eserlerden birisidir. Bizim araştırmamızda bu kitapta ele alınmayan birçok konu incelenmiştir. Örneğin, meleklerin tasnifinde farklı melekleri dahil etmemiz bunlardandır. Araştırmamızı önemli yapan en önemli sebep; çalışmalarımızı ana kaynaklar ışığında yapmış olmamızdır. Yine, araştırmamızı önemli kılan diğer bir neden de; alanında müstakil ve kapsamlı ilk çalışma hüviyetini taşımasıdır.

Araştırmanın Amacı ve Metodu: Bu araştırmamızın amacı; bilim dünyasına semitik dinlerin en eskisi olan Yahudilik'teki melek inancını bütün yönleriyle inceleyen Türkçe hazırlanmış bir çalışma sunmaktır. Böylece Türkçe hazırlanmış bu çalışmayla, ülkemizde fazla bilinmeyen Yahudilik'teki melek konusunda insanımıza bilgi vermektir.

Çalışmamızda Dinler Tarihi alanının metotları esas alınmıştır. Bu çerçevede tanımlayıcı metot ışığında hareket edilmiş, konular objektif bir şekilde ele alınmıştır. Konular incelenirken tarihsel ve fenomolojik yöntemlerden yararlanılmıştır. Özellikle dipnotlarda yaptığımız karşılaştırmalarda karşılaştırmalı metottan istifade edilmiştir. Çalışmamızın sonunda yorumlayıcı metot ile ulaştığımız kanaat belirtilmiştir.

Çalışmamızda yahudilere erken dönemlerden -her ne kadar bu dönemi çalışmış olsak da- itibaren çeşitli bağlamlarda verilen isimler yerine, genel bir tanımlama olan ve ülkemizde yerleşik olarak kullanılan "Yahudi" kelimesini tercih ettik. Bu dinden bahsederken de "Yahudilik" tanımlamasını kullandık.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kaynakları: Yahudi tarihi uzun bir geçmişe sahiptir. Çok farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerle ve çoğu zamanda boyunduruk altında yaşayan yahudilerin dinsel inançlarında değişim ve dönüşümler olmuştur. Bunlar mezhebi görüşler olarak eserlere yansımıştır. Dolayısıyla asırlara yayılmış böyle bir dinde belli bir konuyu çalışmak için zorunlu olarak sınırlandırma yapmak gerekmektedir. Biz de bu zorunluluktan hareketle Yahudilik'teki melek inancını çalışırken kutsal metinlere ve bu metinlerin yazıldığı dönemlere yoğunlaştık. Özellikle de melek kavramının belirgin olarak oluşmaya, şekillenmeye ve müesseseleşmeye başladığı Babil sürgünü sonrasındaki döneme odaklandık.

Tanah ilk dönem Yahudi tarihi hakkında bilgi veren kutsal bir metindir. Diğer taraftan Tanah, Yahudi düşüncesindeki metafizik âlemin incelenmesi bakımından da önemli bir kaynaktır. Hem Yahudi tarihi ve kültürü hakkında hem de dönemin farklı medeniyetleri hakkında birçok bilgiyi içermesi nedenleriyle Tanah başvurulması gereken en önemli kaynak hüviyetindedir. Bu sebeple araştırmamızı yaparken biz de ilk önce Tanah'a baktık. Tanah'ta meleklerle ilgili fazla bilginin bulunmadığını gördük. Daha sonra Tanah'ın tefsirleri ve açıklamaları olan Mişna'ya yöneldik. Arkasından da “öğrenme”, “çalışma” anlamına gelen Talmud'u inceledik. Mişna ve Gemara'dan oluşan Talmud, Babil ve Filistin olmak üzere iki çeşittir. Babil Talmudu, diğerine göre daha kapsamlı yazılan ve daha sistematik bir kitaptır. Dolayısıyla biz de daha ziyade Babil Talmudu'ndan yararlandık.

Tanah'ta meleklerin ismi verilmeden anlatılan birçok olayın açıklamalarının Mişna ve Talmudlarda bulunduğunu tespit ettik. Yine bu bağlamda Tanah'ın ahlaki, tasavvufi ve fıkhi açıdan yorumunu ihtiva eden, Aramice yazılan, Halakhah ve Haggadah olmak üzere iki kısımdan oluşan tefsirini gözden geçirdik. Yine Midraşlarda da meleklerle ilgili fazlasıyla açıklama ve yorumla karşılaştık.

Yahudilikte önemli kaynak olan ve özellikle de baş melekler ve isyankâr melekler hakkında geniş bilgiler içeren Enok kitabından da fazlasıyla yararlandık.

Editörlüğünü Fred Skolnik ve M. Berenbaum'un yaptığı Encyclopedia Judaica ve Isidore Singer'in editörlüğünde yayınlanan The Jewish Encyclopedia, editörlüğünü Linsay Jones'in yaptığı Encyclopedia of Religion ve James Hastings'in editörlüğünü üstlendiği Encyclopedia of Religions and Ethics kullandığımız ansiklopedilerden bazılarıdır. Şeytan araştırmacısı olan Bane Theresa'nın şeytanlar üzerine yazdığı

Encyclopedia of Demons in World Religions and cultures, isyankâr meleklerin incelenmesinde kullanılan önemli ansiklopedilerdir. Ayrıca Rosemary E. Guiley'in "The Encyclopedia of Angels" ve "The Encyclopedia of Demons and Demonology" eserleri de önemli ölçüde kullandığımız eserlerden olmuştur. Ayrıca Polonyalı yazar Gustav Davidson'un melekler üzerine kaleme aldığı A Dictionary of Angels eseri de araştırmamızdaki sıkça yararlandığımız çalışmalar arasındadır.

Türkiye'de bu alanda yazılmış eser sadece Prof. Dr. Ali Erbaş'ın ilahi dinlerde melek başlığıyla kaleme aldığı "Melekler Âlemi" kitabıdır. Ali Erbaş'ın doktora tezi olan bu çalışmadan oldukça yararlandık. Yusuf Basalel'in Yahudilik Ansiklopedisi eseri de meleklerin incelenmesinde kullandığımız çalışmalardan biridir. Ayrıca Robert Graves ve Raphael Patai'nin birlikte hazırlayıp sunduğu İbrani Mitleri kitabı da meleklerin düşüşü konusunda kullandığımız önemli eserlerdendir.

Bunların dışında ilkel dinler bağlamında Samuel Noah Kramer'in Sümer Mitolojisi olarak kaleme aldığı eserden de yararlandık. Zerdüşt öğretisinin incelenmesinde Ali Şeriati'nin Dinler Tarihi eseri faydalandığımız eserlerdendir. Özellikle Sümer, Babil ve Asur medeniyetlerindeki meleklerin incelenmesinde, bu medeniyetlere ait Gılgamış Destanından ve Babil Yaratılış Destanından gerekli görüldüğü yerde alıntılar yapılmıştır. Nitekim bu metinler o dönem inançlarının anlatıldığı en önemli kaynaklar niteliğindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK ÖNCESİNDE VE YAHUDİLİKTE MELEK İNANCI, RUHANİ VARLIKLAR, MELEKLERİN KÖKENİ

1.1. YAHUDİLİK ÖNCESİ BAZI ANTİK DİNLERDE MELEK İNANCI

Yahudiler köken itibariyle oldukça erken dönemlere kadar uzanan bir millettir. Yahudiler, en görkemli zamanlarından sonra günümüze kadar, yüzlerce sene devletsiz olarak yaşamışlardır. Onlar bu dönemlerde çoğunlukla köle olarak, hep farklı milletlerin egemenliğinde hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Yahudiler, toplum olarak neredeyse hiçbir dönemde tam anlamıyla asimile olmadan varlıklarını devam ettirebilmeyi başarmış nadir milletlerdendir. Bununla birlikte binlerce yıldır kültürlerini, kimliklerini ve benliklerini koruyabilen bu milletin dinsel inançlarında, içinde yaşadıkların kültürlerin de etkisiyle, zaman zaman değişiklikler olmuştur. Bizim bu çalışmada araştırma konumuz olan melek inancında da erken dönemden itibaren değişiklikler görülmüştür. Aşağıda Yahudiliğin şekillenmesinde etkisi olan bazı toplumların/milletlerin din ve kültürlerindeki melek inancını ana hatlarıyla gözden geçireceğiz. İleride Yahudiliği incelerken bahsettiğimiz bu inançlarla kısa karşılaştırmalar yapacağız.

1.1.1. Sümer’de Melek ve Benzeri Varlıklar

Sümerler Çağı, beşeri tarihin az bir bölümü olan sadece beş bin yılını cisimlendirmekle, dünya tarihini tarihsel ve elle tutulabilir bir şekilde başlatır.¹⁸ Dolayısıyla Sümerler insanlık tarihinin bilinen en eski ve en önemli medeniyetlerinden biridir.

Sümerler, Mezopotamya topraklarına M.Ö. 3500’lerden sonra gelmeye başlamışlardır. Mezopotamya’nın güney bölgelerine gelen Sümerler, farklı gruplar halinde yerleşime elverişli bölgelerde, Ur, Eridu, Lagaş, Uruk, Umma ve Kis gibi birçok şehir devleti kurmuşlardır. Sümerler bu bölgelere geldiklerinde, daha alt

¹⁸ Hartmuth, Schmökel, **Sümer Dini**, çev. Mehmet Turhan Özdemir, AÜDTCF Dergisi, Ankara 1953, cilt, XIX, s. 197.

seviyede bir yerleşim tarzı ile karşılaşmışlardır.¹⁹ Sümerler'in bu bölgeye gelmelerinden sonra burada yaşayan insanların oluşturduğu köy kültürü kısa sürede Sümerlerin etkisiyle şehir kültürü halini almıştır.²⁰

Sümerlerin Mezopotamya topraklarına nereden geldikleri de merak uyandıran bir meseledir.²¹ Şerefhan Ciziri bu konu hakkında iki görüş olduğundan bahseder. Birinci görüşün savunucusu olan İsveçli Sanat Tarihi Profesörü Aron Borelius'un görüşüne göre, Sümerler Ari kökenli bir millet olarak kuzeyden güneye göç eden bir kavimdir. Ancak Ciziri'ye göre bu görüş birkaç sebepten ötürü isabetli bir görüş değildir. O'na göre Hint-İran kavmi olan Ariler tapınakları için herhangi bir mabet yapmaya ihtiyaç duymazlar. Onlar genellikle dağların zirvesinde açık alanlarda ibadet ederler. Ancak Sümerler, tapınaklarını dağların tepelerine yaptıkları ibadethanelerde yerine getirirler. Bu sebeple Ciziri Sümerlerin Ari halkın bir devamı olduğu görüşüne karşı çıkar.²²

Ciziri'nin de içinde bulunduğu diğer görüşe göre ise Sümerler, dağlık ve kuzey bölgelerden Mezopotamya'nın güneyine göç eden kavimdir. Ciziri bunu delillendirmek için onların mabetlerini ve mabetlerine verdikleri "Kur" isminden bahseder. Kur, kelime olarak dağ evi anlamına gelir. Babiller ise bu kelimenin türevi olarak mabetlerini "Zikkurat" (Yüce kule) olarak isimlendirdiler. Ciziri, Sümerlerin dağla olan münasebetlerinden dolayı onların dağlık bölgelerden göç ettiklerini düşünür. Ona göre Güney Mezopotamya'ya en yakın dağlık bölge Zagroslar olması sebebiyle Sümerler, Zagros dağlarından güneye göç ettiler. Ciziri, Mezopotamya'daki tapınakların dağa benzemesini bu gerekçelere dayandırır. Ona göre Sümerler Hint-İran kökenli bir millet değildir.²³ Buna karşın arkeolojik ve filolojik araştırmalar sebebiyle Sümerler'in Orta Asya Türkmenistan tarafından göç eden bir kavim olduğu düşünülebilir. Nitekim Türkmenistan'ın Mari kentinde Mimari yapı itibarıyla Zikkuratlarla büyük benzerlik gösteren tapınak bulunmaktadır.²⁴

¹⁹ C. Leonard Wooley, "**Bir Ecnebi Kitabında Sümerler**", çev. Ziya Nebi, Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası, İstanbul 1938, cilt, 6, sayı, 35, s. 197.

²⁰ Ekrem Memiş, **Eskiçağda Mezopotamya**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007, s. 21.

²¹ Benno Landsberger, "**Mezopotamya'da Medeniyetin Doğusu**", çev. Mebrure O. Tosun, AÜDTCFD, Ankara 1944, cilt, II, ss. 422-424.

²² Şerefhan Ciziri, **Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık**, Doruk Yayıncılık, Ankara 1997, ss. 95-96.

²³ Ciziri, ss. 96-97.

²⁴ Abdullah Altuncu, **Sümer Dini Tarihi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011, s. 19.

Mezopotamya topraklarına sonradan göç eden bu topluluğun dinlerini incelediğimiz zaman birçok tanrıya inanmayı kabul eden politeist bir yapıya sahip olduğu görülür. Bununla beraber Sümer tanrıları özellikle tabiatla var olan birtakım nesnelerle yakından ilişkilidir. Sümerli düşünürlere göre evren, “gök” ve “yer” olmak üzere iki ana unsurdan meydana gelir. Gök tanrıları gökte, yeryüzü ve yeraltı tanrıları da yerde yaşarlar.²⁵ Panteonun egemen tanrısı An gökyüzü tanrısı, Enki yeryüzü tanrısıdır. Bu ikisini ayıran ise hava tanrısı olan Enlil’dir²⁶. Bunların dışında Ninhursag, Nanna-Sin, Utu ve İnanna tanrıları Sümer dinindeki en büyük yedi tanrıdır.²⁷ Bu tanrıların dışında Sümerlerin inandığı birçok ikinci dereceli tanrılar, tanrıçalar ve tanrıların hizmetkârlığında görevli tanrısal varlıklar yer alır. Ayrıca yeraltı (ölüler diyarı) tanrıları olduğu gibi onların hizmetkârlığını yapan Anunnakiler de Sümer dininde mevcuttur. Yeraltının lider tanrısı Ereşkigal²⁸, Enlil’in kızı ve İnanna’nın kız kardeşidir. Nitekim doğadaki hemen her alanda farklı bir tanrı/tanrıça ve bunların hizmetkârları yer alır. Sümer-Akad tanrı panteonunda, büyük tanrıların üç yüz Igigi ve altı yüz Anunnaki adında refakatçileri vardır.²⁹

Sümer inancında iyi ve cezalandırıcı olan tanrılar, bunların da refakatçileri mevcuttur. İyi olanlar insanları korurlar ve onlara yardımda bulunurlar. Kötü olanlar ise genellikle “Uduk” ismi ile anılırlar.³⁰ Sümer mitolojisinde kötü ruhlardan söz eden şöyle bir metin yer alır:

*Ey Enlil baba Pukkum (Tukkum) ölüler diyarına düştü,
Mikkum ölüler diyarına düştü;
Onları bulup getirsin diye Enkidu’yu gönderdim, Ölüler diyarı yakaladı onu.
Namtar (cin) yakalamadı onu, Asag (cin) yakalamadı onu, ölüler diyarı yakaladı
onu, Nergal (cin) yakalamadı onu...³¹*

²⁵ Samuel Noah Kramer, **Sümer Mitolojisi**, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 12.

²⁶ Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev. Ali Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2015, cilt, I, s. 79.

²⁷ Altuncu, ss. 37-53.

²⁸ Kramer, s. 165.

²⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, Fakülte Kitabevi Yay. 2. Baskı, Isparta, 2011 s. 283

³⁰ Sarıkçıoğlu, s. 285.

³¹ Muazzez İlmiye Çığ, **Gılgames (Tarihte İlk Kral Kahraman)**, Kaynak Yayıncılık, 3. Baskı, 2015, 12. Tablet. Ayrıca bkz. Kramer, ss. 74-75. Sümer araştırmacılarından olan Muazzez İlmiye Çığ, 12. Tabletın Gılgamış Destanına ait olmadığını ve onun, Gılgamış, Enkidu ve yeraltı dünyası şeklinde anlatılan başka bir öyküye ait olduğunu belirtir. Çığ, ss. 39-40.

Yukarıda ki metinde Sümer dininde tanrıların hizmetkârlığını üstlenen ruhani varlıkların mevcudiyetine açıkça inanıldığı anlaşılır. Bu varlıkların insanların yaşamında yeri oldukça belirgindir. Hayatlarının her anında felaketlerde ve refahta etkisi büyüktür. Bu ilahi varlıklar adına kurbanlar kesilir ve tapınaklar inşa edilir. Ayrıca semitik dinlerde yer alan Tûfan olayı yine sümerde bahsedilen olaylardandır.³²

Sümer inancında cinler ve şeytanlar ölümler diyarı varlıkları olmasından dolayı felaket tellalı olarak algılanırlar. Yeri geldiğinde iyi ve cezalandırıcı tanrıların birbirleriyle olan münakaşaları da Sümer yazıtlarında geçer. Onlar, Ereşkigal'ın hizmetkârları ve ölümler diyarının bekçileri olarak bahsedilir.

Sümer inancında cin ve şeytanların dışında bazı varlıklardan da söz edilir. Örneğin Ningirsu, Lagaş kentinin koruyucu tanrısıdır veya koruyucu meleğidir.³³ Gibil adalet tanrısıdır.³⁴ Son olarak yağmur ve rüzgârdan sorumlu olan İşkur'da bu tanrılardan biridir.³⁵ Sümerler'in inandığı büyük tanrıların dışındaki tanrılar; cin, melek ve şeytanlar olarak kabul edilebilir. Nitekim semitik dinlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden sonra ikincil tanrılar ve tanrıçalar; cin, melek ve şeytan olarak ifade edildiler.

Araştırmamız açısından Sümerlerin önemi Yahudilerin atası olarak kabul edilen İbrahim'in babasının bazı yorumlara göre Sümer'in başkenti Ur'da yaşamış, İbrahim'in de ömrünün bir kısmını burada geçirmiş olmasıdır. Dolayısıyla sümer kültürü bir anlamda İbrahim'in atalarının kültürüdür.

³² Bu konuda şöyle denilmektedir. “*Olağanüstü kuvvetli bütün fırtınalar, bir olup saldırdı, Tufan yeryüzünü kapladı, Yedi gün, yedi gece boyunca, Tufan ülkeyi kasıp kavurdu...*” Çığ, **Gilgames**, 11. Tablet, ss. 31-37. Ayrıca bkz. Kramer, s. 174.

³³ Ali Narçın, **A'dan Z'ye Sümer**, Ozan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 313

³⁴ M. Semsettin Günaltay, **Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**, Ankara 1987, s. 473.

³⁵ Narçın, s. 215.

1.1.2. Babil'de Melek ve Benzeri Varlıklar

Araştırmamız açısından Babillilerin Yahudilerle olan münasebetleri önemlidir. Yahudiler Babillilerin kölesi olarak yaşamışlardır. Dolayısıyla uzun bir dönem Babil medeniyetinin etkisinde kalmışlardır.

Babilliler önemli bir kültüre ve inanca sahiptir. Sümer, Babil ve Asur gibi Mezopotamya dinlerine ilişkin bir tanım yapmak gerekirse şöyle söylenebilir: “Mezopotamya, Gök ile Yeryüzünün tam olarak benzeşimidir. Bunun anlamı yeryüzünde olan her şeye gökte özdeş bir başka şey karşılık gelir”.³⁶ Babil’deki bu göksel ve dünyevi âlemin ilişkisini araştırdığımızda görülen Babil’deki tanrı panteonunun tıpkı Sümer’deki gibi çoklu bir inanca hâkim olmasıdır. Birçok yönüyle Sümer tanrılarına benzeyen ve hatta aynı olan çok fazla özellik vardır. Tanrılar göklerin mâliki olan Anu, mutlak rab ve hükümdar olan Enlil ve insanların da yaratıcısı olan Ea’dır. Bu tanrılar Sümer’den sonra tapınılan tanrılar arasında en büyük olanlarıdır. Ayrıca bunların dışında, toplumların kendilerine özgü tanrıları da vardır. Örneğin Babil’de en önemli tanrı Marduk iken, Asur’da bunun yerini Aşur alır.³⁷

Babil yaratılış destanında, Apsü ve Tiamat’ tan doğmuş, genç tanrılar ataları olan Apsü’yü öldürmüşlerdir. Tiamat da, “engereği, ejderhayı,... cinlerini (iblisler), koca aslanı, bizonu...”³⁸ getirmiş ve onlarla kavgaya hazırlanmıştır. Bu destanda anlatılanlar Sümer tanrılarının karşılıklı münakaşalarına benzemektedir. Bu anlatımdan tanrıların, kendileri için hazır bekleyen cinleri (iblisleri) veya başka yardımcılarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Babil’de büyü gibi metafizik bağlantılı inançlar insanların her zaman merakını çekmiştir. Bununla ilintili olarak Babil’de cin veya kötü ruh inancı baskın bir şekilde vardır.³⁹ Babil’de cinlere genel olarak “utukku” denilirdi. Utukkular daha çok kötü ruh

³⁶ Mircea Eliade, **Babil Simyası ve Kozmolojisi**, çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yay. İstanbul, 2002, s. 22.

³⁷ Annemarie Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, Derleyen, Recep Kibar, Külliyyat Yay. İstanbul, 2016, s. 52, 56.

³⁸ Alexander Heidel, “**Enûma Eliş (Babil Yaratılış Destanı)**”, çev. İsmet Birkan, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, 3. Tablet (25-33), s. 51.

³⁹ Bu husus Kur’an’da da bildirilmektedir. Kur’an, Babil’de büyü öğreten iki melekten bahseder. (Bakara /102). Ekrem Sarıkçıoğlu, burada geçen iki melekten kastedilenin iki insan olduğunu ve bu ifadenin ahit sandığını taşıyan iki Yahudi rahip için kullanıldığını söyler. Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, **Babil’de Harut ve Marut’un Melekliği Meselesi**, SDÜİFD yıl: 2014/2, sayı, 33, s. 141.

olarak algılanırlardı. Ağızsız, kulaksız, insanları geceleri rahatsız eden, lohusa kadınların çocuklarını çalan kötü ruhlar olarak bilinirlerdi. Bunlardan Lilit, geceleri kızıyla beraber erkeklere acı verirdi. Utukkular metafizik varlıklar oldukları için bunlara engel olmak imkânsızdı. Hastalığın ve felaketlerin kaynağı olarak görülürlerdi.⁴⁰

Yahudilerdeki melek inancına Babil etkisinin en belirgin kanıtı Lilit'dir. Bu kavram Yahudi düşüncesinde Babil'dekine benzer şekilde dişi şeytan olarak karşımıza çıkmaktadır. Babil'de melek, cin veya şeytani varlıkların insanlarla münasebetleri bulunmaktadır.

1.1.3. Asur'da Melek ve Benzeri Varlıklar

Asur İmparatorluğu Yakın Doğu'nun çeşitli kültürlerini tek bir siyasi varlığa kavuşturan ilk devletti. Ortadoğu bölgesini yöneten Asur İmparatorluğu M.Ö. dokuzuncu ve altıncı asırlar arasında zirveye ulaşmıştır. Asurların etkisi sanat ve daha farklı faktörlerle modern hayatta kendini göstermektedir.⁴¹ Bütün Orta Doğu'ya hükmetmesi bakımından Asur medeniyeti kendisinden önceki ve sonraki medeniyetlerin harmanlanmasına neden olmuş ve Orta Doğu dini karakterlerine sahip büyük bir medeniyet olmuştur.

Asur dinlerinde gök dışında bulunan kanatlı cinlerin varlığından söz edilmektedir. Asurlular kanatlı cinlere iki çift boynuz atfetmektedirler.⁴² Asur tapınaklarının girişinde kanatlı boğaların heykelleri bulunmaktadır. Bu heykeller zihinsel ve fiziksel gücün kaynaşmasını sembolize etmektedirler.⁴³ Orta Doğu dinlerinde görülen çift boynuz inancı veya çift boynuz tacı en eski çağlardan beri tanrısal varlıklar için kullanılan bir sembol olarak karşımıza çıkar.⁴⁴ Aşkın tanrısal kuvvet veya gök gürültüsünün sesi boğanın böğürtüsüyle özdeşleştirilmiş ve hırçın

⁴⁰ Rosemary. E. Guiley, **The Encyclopedia of Angels**, Facts on File Inc. Second Edition, New York, 2004, s. 215. Ayrıca bkz. Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, s. 285.

⁴¹ William, H. McNeill, Jerry Bentley, David Christian, **Berkshire Encyclopedia of World History**, Berkshire Yay. 2. Baskı, America 2010, s. 318.

⁴² Eduard Dhorme, **Les Religions de Babilonie et d'Assyrie**, Paris, 1945, s. 14'ten aktaran Erbaş, s. 57.

⁴³ McNeill ve diğerleri, s. 320.

⁴⁴ Mesela boğa neolitik çağdan bu yana Sümer'de aktarılmış bir dinsel simge olarak karşımıza çıkar.

gökyüzüyle aynı tutulmuştur.⁴⁵ İnsan yaşamındaki göksel olayların mitoloji ile açıklandığı eski çağlarda insan hayatı için ehemmiyetinde şüphe bulunmayan yağmur, rahmet şeklinde algılanabilirken, fırtınalı veya ekinlere ve insan için gereksinim konusu olan başka birtakım şeylere zararı dokunacak şekilde yağın şiddetli yağmurlar, kızgın tanrıların veya tanrısal varlıkların ilahi bir cezalandırması olarak görülebilmektedir.

Asur dininin dünya kültür tarihi için önemi olan çeşit çeşit ilahları, sayısız cinleri bunlardan ibaret değildir. Bunların dışında çok daha fazla ruhani varlıkların olduğuna inanılmaktaydı. Özellikle ayinlerde bu varlıklardan sıkça bahsedilirdi. Asur'da kâhinler kurban ayinlerinde tanrılara ilahiler söyler onları överlerdi. Bu kısım ise kurban ayinlerinin en önemli safhası sayılırdı. Bu ilahiler şöyle dile getirilirdi:

*...Krallığı tertip eden, hükümdar asalarını bahşeden, en uzak zaman için kader tayin eden peder!
Senin ağzından çıkan söz göklerde duyulunca,
İgigi'ler secde ederler.
Senin Ağzından çıkan söz yeryüzünde duyulunca,
Anunnakiler toprağı öperler...⁴⁶*

Bu ağıt ve ilahiler İbrani Mezmurlarını anımsatırlar. Mezmurlar ne kadar Babil ilahilerine benzer olsalarda, zamanla ilahi olmaktan çıkıp dini bir metine dönüşmüşlerdir. Babil ilahileri ise kurban ayinlerinde söylenen ilahilerden öteye geçememiştir.

Asur ve Babilin de içerisinde bulunduğu Eski Mezopotamya dinlerinde tanrıların yanında birçok tanrıçık veya büyük tanrıların yardımcıları olan ruhani varlıklar vardır. Bunlar kimi zaman insanlar için zararlı ruhlar olabilirken, kimi zaman da insanları koruyan, kollayan, onlara yardım eden varlıklardır. Yukarıdaki ilahiden de anlaşılacağı üzere bu varlıklar genel olarak 'İgigi' ve 'Anunnaki' olarak isimlendirilirler. İnsanlara yardımda bulunanları melek olarak algılanmakta, zararlı olanlar ise cin veya kötü ruh (şeytan) olarak kabul edilmektedir.

⁴⁵ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, I, ss. 78-79.

⁴⁶ Schimmel, s. 60.

1.1.4. Mısır'da Melek ve Benzeri Varlıklar

Mısır'ın şehir olarak ortaya çıkışı, tarihsel kayıtlara göre MÖ 3050 yıllarına kadar gitmektedir.⁴⁷ Mısır'da uygulanan mumyalanmış cesetler bu toplumun Afrika ırkı ile pek bir alakasının bulunmadıklarına ve beyaz bir ırka sahip olduklarına delil kabul edilir. Bu beyaz ırkın ise Asya kökenli olduğundan bahsedilir. Mısır, Asya ile Afrika'nın muhtelif yerlerini işgal eden bir kavim tarafından şehir haline getirilir. Bu kavme "Hâm (Kuşiler)" denilir.⁴⁸

Antik Mısır'ın mimarisi kadar, belki de daha fazla dinleri merak konusu olmuştur. Antik Mısır'ın dini zirai bir dindir. Bu konuda şöyle denilmiştir: "Bu dinde tabiatın büyük kuvvetlerine hayat veren, doğuran, doğurtan, büyüten, besliyen bütün kuvvetler taabbüttür. Bunların başında tabiatın en bariz ve umumi kudreti ve hayatı dünyanın en yüksek amil ve müessiri olan güneş, tabiri aharla nuru ezeli ve buna sahai cevelan olan gök bulunuyordu. Şüphesiz sinesinde yaşattığı mevcudatı büyütüp besliyen arzla bunun üzerinde zaman zaman hadis olan diğer büyük kudretler de birer büyük ilahtı. İşte Mısır dini de bundan başka bir şey değildir."⁴⁹

Antik Mısır'ın tanrı panteonunu tıpkı Sümer ve Babil gibi oldukça kalabalıktır. Bu panteonda başlıca büyük tanrıların yanında yerel denilebilecek daha aşağı konumdaki tanrılar da bulunmaktadır. Eski Yunanlı düşünürler, Mısır dininin en mühim iki ana unsuru üzerinde yoğunlaşırlar. İlki ölümlere gösterilen saygı, onlar için yapılan törenler ve sonraki hayata dair söylemleridir. Diğer ise, hayvanlara olan saygılarıdır. Eski Mısır inancına göre ilahların çeşitli hayvanlarla münasebetleri vardır.⁵⁰

Antik Mısır'da insanlar evrene Neter-Khert ismini verirler. Neter-Khert, dünya üzerinde var olan ruhsal planların genel ismidir. Bu kelimenin diğer bir anlamı "ölülerin ziyaret ettiği yer" demektir. Farklı bir anlamı ise, "Tanrısal-Büyüsel Evrendir." Evren'e büyüsel kavramının yüklenmesi, evrende işleyen kozmik yasaların varlığından dolayıdır.. Bu yasalar evrenin her bir noktasında geçerli olan değişmez

⁴⁷ Douglas J. Brewer, Emily Teeter, **Mısır ve Mısırlılar**, 2.Baskı, çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017, s. 42.

⁴⁸ Özer, s. 16.

⁴⁹ Özer, s. 55.

⁵⁰ Schimmel, s. 43.

prensiplerdi.⁵¹ Mısır tanrılarının en büyüğü Ra'dır. Ancak sonraki dönemlerde bu tanrı Amon ile birleşmiş ve en yüce tanrı olarak kabul edilmiştir. Eski Mısır panteonundaki Osiris ise öldürülen tanrı olarak literatürde yerini almıştır. Ancak daha sonra tekrar yaşam bulmuş ve ölümler diyarının kralı olarak geri dönmüştür.⁵² Eski Mısır'daki ölüm sonrası hayat inancının kaynağı Osiris'in tekrar hayat bulmasıdır. Eski Mısır inancında ölüm sonrasında, ölümlerin çekileceği sorgunun kâtibi ve İlahların bilgisi olan Tot, Yunan panteonundaki Hermes'e benzetilir.⁵³ Ölümler kitabının 125. babında ölümlerin muhakemesi esnasında kırk iki yargıç sorgulamada görev alır.⁵⁴ Bunlar ruhsal varlıklardır.

Eski Mısır, bir döneminde tek tanrı inancına sahip olmuş olsa bile Mezopotamya'daki diğer kavimler/milletler gibi animist ve politeist bir inanca sahiptir.⁵⁵ Eski Mısır'da hayvanlara fazla ilgi gösterilmesinin nedeni ise tanrısal ruhların o hayvanlar suretinde görüldüğü veya bu hayvanların içerisinde olduğuna inanılmasından dolayıdır. Diğer taraftan bu medeniyette de Sümer inancındakine benzer şekilde; Nil nehri, güneş, ay ve yıldızlar gibi doğadaki bir takım nesnelere tanrısal özellikler atfedilmiştir. Eski Mısır'da da iyi ve kötü ruhların varlığına inanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu varlıklar politeist inanca sahip toplumların hepsinde göze çarpmaktadır. Bu anlamda Eski Mısır'da yapılan ve kutsal sayılan putlarda tanrıların ruhları olduğu gözetilmektedir. İnsanlar başlarına felaketlerin gelmemesi için onları kızdırmamaya özen göstermekle beraber birçok ilkel dinde olduğu gibi onlar için kurban kesmeye de önem verilmektedir.

1.1.5. Kenan'da Melek ve Benzeri Varlıklar

M.Ö. 3000'den kısa zaman önce Filistin'de eski tunç çağı uygarlığı ortaya çıktı. Bu uygarlık ilk Sami yerleşimine işaret etmekteydi. Bölgeye yüzyıllar boyunca

⁵¹ Ergun Candan, **Antik Mısır Sırları**, Sınır Ötesi Yay. İstanbul, s. 375.

⁵² Schimmel, s. 45.

⁵³ Schimmel, s. 45.

⁵⁴ Schimmel, s. 49.

⁵⁵ Mısır Tanrıları bozulabilen kozmosta yaşayan ve birbirlerinden farklı kapasitelere sahiptiler. Mısır Tanrılarının güçleri insanlarınki ile kıyaslanamayacak kadar büyüktü ve neredeyse sonsuza kadar yaşama, ölümcül yaralarda bile hayatta kalma, görünür veya görünmez şekilde aynı anda birden fazla yerde bulunma ve insanları etkileyebilme kabiliyetlerine sahiptiler. Bkz. **Britannica Encyclopedia of World Religions**, Ed. Jacob E Safra, Encyclopedia Britannica Inc. Londra, 2006, s. 318.

başka göçmenler de yerleşti. Bunun neticesinde ise komşu ülkelerle, özellikle de Mısır'la alışveriş gelişti. M.Ö. 2200'e doğru eski tunç uygarlığı yeni bir Sami halkının, Amoritlerin ortaya çıkışıyla yıkıldı. Bir uygarlığın bu şekilde sona erışı aynı zamanda yeni bir çağın da başlangıcıydı. Suriye ve Filistin'in Amoritler tarafından istila edilmesi, aynı dönemde doğru Mezopotamya ve Mısır'da gözlemlenen daha geniş bir hareketin parçasıydı. Amoritler bu toprakları fethederken yerlilerin varoluş biçimini benimsedi ve uygarlaştılar. İsrailoğulları M.Ö. 2000 yılın son yüzyıllarında Kenan'a girmeye başlayınca aynı süreç yenilendi. Suriye-Filistin kıyılarında gelişen tarıma dayalı bereket tapımlarıyla göçebe çobanların gök ve yıldız tanrılarının egemenliğindeki dinsel ideolojisi arasındaki gerilim ve sembiyoz, İbranilerin Kenan'a yerleşmeleriyle birlikte yeni bir yoğunluğa ulaştı.⁵⁶

Ugarit yazıtlarında tanrılar panteonu temel olarak üç tanrıyı içermektedir. El, Dagan ve Baal. El, panteonun önderi, aziz, bilge ve çok merhametlidir.⁵⁷ Ancak ilerleyen zamanlarda Baal, El ile olan mücadelesini kazanır ve lider konumuna yükselir. El'in elinden Sapan Dağ'ındaki tahtını alan Baal, onu dünyanın öteki ucuna, "nehirlerin kaynağına", "uçurumların dibine" sığınmak zorunda bırakır. El sızlanır ve yakınlarından yardım ister. Onu ilk duyan Yam olur ve ona güçlü bir içecek verir. El onu kutsar, ona yeni bir ad verir ve halefi olarak duyurur. Ayrıca ona bir saray dikmeyi vaat eder, ama bu arada Baal'i tahtından kovması için de onu kışkırtır.⁵⁸ Bundan sonra Baal ile Yam arasında gerçekleşen mücadeleden bahsedilir. Bu mücadele sırasında iki tarafta da tanrılar vardır. Yam habercilerini gönderir ve Baal'in teslim edilmesini ister. Tanrılar yılar (ümitsizliğe kapılır) ve Baal onları azarlar.⁵⁹

Ugarit dini inancında Yam hem tanrı hem şeytan olarak tanıtılmaktadır. O "El'in sevdiği" oğludur ve bir tanrı olarak panteonun diğer üyelerine yapıldığı gibi ona da adaklar sunulur. Bu kültürde kurbanlar tanrılara sunulan besinler olarak kabul edilir.⁶⁰

⁵⁶ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, ss. 185-86. Ayrıca bkz. Mircea Eliade, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2018, s. 225.

⁵⁷ Hakan Olgun, **Ugarit Metinleri Çerçevesinde Baal Tapıcılığı ve İsrailoğulları'na Etkisi**, Milal ve Nihal (İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi), Ed. Şinasi Gündüz, cilt. 11, S. 2/Temmuz-Aralık, 2014, s. 17.

⁵⁸ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, s.188.

⁵⁹ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, s.189; Eliade, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, s. 227.

⁶⁰ Eliade, s.195.

Ugarit dininde bu tanrılar dışında da pek çok tanrıdan söz etmek mümkündür. Mesela, Athira, Anat ve Mot gibi farklı tanrılar bu inançta yerlerini alır. Ayrıca El'in eşi, Kenan tanrıçası Aşerot ile ilişkilendirilen Athira'dır. Diğer tanrılar veya tanrısal varlıklar daha çok tabiat fenomenleriyle ilişkilidir.⁶¹ Bunların yanı sıra salgın hastalıklarla ilişkilendirilen daha pek çok tanrısal unsurlardan söz etmek mümkündür.⁶²

İlkel inançların hemen hepsinde olduğu gibi burada da tanrılar için hizmet görevini üstlenen bir grubun varlığını görüyoruz. Bunlar rahipler olarak isimlendirilen İbranicedeki karşılığı Kohen ile aynı anlama gelen "khn̄m"dir. Rahiplerin yanı sıra, rahibelerden (khnt) ve "kutsanmış" kişilerden (kadesim) de söz edilmektedir.⁶³

Ugarit yazıtlarının keşfinden sonra Kitab-ı Mukaddes literatürünün doğrudan Kenan mitolojik anlatılarından imalar taşıdığı iddiası zaman zaman dile getirilir. Hatta bu çerçevede Mezmurlar'ın Ugarit yazıtları paralelinde yeniden yazıldığı ileri sürülmektedir. Özellikle Mezmurlar'daki bazı bölümlerin Ugarit yazıtlarındaki anlatılarla oldukça yakın bir ilişkisi kurulur.⁶⁴ Bazı bilim adamlarına göre Kenan bölgesindeki dini söylemler ve ilahileri İsrail halkı tarafından kendi litürjilerine uyarlandı. Bu bölümdeki fırtına anlatısı ile Ugaritik yazıtlar arasında ya da daha geniş anlamıyla Kenan literatürü arasında yakın ilişki kurulmaktaydı. Dolayısıyla bu benzerlikler çerçevesinde Baalizm'in İsrail'e etkisi ya da Baalizm'e karşı bir polemik dili olarak nitelense de bu benzerlikler yakın bir ilişkiyi ifade etmekteydi.⁶⁵

1.1.6. Pers'de Melek ve Benzeri Varlıklar

Tarihin başlangıcı belli olmayan çok eski dönemlerinde, Arî ırkının bir kolu, yaşadığı yerleri terk ederek Soğd (şimdiki Semerkant ve buhara) bölgesine göç eder. Ancak buraya uyum sağlamakta güçlük çekince Belh ve Horasan üzerinden İran'ın değişik yerlerine giderler. Arîlerin bu göçlerinin tahmini olarak MÖ 10. veya 8.

⁶¹ Olgun, s. 17.

⁶² William. M. Schniedewind, Joel. H. Hunt, **A Primer on Ugaritic Language, Culture and Literature**, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, ss. 17-18.

⁶³ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, s.195.

⁶⁴ Mitchell Dahood, **Psalms I**, Doubleday & Company Inc. New York, 1966, ss. 174-180.

⁶⁵ Olgun, s. 24. Ayrıca bkz. Schniedewind, s. 30.

Yüzyıllara denk geldiği söylenmektedir.⁶⁶ Arî kültürü öncesinde yaşayan İranlı ilkel kavimler hakkında herhangi bir bilğimiz olmadığından için bu toplumun inancı hakkında kesin bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak, onların sistematik olmayan bir kabile dinine sahip oldukları kabul edilmektedir. Bunlar güçlü ve savaşçı Arî'lerin ani baskınlarıyla sürülüp yok edilmişlerdir.⁶⁷

Zerdüş'tün reformundan önce İran topraklarında egemen olan Arî dini kolayca çözümlenemez bir yapıdaydı. Mesele ruh, burada "Geush Urvan" (Boğa ruhu) diye isimlendirilmekteydi. Ayrıca bu dinde kutsal varlıklar iki sınıfa ayrılmaktaydı. Bunlar, Ahuralar (Asuralar) ve Daivalar (Devalar)'dır. Her iki sınıfı oluşturan ruhlar da iyi ruhlar olarak kabul edilmekteydi. Savaşçı bir topluma uygun düşen bu din ve onun giriş ritüeli olan sert uygulamaları "aşırı öfke" (aeshma) halinde doruk noktasına ulaşıyordu.⁶⁸ Arîlerin inandığı bu ruhların her ikisi de iyi ruh olarak tanımlansa bile aslında bu ikisi birbirinden farklı özelliklere sahip ruhlardı. Rig Veda'da iyiliklerin ortaya çıkması için doğaüstü destekler sağlayan ve tapınmaya layık olan tanrılara "Asura" adını verirlerdi. İran'da Mazdeist inancın zamanla geçirdiği değişimden sonra Asuralar iyilik tanrısını, Daevalar ise kötülük ruhlarını (Ehrimen) temsil ettiler.⁶⁹ Dolayısıyla İran'ın eski dini düalist bir biçimde ortaya çıktı. Bir tarafta iyilik ve aydınlık, diğer tarafta ise kötülük ve karanlık güçler bulunmaktaydı. Bu iki güç birbirleri ile mücadele eden iki ezeli varlıktı.⁷⁰ Bu güçler içerisinde gerek tanrı olarak kabul edilen, gerekse onların hizmetinde bulunan yardımcıları olarak inanılan birçok iyi ve kötü ruhlar mücadelede ediyorlardı. Böyle bir ortamda ortaya çıkan Zerdüş'te düalist bir inanç anlayışıyla ortaya çıkmıştı. Bu durum Ahuramazda ve Ehrimen'in sürekli devam edecek olan mücadele halini ifade etmekteydi.⁷¹

⁶⁶ Nimet Yıldırım, **İran Mitolojisi**, Pinhan Yay. İstanbul, 2015, s. 99.

⁶⁷ Şeriati, **Dinler Tarihi II.** çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 2013, s. 184.

⁶⁸ Eliade, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, s. 347.

⁶⁹ Yıldırım, s. 107.

⁷⁰ Şehristânî, **Milel ve Nihal**, Litera Yayıncılık, çev. Mustafa Öz, Hazırlayan. Mehmet Dalkılıç, İstanbul, 2011, s. 216.

⁷¹ Ali Şeriati bu din için iki görüşün olduğunu belirtmektedir. Birincisi yukarıda bahsedilen düalist bir yapıda olduğu, diğeri ise tek tanrılı bir din olarak algılandığı görüşüdür. Ancak o, ikinci teorinin daha çok Zerdüş'tün dininin tarihçi teologlar tarafından yüceltilmek istendiği nedeninden ötürü olabileceğini düşünmektedir. Bunun kanıtlarını da Zerdüş'tün Avesta'sında karşıt güç olarak tanımlanan varlığın yani "Ehrimen"nin de ebedi bir nitelikte olduğunu savunmasından dolayıdır. Bu anlamda iki ebedi varlığın tek tanrı inancında olmasının imkânsızlığından kaynaklanan bir durum olması sebebiyle bu teorinin zorluğundan bahsetmektedir. Bkz. Şeriati, s. 194.

İran dininin incelenmesi sürprizler ve hayal kırıklıklarıyla doludur. Çünkü Batı'nın dinsel oluşumuna İran'ın yaptığı katkı öteden beri bilinmektedir. Bununla beraber Zerdüştiliğin kutsal kitabı olan Avesta'nın dörtte üçü kaybolmuştur. Korunan metinlerden yalnızca Zerdüş't'e ait olduğu düşünülen Gatha'lar uzman olmayan okuyucuya çekici gelebilir. Ancak bu bilmece gibi şiirlerin anlamı henüz tam olarak çözümlenememiştir. Ama kimi zaman Gathalar'ın içinde çözülebilen daha geç dönem yazılarında da geliştirilmiş ve sistemleştirilmiş halde bulunabilen düşünceler heyecan vericidir. Ancak bunlar ritüel metinleri ve yorumlar içinde kaybolup gitmiştir.⁷²

Zerdüştiliğin kutsal kitabı olan Avesta'da birçok tanrıdan söz edilir. Avesta metinlerinde Yezdân (Tanrılar); "Yazata", Sanskrit dilinde ise "Yajata" şeklinde geçer. Bunlardan bir kısmı fizikötesi, diğer bir kısmı da dünya tanrılarıdır. Ahuramazda fizikötesi tanrıların başında yer alırken Zerdüş't, dünya tanrılarının en büyüğü olarak kabul edilir. Ayrıca, yazata kelimesi çoğu yerde bütün melekleri ifade edilen bir kavramdır. Ayrıca Fars edebiyatında bu kavram "Yezd" şeklinde sadece tanrılar için kullanılır. Ancak Farsça sözlüklerde bu kavram hayır işleriyle ilgilenen melekler için de kullanıldığı bilinir.⁷³

Zerdüş't öncesi Mıhrperestlik dininde "Veruna" en büyük tanrıydı. Zerdüş't Veruna'yı şehvet ve şirretlik tanrısı olarak adlandırdı. Ve Ahura'yı İran tanrılarından biri olan "Mazda" için en büyük lakap olarak seçti. Büyük akıl sahibi anlamına gelen Ahuramazda (Ormозd)'yı en büyük tanrı olarak kabul etti ve dünyanın ilahı, rabbi, hayır tanrısı olarak belirledi.⁷⁴

Zerdüş't inancında, dünyada kötü ruh "Engermeinu" ve iyi ruh "Spentameinu" adında iki tanrısal düzen mevcuttu. "Enger" şer, "Spenta" ise mukaddes hayırdır. Bu iki varlık daima savaş halindedirler.⁷⁵ Bu savaş dünyanın sonuna kadar devam edecek, artık Ahuramazda, saltanatını tesis edeceği gün dünyanın sonu olacaktır.⁷⁶

Bu iki tanrısal ögenin taraftarları da bu savaşta yerlerini almışlardır. Ahuramazda'nın yanında altı iyi ruh/melek (Ameşa Spenta/mukaddes ölümsüzler)⁷⁷ ve Engermeinu'nun yanında da altı kötü ruh/şeytan vardır. İyi güçler olarak

⁷² Eliade, **Dinsel inançlar ve Düşünceler Tarihi**, s. 375.

⁷³ Yıldırım, ss. 240-241.

⁷⁴ Şeriati, s. 197.

⁷⁵ Şeriati, s. 198.

⁷⁶ Schimmel, s. 94.

⁷⁷ Schimmel, s. 93.

tanımlayabileceğimiz Ameša Spentalar şu şekilde isimlendirilir: 1- Vohuman (Behmen): İyi tabiatlı melek; kutsanmış ruhları karşılayan ve Zerdüş'tü, Ahuramazda'ya yönlendiren melektir. 2- Ordibehešt: Doğruluk ve adalet meleği; ilahi yasa ve düzeni yöneten melektir. 3- Šehriver: Kudret meleği; Ohrmazd'ın kudretini ve muhteşem gücünü temsil eden ve ateşi yöneten melektir. 4- Esendarmoz: Mukaddes melek; dindarlığı temsil eden melektir. 5- Hordad (Hartab olarak da geçebilmektedir)⁷⁸: Mutluluk meleği; sağlık ve mükemmelliği temsil eden, suyun yöneticisi olan melektir. 6- Mordad: Ebedilik Yezdan'ı veya tanrısı; ölümsüzlüğün temsilcisi ve bitkilerin yöneticisidir. Ayrıca ölümden sonra kutsananların ödülü olan kadınsı bir melektir.⁷⁹ Gathalar'da İmšaspenderin isimleri defalarca geçmektedir. Bunlardan her biri Ahuramazda'nın bir özelliğini ön plana çıkararak onun simgesi olarak bilinirler. Bazılarına göre İmšaspender'in soyut birer ahlaki özelliği simgelediği ifade edilmektedir. Sözlüklerde ise bu isimlerin meleklerle karşılık geldiklerinden bahsedilmektedir.⁸⁰

Bunların karşısında kötü ruh grubu temsilcileri sürekli savaş halindedir. Bütün kötülüklerin ve bozgunculukların başı Ehrimen'dir. Birçok kötü ruh da kendisine destekçilik yapmaktadır. Avesta'da bu ruhların isimleri genel olarak Deava olarak zikredilir. Farsça'da ise bu ruhlar, Div kelimesi ile ifade edilir. Divler kötü insanlar ve yırtıcı canavarlar ile birlikte anılırlar.⁸¹ İnsanlar yaşadıkları hayat boyunca bu iki taraftan herhangi birini seçmekte özgür bırakılmışlardır. Ancak her iki tarafı seçmenin de bir neticesi, yani ceza veya mükâfat şeklinde bir sonucu olacaktır. Her insan “Çinvat” köprüsünden geçmek suretiyle hususi bir imtihana maruz kalacaktır. İyiler, hayatlarında daima Ahuramazda'nın yanında mücadele edenler, zahmet çekmeden öbür dünyaya vasil olacaklar; kötüler ise “durugların evlerinde” yani cinlerinin oturdukları yerde, hasret çekip yaşayacaklardır. Öbür dünyada yeni öleni karşılayan zat, insanın semavi, ruhani numunesi, onun “Meleği”dir. Amellerine nazaran bu şahsiyet ya çekici güzel bir kız veya iğrenç bir varlıktır.⁸²

⁷⁸ Şeriati, s. 198.

⁷⁹ Rosemary. E. Guiley, EA, s. 15.

⁸⁰ Yıldırım, s. 243; Melek sözlükleri için ayrıca bkz. Guiley, EA, s. 15. Gustav Davidson, **Dictionary of Angels**, A Division of Simon & Schuster Inc, New York, 1971, s. 15.

⁸¹ Yıldırım, s. 242.

⁸² Schimmel, s. 94.

Zerdüştlükte Ahuramazda'nın kendisine, Engremainu'ya karşı yardım için yarattığı altı “kutsal ölümsüzler” olarak adlandırılan Amesha Spenta, dünyayı organize etmek ve her birinin bir özelliği veya erdemi temsil etmesi bakımından, Yahudi düşüncesindeki Baş Meleklerle (Archangels) benzerler.⁸³ Zerdüşti düşüncesindeki melek inancını kısaca bu şekilde açıklamakla yetineceğiz. Çünkü ikinci bölümde bu Zerdüşti öğretinin Yahudiliğe etkisini daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

1.2. YAHUDİLİKTE MELEK İNANCI

1.2.1. Melek Kelimesinin Etimolojik Tahlili

Melek kelimesi Sanskritçede “Angiras”, Farsçada “Angaros” kavramları ile belirtilen ve ilahi ruh olarak kabul edilen varlıklardır.⁸⁴ Bu kavram İngilizce “Angel” kelimesi ile ifade edilmektedir. Latin dillerinde ve diğer eski Avrupa dillerinde “Angel” kelimesi kendine has anlamlar kazanmış olmakla beraber İbrani kutsal metinlerinde bu kavrama denk gelen “Mal’akh, insanüstü (ilahi) haberciler anlamında kullanılır. Bu unvan bazen de Tanrı'nın insani temsilcilerini tanımlar. Ama aslında Tanrı'nın insani temsilcileri için daha farklı kavramlara yer verilir.⁸⁵

Mal’akh kelimesi, Tanah'ta iki yüz on üç defa hem ilahi elçiler hem de insani temsilciler göndermek anlamında geçer. Kutsal metinlerde kullanılan beşeri ve ilahi mesajcılar arasında, metafizik anlamdan ziyade, mekânsal manada bir farkın bulunduğu bahsedilebilir. İlahi haberciler Tanrı'nın katından, yani cennetten gönderilen haberciler konumundayken, İnsani haberciler ise dünyevi şefler tarafından

⁸³ Guiley, EA, s. 15.

⁸⁴ Davidson, DA, s. 20.

⁸⁵ Bernard J. Bamberger, “Angels and Angelology”, **Encyclopaedia Judaica**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, II, s.150. Ayrıca bkz. Stephen F. Noll, “Angels”, **New Dictionary of Theology**, Ed. Martin Davie, Tim Grass, Stephen R. Holmes, John McDowell and T. A. Noble, Inter Varsity Press, New York, 2016, s. 16.

gönderilirler.⁸⁶ Grekçede “Mal’akh” ile aynı anlamı taşıyan “Angelos” kavramı yine da melek için kullanılan kavramlardandır.⁸⁷

Melek kelimesinin etimolojik tahlili yapılırken, İbranicedeki Mal’akh kelimesi ile Arapçadaki melek kelimesinin kökenlerinin yapı itibariyle birbirlerine benzemesi ve mana bakımından da aynı anlama gelmeleri sebebiyle bunların birbirlerinden etkilenmiş olabileceği ifade edilir.⁸⁸ Nitekim İbranice’de Malakh kelimesinin kökeni göndermek anlamında kullanılan “lo’ah” kelimesidir. Bu kelime aynı zamanda Tanrı ve insan arasındaki aracılık görevlerini ifade eder.⁸⁹ Aynı kelime, Kur’an-ı Kerim’de kullanılan Arapça “Le’ek” kökünden türeyen mel’ek kelimesiyle de ifade edilir. Mel’ek Melaike kelimesinin müfredidir.⁹⁰ Dolayısıyla iki kavram arasındaki bu benzerlik, etkileşimi akla getirmektedir.

Kutsal kitaplar bu kavramı açık bir şekilde Tanrı’nın meleği şeklinde isimlendirir. Tanrı’nın adı “Elohim” bazen melekler için kullanılmış olsa da, çoğunlukla bu varlıklar “bene elohim” veya “bene elim (Sons of God/Tanrı’nın oğulları)” anlamına kutsal varlıklar olarak kabul edilir.⁹¹ Bütün bu tanımlamalar İbrani edebiyatında meleklerin, birçok kavramla ifade edildiğini göstermektedir.

⁸⁶ G. Johannes Botterweck, “Kerub”, **Theological Dictionary of the Old Testament**, Trans. William b. Eerdmans yayınları, Cambridge, 1997, cilt, VIII, ss. 308-309. Ortaçağda iki tür elçiden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki beşeri ilişkileri güçlendirmek için gönderilen ve milletlerin birbirleri ile diplomatik ilişkilerini yürüten insani temsilcilerdir. Diğeri ise, insanların yaşama amaçlarını öğretmek için, Tanrı ve insanlar arasında Tanrı tarafından görevlendirilmiş, gerektiğinde insanları cezalandırmaktan kaçınmayan ama genel olarak onların menfaatlerine hizmet eden ruhani varlıklardır.

⁸⁷ Gustav Davidson, Dictionary of Angels isimli eserinde “Angelos” yerine, “Daimon” kavramının melek için kullanılmasının daha isabetli olacağını savunur. Angelos, Grekçe’de “haberci” anlamına gelir. Dini bir terim olarak ise, Tanrı ile insanlar arasındaki haberci ve iyi ruhlar olarak kabul edilir (Rosemary E. Guiley, **Encyclopedia of Demons and Demonology**, Visionary Living, Inc. New York, 2009, s. 13). Yahudilik’ten itibaren, yani semitik dinlerle beraber iyi ruhlar melekler, kötü ruhlar ise şeytanlar olarak ifade edilmeye başlanmıştır (BRosemary, E. Guiley, **The Encyclopedia of Angels**, Facts on File Inc. Second Edition, New York, 2004, s. 35). Daimon, Yunan mitolojisinde tanrılar ve insanlar arasında bir çeşit ruh olarak bilinir. Daimon, karakteristik olarak iyi ve kötü olabilir. Ancak iyi olarak bilinenler bile kızdırıldığı zaman insanlar için cezalandırıcı olabilirler. İyi kabul edilen daimon “Agathodaimon”, kötü kabul edilen ise “Kakodaimon” şeklinde adlandırılır. Daimon, koruyucu ruhlar, yarı tanrılar ve prens ruhlar çeşitli varlık sınıflarını içerir. Kısaca Eski Yunan’da varlığına inanılan Daimon, melekler gibi özelliklere sahip ilahi ruhlardır. Bkz. Guiley, **Encyclopedia of Demons and Demonology**, s. 51.

⁸⁸ Ali Erbaş, **Melekler Âlemi**, Paradoks Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2012, ss. 19-20.

⁸⁹ Şuşan Abraham Even, **Milon Hadaş** (Yeni Lügat) Kudüs, 1962, cilt, I, s. 795’den aktaran Erbaş, s. 19.

⁹⁰ Zemahşeri, **Keşşaf**, Ekin Yayınları, çev. Harun Ünal, İstanbul, 2016, cilt, I, s. 220.

⁹¹ Bernard J. Bamberger, “Angels and Angelology”, **EJ**, s.150; bkz. İyov, 1: 6; 2: 1; 38: 7.

Melekler, Tanrı'nın buyruklarını yerine getiren varlıklardır. O'nun buyruklarını insanlara iletirler. Ancak Tanah'taki her elçi bir melek değildir. Peygamber İşaya ve Hagay örneklerinde de aynı kavramla ifade edilen bir elçilik vardır, ama bunlar melek olarak anlaşılmazlar. Hz. Musa sonrası dönemlerde mal'akh, Tanrı'nın hizmetindeki insanüstü varlıklar diye kabul edilmişlerdir. Buna karşın Yahudi düşüncesinin hiçbir döneminde meleklere inanma, iman esasları arasında yer almamıştır.⁹²

1.2.2. Melek Kavramının Kapsamı ve Kullanımı

“Melek” kavramının sınırları ve ne ifade ettiği Batı kültüründe belirli bir zemine oturtulmuş ve kökleşmiş bir kavram haline gelmiştir. Nitekim “Melek” ilahi bir karaktere sahip olduğu kabul edilen varlıklardır. Yaşadığımız dünya ile semavat arasında aracılık görevi üstlenen bu varlıkların yaşam alanı Tanrı'nın krallığıdır.⁹³ Melekler güçlerini daha üstün bir kaynaktan alan, dolayısıyla bağımsız olmayan, görevlendirilip yollanan, kendilerini gönderen yüce kudretle gönderildikleri insanlar arasında aracı olan iyi ruhlardır.⁹⁴

Melekler, Yahudi düşüncesinde, önceleri Yakup ile gürleşen varlık şeklinde ifade edilen, daha sonra Elohim ve nihayetinde de Bene Elohim (Tanrının oğulları) olarak isimlendirilen gizemli varlıklardır.⁹⁵ Hoşea meleklere Mal'akh atfında bulunur.⁹⁶ Kutsal metinlerde bu çeşitliliğin içerisinde insan veya insanüstü bir elçinin kastedilip edilmediği belirsiz olan bazı bölümler vardır. Kutsal metinler melek karakterini betimlerken kanatlı canlılar (seraphim & cherubim) ve çeşitli faaliyetleri yerine getiren kimseler der. Bu konudaki bir başka belirsizlik ise; kutsal metinlerin her zaman Tanrı ve elçisinin arasında belirgin bir şekilde ayırım yapmamasıdır. Nitekim Tanah'ta bu duruma örnek olacak anlatımlar bulunmaktadır. Örneğin, Hacer bir meleklerle karşılaştı ve konuştuğunda “onunla konuşan Tanrı'ydı.” ifadesi yer almaktadır. Yine Tanrı ile İbrahim arasında gerçekleşen bir diyalogda Tanrı, İbrahim'e

⁹² Basalel, cilt, 2, s. 382.

⁹³ Andrea Piras, “Angels”, **Encyclopedia of Religion**, Ed. Lindsay Jones, Translated from Italian by Paul Ellis, New York, 2005, cilt, I, s. 343.

⁹⁴ Erbaş, “Melek”, **DİA**, cilt, 29, s. 37.

⁹⁵ Vayislah, 32: 30.

⁹⁶ Oşea, 12: 4.

İshak'ın kurban edilmesini emretti. Sonra İbrahim, Tanrı ile bir meleği aracılığı ile konuştu.⁹⁷ Tanrı'nın meleği Musa'ya yanan çalı şeklinde görüldü ve hikâyenin geri kalan kısmı boyunca Musa Tanrı ile konuşması bir başka örnektir.⁹⁸ Bazı bilim adamları bu ifadelerden hareketle meleğin müstakil ve bağımsız bir varlık olarak kabul edilemeyeceğini, ancak ilahi güç ve kudretin bir tecellisi olduğunu ileri sürerler.⁹⁹ Nitekim bütün bu metinlerde meleğin bazen Tanrı gibi konuşması, bazen de Tanrı'nın meleği gibi davranması izahı ve anlaşılması güç bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Her ne kadar Yahudi düşüncesinde meleklerle olan ilgi çok fazla da olsa, Yahudi inanç ve felsefesinde bu varlıklar merkezi bir rol üstlenmezler. Tanah'ta iki tür melekten söz edildiği söylenebilir. İlki Mikail ve Cebrail gibi müstakil isme ve görevlere sahip olan baş melekler; diğeri ise Tanrı'nın katında bulunan, tahtını taşıyan, koruyan ve onu her daim öven meleklerdir. İkinci grup melekler ikinci mabet döneminde daha aktif olarak karşımıza çıkar.¹⁰⁰

Meleklerle inanma, Yahudi düşüncesinde çok erken dönemlerden beri var olan Yahudi mezhepleri tarafından kabul gören bir düşüncedir.¹⁰¹ Melekler yüksek bir boru sesiyle son yargı gününü bildirmekle görevli varlıklar olarak kabul edilirler. Melekler kanatlı doğaları ile, Antik Yakın Doğu meleklerinden ayrılır. Katakomb sanatında melekler, paganların kanatlı tanrıçalarından farklı olarak, genellikle kanatsız insan

⁹⁷ Leh Leha, 16; Vayera, 22. Yahudi teolojisinde yer edinen İshak'ın kurban edilme meselesi daha sonra İslami gelenekte de ortaya çıkmış bir düşüncedir. Ancak İslami düşüncede kurban edilmek istenen kişi Sara'nın oğlu İshak değil Hacer'in oğlu İsmail'dir (Bkz. Saffat /102-105). Yahudi inancına göre İshak yahudilerin atası, İsmail'de Arap neslinin atası sayılmaktadır.

⁹⁸ **Şemot**, 3

⁹⁹ Bernard J. Bamberger, "Angels and Angelology", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second edit. New York, 2007, cilt, II, s.150; Leh Leha, 16: 7-13; 22; **Şemot**, 3: 2-4

¹⁰⁰ Basalel, II, s. 382

¹⁰¹ Melekler semitik dinlerin hepsinde ruhani özelliğe sahip varlıklardır. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve semitik din geleneğinin devamı olan Hristiyan ve İslam düşüncelerinde de bu anlayışın devam ettiği görülmektedir. Bu inanç Hristiyan literatüründe önemli bir tema oluşturur (Bu konuda bkz. Ludwig Blau, "Angelology", **The Jewish Encyclopedia**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, cilt, I, s. 583. Ayrıca bkz. **The Greenheaven Encyclopedia of World Religions**, "Angels", Ed. Jeff Hay, Christine Nasso pub. London, 2007, s. 35). İslam düşüncesinde de melek kavramı genel anlamda Allah'ın emrinde bulunan (Enbiya 21/27), ona her daim ibadet etmekle yükümlü olan ve ona asi olmayan (Nahl 16/49), ikişer, üçer ve dörder kanatlara sahip olan ilahi varlıklardır (Fâtır 35/1). Bu varlıklar Allah'ın emirlerini yerine getirmek için elçilik görevi yaparlar (Meryem 19/19). İslam'daki melek anlayışında da, Yahudi düşüncesine benzer şekilde, imtihana dâhil edilme durumları vardır (Bakara 2/34). Ancak Kur'an-ı Kerim'e göre meleklerin isyan etmeleri söz konusu değildir. Kur'an, imtihanı kaybeden İblisten bahseder ve onun meleklerden değil, cinlerden olduğunu söyler (Kehf 18/50). Onun ateşten yaratıldığının bildirilmesi cinlerden olduğunu kanıtlamaktadır (Araf 7/12). Halbuki, İslam düşüncesine göre, Yahudi inancına benzer şekilde, melekler nurdan yaratılmış varlıklardır. Onlar Allah'ın emirlerine karşı gelmezler. O'na her daim hizmet edip onu yüceltirler.

şeklinde tasvir edilirler. Bizans sanatında ise melekler, belirli bir motif üzere resmedilirken, ışık saçan haberciler, kurmaylar, zafer simgeleri, sancak şeklinde Tanrı'nın tahtına katılanlar ve şeytanlarla savaşmak için kılıçla dolaşan kanatlı küçük adamlar olarak tasvir edilirler.¹⁰²

1.2.3. Melek ve Diğer Ruhani Varlıklar

Meleklerin, mahiyeti itibariyle maddeden soyut kabul edilen ruhani varlıklar kategorisinde yer alması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, bu gruptaki diğer ruhani cevher kabul edilen varlıkların da gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Melek kavramını daha iyi anlayabilmek ve daha iyi izah edebilmek bakımından bu varlıkların Yahudi düşüncesindeki yerinin ele alınması lazımdır. Yahudi düşüncesinde manevi varlıklar alanında çeşitli varlıklar bulunmaktadır. Melek inancı yanında cinler, şeytanlar gibi varlıklar da Yahudi inançları arasında yer almaktadır. Bu varlıkların Yahudilikte yeri ve birbirleri ile olan münasebetleri gelecek başlık altında incelenecektir.¹⁰³

1.2.3.1. Ruh

Ruh kelimesinin karşılığı İbranice “ruah” kavramıyla ifade edilmektedir. Aslında bu kelime rüzgâr anlamındadır.¹⁰⁴ Tanrı'nın kuvveti anlamına gelen

¹⁰² **Encyclopedia of Catholicism**, “Angel”, Ed. Frank K. Flinn, Facts On File Inc. New York, 2007, s. 22.

¹⁰³ Çok eski dönemlerden itibaren insanların, içinde yaşadıkları doğal çevrede kutsalın bir şekilde tezahür ettiğine inandıkları, bu anlamda çeşitli dünyevi varlıklara tanrısal veya yarı tanrısal bir değer atfedip kutsadıkları bilinmektedir. Doğrudan ya da dolaylı tanrısallık atfedilen doğal varlıkların neler olduğu konusunda her pagan toplumun kendi yaşam koşulları, ekonomik ve doğal çevre şartları gibi etkenlerin belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim örneğin ormanda yaşayan toplulukların başta ormanlar, koruluklar ve buralarda yaşayan canlıları kutsallaştırmak suretiyle onlara tazim ettikleri görülmektedir. Buna karşılık deniz veya su kenarında yaşayan halkların çeşitli deniz varlıklarına, dağlarda ya da çöllerde yaşayan halkların ise buralara özgü doğal varlık ve nesnelere kutsallık atfettikleri bir vakıadır. Dolayısıyla, kutsalın bu varlıklarda tezahür ettiğine dair olan inanç onlar için bir takım tazimlerin oluşturulmasında etkili olmuştur (Bu konuda bkz. Şinasi Gündüz, **Anadolu’da Paganizm**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, s. 15-16). Pagan geleneklerde, tapınılan veya tazim edilen her varlığın, kendisinde ilahi bir gücün az ya da çok tezahür ettiğine inanılır. Tezahür eden bu kutsal güç ya da ruh, o varlığa benzerlerinden ayrı bir değer sağlar ve ona doğaüstü bir anlam kazandırır. Gündüz, s. 16.

¹⁰⁴ R. Brick Hoyle, “Spirit (Holy), Spirit of God”, **ERE**, Ed. James Hastings, New York, 1908, XI, s. 784.

“ruahašem” ve canlılık anlamını ifade eden “ruah ahaya” terimleri de ruh için kullanılan kavramlardır. “Nefeş” ve “Neşama” gibi kelimeler genellikle ruh olarak tercüme edilir.

Tanah’ta ruh insanoğlunun bedeninden ayrı olan manevi yönünü tanımlamak için kullanılır.¹⁰⁵ Ayrıca İslam’da “Ruhu’l-Kudus”¹⁰⁶ olarak adlandırılan ve İbranicedeki karşılığı “Ruakh Akodeş”¹⁰⁷ olan kavram da ruh için kullanılır.¹⁰⁸ “Ruah Elohim” ve “Ruah Adonai” olarak zikredilen kavrama Kutsal Kitap’ta seksen defa yer verilir.¹⁰⁹ Kutsal ruh kavramı Yahudi inancına göre özel bir varlığa karşılık gelmekten ziyade, genel olarak ilahi (kutsal) ruhu karşılayan kavramdır.¹¹⁰

Canlılara hayat veren gücün kaynağı olan ruh, tarih boyunca insanların zihinlerini meşgul eden ve bunun üzerine çeşitli tasavvurlar geliştirilerek izah edilen düşüncelerden biridir. Ruh, varlıklardaki gizemi ortaya çıkaran manevi bir unsur olarak kabul edilir. Ruh terimi çevresinde pek çok tartışma yapılmaktadır. Buna göre ruh, tarih öncesi dönemlerde ıstılahı bir kavram olarak ortaya konulmakla beraber, daha sonraki dönemlerde gerilemeye, yok olmaya ve insanların hayatlarından çıkarılmaya başlamıştır. Bu durumun temel sebepleri bağlamında özetle şöyle denilmektedir: Ruh dinamizm görüşünün yaygınlaşması ve insanların hayatlarına dâhil edilmesi sebebiyle yok olmaya mahkûm edilmiştir. Belki de ruh düşüncesi, zamansız ortaya çıkmasından dolayı gelişme imkânı bulamamış ve bu sebeple çok geçmeden de insanların zihinlerinden yok olup gitmiştir. Çünkü ruh inancının en önemli özelliklerinden biri, gizli kuvvetin herhangi bir maddede kendini göstermesidir.¹¹¹

¹⁰⁵ Basalel, II, s. 530.

¹⁰⁶ Ruhu’l-Kudüs, Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın elçisi olan melek Cebrail’in yerine kullanılan bir kavramdır. Kur’an’ın deyimiyle Cebrail, diğer meleklerin itaat ettiği onlardan daha üstün bir mevkide olan melektir (Tekvir 81/18-20). Bundan başka Cebrail’e karşılık gelen “Ruh” ve “Cibril” kavramları da yine Kur’an metinlerinde yer almaktadır (Bakara 2/98; Me’âric 70/4; Nebe 78/38).

¹⁰⁷ Yaratılışın mimarı olan kendini, peygamberlere mahsus vizyon ve ilham içeren konuşmalarda gösteren Tanrı’nın ruhudur. Basalel, II, s. 530

¹⁰⁸ Şuşan Abraham Even, **Milon Hadaş (Yeni Lügat)** Kudüs, 1962, II, s.1501’den aktaran Erbaş, s.21.

¹⁰⁹ Basalel, cilt, 2, s. 530.

¹¹⁰ İslam’da Ruhu’l-kudus ve ruh olarak adlandırılan bu kavram genel anlamda ruhlar için kullanılan bir kavram olmanın ötesinde, Kur’an-ı Kerim’de daha özel bir varlık olan Cebrail veya Cibril meleğine karşılık gelir (Bakara /87, 253; Meryem /17; Nahl / 102). Bu anlayış Yahudi düşüncesinden farklıdır.

¹¹¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, s. 227.

Cin, melek ve şeytan olarak adlandırılan görünmeyen varlıkların hepsi mahiyetleri itibariyle ruhani yapıdadırlar. Dolayısıyla “Ruh” daha geniş bir kavram olarak ifade edilmekte ve insanüstü varlıkların yaratılışları itibariyle tamamını içeren genel bir kavram olma özelliği taşımaktadır.

Yahudi kutsal metinlerinde bu kavram çeşitli nedenlerle zikredilmiştir. Örneğin; Tanrı’nın Âdem’i yaratması, ona üflemesi,¹¹² ona biçim vermesi,¹¹³ bu şekilde kendi ruhu ile insana hayat vermesi ancak bu hayatın geçici olması¹¹⁴ şeklinde geçen metinler bunlardandır. Yine Musa’nın ruhunun kavminden bazı insanlara verilmesi sebebiyle onların ilahi dille konuşmalarının¹¹⁵ anlatıldığı Tanah pasajları bunlar arasında zikredilebilir. Bu metinler insana Tanrı tarafından verilen bir ruh olduğunu açıkça ortaya koyar. Ancak bu ruhun ölümlü mü, yoksa ölümsüz mü ve bedenden ayrılabilir nitelikte olup olmadığı tartışma konusudur. Bedenden ayrılabilir olup olmaması onun ölümlü veya ölümsüz olabileceğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Talmud’a göre, insanoğlunun ruhu kesinlikle ayrılabilir niteliktedir. Talmud, Tanrı’nın dünya ile olan ilişkisi ile ruhun bedenle olan ilişkisi arasında şöyle bir benzerlik kurar: "Tanrı tüm dünyayı kapsadığı gibi ruh da tüm bedeni kapsar. Nasıl ki Tanrı görür fakat görünmez, ruh da görür ancak görünmez. Nasıl ki Tanrı tüm dünyayı doyurur, ruh da tüm bedeni doyurur."¹¹⁶ Buradan anlaşılan ruh bedenden ayrı ve ölümsüzdür.¹¹⁷

Yahudi kutsal metinlerindeki anlatımlarda ruh kavramı sonraki dönemlerde, Melekleri ve şeytanları da kapsayacak şekilde, genişletilen bir kavram olarak karşımıza çıkar.¹¹⁸ Tanah’ta melekler Tanrı’nın oğulları,¹¹⁹ göklerin ordusu¹²⁰ gibi isimlerle anılan ruhani varlıklardır. Bazı Yahudi kaynaklarında, melekler kendilerine has kılınmış elçilik görevlerinin yanı sıra, birtakım tabiat olayları ve koruma görevleriyle meşgul olan ruhlar şeklinde anlatılır.¹²¹

¹¹² Tora ve Aftara, Bereşit, 2: 7.

¹¹³ Zeharya, 12: 1.

¹¹⁴ Bereşit, 6: 3.

¹¹⁵ Tora ve Aftara, Bamidbar, Beaaloteha, 11: 17.

¹¹⁶ TB, Berachot, 10a.

¹¹⁷ Ruhun ölümsüzlüğü tartışılmıştır. Örneğin Sadukiler, ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmemekle birlikte bu mesele hakkında Ferisiler ile tartışırlar. Bu konuda bkz. Basalel, cilt, 2, s. 530.

¹¹⁸ R. Brick Hoyle, “Spirit (Holy), Spirit of God”, ERE, XI, s. 784.

¹¹⁹ İyov, 1: 6.

¹²⁰ Ezra, 9: 6.

¹²¹ Erbaş, Melekler Âlemi, s. 23.

Ruh kavramının melek kavramından daha geniş bir kapsamı olması sebebiyle meleklerde ruhani varlıklar içerisinde yer almaktadır. Ayrıca meleklerle atfedilerek söylenilen “Tanrı’nın Ruhı” ve “Kutsal Ruh” gibi terimler birçok dini öğreti içerisinde ortak olarak kullanılmaktadır.¹²²

1.2.3.2. Cin/Peri

Tarih boyunca yaşayan dinlerin hemen hepsinde iyi ve kötü ruhlar diye ayrılan manevi varlıklara rastlanılır.¹²³ Bu varlıklara bazen yarı tanrılar, bazen ikincil veya üçüncül tanrılar, bazen de tanrı ve insan arasında bulunan ilahi tabiatlı varlıklar olarak inanılır. İlkel dinlerdeki bu varlıklar semitik dinlerde cin, melek ve şeytan gibi kavramlarla izah edilir.¹²⁴

¹²² Örneğin; Zerdüştlükte bahsedilen Spenta Mainu Kutsal ruh olarak kabul edilir. Ayrıca Zerdüş Tanrısı Ahura Mazda’nın kişiliği veya karakteristik durumu meleklerde de görülebilen bir özellik taşır. Bu anlamda melekler onunla özdeş gibi algılanır. Zerdüş düşüncesindeki iyi melek grubu yani Spenta Mainu Ahura Mazda’nın Ehrimen ile olan mücadelesinde, kendisine yardım etmeleri için, Ahura Mazda tarafından yaratılan ve O’nun bir tecellisi olan varlıklardır. Bahsedilen varlıklar Hristiyanlıktaki gibi yaratıcı güçlere, etik niteliklere ve öğretim yetisine sahip özelliktedirler. Ayrıca Antik Yunan’da Stoacılar, tanrıların gizemlerinin bir tecellisi olarak kabul edilen, insanın iyiliklerini ve kötülüklerini gözlemleyen ateşten yaratılmış bir özelliğe sahip kutsal ruhların varlığından bahsederler. Bu konuda bkz. R. Brick Hoyle, “Spirit (Holy), Spirit of God”, **ERE**, XI, s. 784.

¹²³ Örneğin Kelt mitolojilerinde bu türden varlıkların yaşadıklarına inanılırken bunların insanüstü veya insan dışı bir ırk olduğundan bahsedilir. Kelt mitolojisi ve İskandinav inançlarında bu varlıklar arasında pek fark görülmez. Bunlar muzip cüceler ve cinler olarak kabul edilirler. Bu anlamda, bu varlıklarla ilgili bilgiler her iki inançta da benzer olarak yer alır. Ayrıca diğer Avrupa halkları olan Slav ve Latinlerde de buna benzer hikâyeler vardır. Bunun yanında, Arapların, Hinduların, Çinlilerin ve tüm bölge halklarının, merak uyandıran ve haklarında birçok söz söylenen Kelt inancı ile Batı inancına paralel doğaüstü varlıklara inandıkları bilinir. Bu sebeple cin ve peri fikri doğaüstü bir ırk, insanüstü bir varlık olarak birçok düşüncede ve kültürde bulunur (Bu konuda bkz. John Arnott Macculloch, “Fairy”, **ERE**, Ed. James Hastings, New York, 1908, V, s. 678). Antik Yunan’da daimon’a benzeyen bu varlıklar, insanlar ve melekler arasında bulunan doğanın ruhlarıdır. Bkz. Carol K. Mack, Dinah Mack, **A Field Guide to Demons, Faires, Fallen Angels and Other Subversive Spirits**, Owl Books, New York 1999, s. 147.

¹²⁴ Örneğin İslam’da cinler, görünmez bir yapıya sahip olarak yüzyıllar boyunca yaşayan, seyahat edebilen ve her an herhangi bir yerde tezahür edebilen varlıklardır. Kur’an’a göre, insanlıktan önce dumansız ateşten yaratılan bir türdür (Rahman/15). Cinler bedenleri olmayan veya olsa bile nasıl olduğu bilinmeyen, aldatıcı bir şekilde kılık değiştirme ustalarıdır. Ayrıca onlar ateşten yaratıldıkları için, insan şeklinde tezahür ettiklerinde, insan gözlerinden farklı, kafada dikey olarak yanan gözlere sahiptirler. Bu konudaki yorumlar için bkz. Carol K. Mack, Dinah Macks, 147.

Cin, İbranicede “şed”(kötü ruh)¹²⁵ kavramıyla karşılanır.¹²⁶ Tanah’taki “Tanrı olmayan cinlere kurban ettiler”¹²⁷ sözündeki cin “şedim” kelimesi ile ifade edilir.¹²⁸ Tanah’ta yer alan “lilith”¹²⁹, “dever”¹³⁰ ve “seirim”¹³¹ kelimeleri de bu varlığa karşılık gelen diğer kavramlardır.

Tanah’ta Süleyman için anlatılan bir hikâyede, meleklerin kendisine verdiği bir yüzükle cinlere egemen olduğu söylenir. Süleyman bir gün cinlerin nasıl göründüklerini merak eder ve bu yüzük sayesinde onları bir araya toplar. Cinler Süleyman'a görünür hale geldiklerinde, o cinlerin anormal yaratıklar olduğuna, bazılarının iki başlı, bazılarının nefes alıp veren, bir kısmının ise kedi-köpek başı ve toynakları bulunan fantastik melez hayvanlar şeklinde görüldüğüne şahit olur.¹³²

Cinler insanlara musallat olur ve onları hasta ederler. Böyle durumlarda ise tedavi yollarına başvurulması gerekir. Bu durumda cinlerin korktuğu bir takım eşyalar ile onu insandan uzaklaştırmak gerekir. Bunlar; iğne, gümüş, demir, çelik gibi nesnelerdir. Bunlardan en önemlisi ise katran kokusudur. Katran kokusu onları anında uzaklaştırır. Cinler insanı terk ettikten sonra kişi tekrar kendine gelir ve sağlığına kavuşur.¹³³

Cinler veya periler, genel olarak ruhlar ve insanlar arasında bir doğaya sahip olmakla birlikte, pekçok yönden insanlarla benzer özelliklere sahiptirler. Örneğin, onların meslekleri, eğlenceleri, evlilikleri ve bu evliliklerden çocuklar vardır. Bu varlıkların insandan farklı olarak sahip oldukları güçler de bulunmaktadır. Onlardaki

¹²⁵ Yahudi düşüncesinde kötü ruh anlayışı ilk zamandan beri süregelen bir halk inanışıdır. Melek inancının Tanah metinlerinde yer almasına karşın Babil sürgününe kadar bu düşüncenin ciddi anlamda kendini göstermemesi dikkat çekici bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (**Daniel**, 7, 10: 5-11). Acaba melek inancı gerçekten Babil sürgünü öncesinde Yahudilikte hiç bahsedilmemiş ve inanılmamış bir düşünce midir? Yoksa bu düşünce ilk zamanlardan beri Yahudilerin düşüncesinde var olan ancak gün yüzüne çıkarılmayan bir inanç mıdır? Tanah metinlerinde yer alan meleklerle ilgili pasajların ve Daniel kitabında bazı baş meleklerin isimlerinin zikredildiği metinlerin bu açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Yahudi inancında Tanrının adı boşyere zikredilmemesi gereken bir isimdir. Bu emir bizzat Yahve tarafından Yahudilere emredilir. Bu sebeple Yahve ile birlikte başka birçok isim Tanrı için kullanılır. Bu isimlerden birisi de “ŞADNAY”dır. Bu isim genellikle Yahve’nin kızgın ve cezalandırıcı zamanlarında verilen bir isim olduğu düşünülür. Kötü ruh kelimesinin karşılığı olan bu ismin Yahudi tarihinde ilk dönemlerden bu yana kullanılması meleklerin de var olduğunu ispat edebilecek bir olgu olarak kabul edilebilir.

¹²⁶ Şuşan, XI, 1575’ten aktaran Erbaş, s.79.

¹²⁷ **Devarim**, Azinu, 32: 17.

¹²⁸ Erbaş, s.30.

¹²⁹ **Yeşayau**, 34: 14.

¹³⁰ **Teilim**, 91: 5-6.

¹³¹ **Vayikra**, Ahare Mot, 17: 7.

¹³² C. Mack, D. Mack, s. 148.

¹³³ C. Mack, D. Mack, s. 150.

bu güç, büyücülere ve cadılara atfedilen özellikler gibidir. Bunlar ayrı bir üstün varlık ırkı olarak kabul edilirler. Genellikle, Fionbahr, Aine, Obinn, Cladna, Mele, Huldra gibi isimleri olan kral ve kraliçeleri vardır.¹³⁴

1.2.3.3. Şeytan

Şeytan kelimesi İbranice'de “satan” olarak kalay/teneke¹³⁵ anlamında kullanılmaktadır. Şeytan, hem bütün kötülüklerin sebebi hem de kötülüğün simgesi olarak kabul edilmektedir. Şeytan erken Yahudi düşüncesinde kullanılan bir ifade olmamakla birlikte, sonraki dönemlerde Tanrı'nın Krallığına ve onun prenslerine karşı rakip olarak gelişen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun yegâne amacı, insanları ebedi azaba mahkûm edebilmek için, kandırmak ve Tanrıdan uzaklaştırmak olmuştur.¹³⁶ Şeytandan Tanah metinlerinde, sadece bir yer dışında,¹³⁷ açık bir şekilde Tanrı'nın rakibi veya rakiplerinden biri olarak bahsedilmez.¹³⁸

Tanah'ta şeytan hakkında bahsedilen ilk metinler Bereşit'te yer alır. Ancak burada şeytan kavramının yerine yılan kelimesi kullanılır.¹³⁹ Yılan, Havva'yı kandırmak suretiyle onu ve eşini oradan kovdurur.¹⁴⁰ Semitik dinlerin tamamında şeytanın kökeni buradan başlatılır. İnsanın kovuluşu ve şeytanın ortaya çıkışı semitik dinlerde benzer anlatımlarla izah edilir.¹⁴¹

Şeytan, genel anlamda düşman kişiler için kullanılan ifadeler arasında yer alır.¹⁴² Farklı Tanah metinlerinde şeytan, dünyada gezip dolaşan ve insanlar üzerinde

¹³⁴ J. A. Macculloch, “Fairy”, *ERE*, V, s. 679.

¹³⁵ C. Breytenbach, P. L. Day, “Satan”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, ed. Karel Van der Toorn, Bob Becking, Pieter W. Van der Horst, Brill Academic pub. Second Edition, Cambridge, 1999, s. 726.

¹³⁶ Guiley, “Satan”, *EDD*, s. 222.

¹³⁷ **1. Divre Ayamim**, 21: 1.

¹³⁸ Louis Isaac Rabinowitz, “Satan”, *EJ*, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second edition, New York, 2007, XVIII, s. 72.

¹³⁹ **Bereşit**, 3: 1

¹⁴⁰ **Bereşit**, 3: 23. Gerald Messadie, Kutsal metinde anlatılan iyilik ve kötülük ağacının sembol olduğundan bahseder. Ona göre şeytan olan yılanın cennette ne işi olabilir? Bu durum Tanrı'nın kötülüğü yaratarak cennete koyduğu anlamına mı geliyor? Eğer böyle ise Âdem ve Havva'nın cennetteki birinin davetine uymaları nasıl eleştirilebilir? Messadie, bu olayda yılanın niçin böyle bir hile yaptığını da sorgulamaktan kaçınmamıştır. Ayrıca o, başlangıçta cennette ölümsüz olarak yaratılan Âdem ve Havva'yı kandıran yılanın onları ölümsüzlük üzerine aldatmasını mantıksız olarak nitelemektedir. Gerald Messadie, **Şeytanın Genel Tarihi**, çev. Işık Ergüden, Kabalıcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1998, ss. 386-388

¹⁴¹ Bakara /34-36

¹⁴² **Teilim**, 109: 6; Louis Isaac Rabinowitz, “Satan”, *EJ*, XVIII, s. 72.

kötülüklerde bulunarak¹⁴³ günaha ve isyana sürükleyen,¹⁴⁴ bu sebeple tanrı tarafından cezalandırılan kötülüğün kaynağı bir varlık olarak gösterilir.¹⁴⁵ Şeytan, Tanrı karşıtı ve kötülüğün güçlerini temsil eden bir varlıktır. Yahudi literatüründe şeytan için kullanılan diğer bir isim de, göklerde yıldızların üzerine tahtını kuracağını söyleyen ve sonrasında oradan düşen, şafağın oğlu (Helel Ben Shaha) luciferdir.¹⁴⁶

Rabbînik edebiyatta şeytan için kullanılan ifadeler, birkaç istisna dışında pek farklı değildir. Şeytanla ilgili Tofesta Şabat'ta şu ifade geçer: "Bir yolculuğa çıkan kötü bir adam görürseniz ve siz de aynı rota üzereyseniz, yolculuğunuzu üç gün erteleyin ve bekleyin. Çünkü şeytan o adamla beraberdir."¹⁴⁷ Talmut'ta da bir adam için ağzın şeytan'a açılmaması gerektiğinden bahsedilir.¹⁴⁸ Yeni Ahit metinlerinde şeytan, kötülük ruhunun kişileşmiş ve bağımsız bir kişilik halini almış olan "Deccal"dir.¹⁴⁹ Şeytan için şöyle denilmektedir: "Eski Yılan bütün dünyayı aldattı ve şeytan adını aldı. O, yanındaki melekleriyle beraber dünyaya atıldı."¹⁵⁰

Şeytan figürü amorik dönemi Talmud¹⁵¹ ve Midraş¹⁵² edebiyatında daha belirgin hale gelir. Şeytan fikrinin amorik dönemdeki gelişimi, Sifrei ve Midraş

¹⁴³ İyov, 1: 7, 13-18; 2: 2, 7-8.

¹⁴⁴ İyov, 2: 9.

¹⁴⁵ Yeşayau, 14: 12-20. Ayrıca bkz. C. K. Mack and D. Mack, 73-74.

¹⁴⁶ Yeşayau, 14: 12. İbrani mitolojisinde Helel ben Shaha kibirli gezegen venüstür. Bu söylence phaethon'un yok oluşunu anlatan mit ile ilişkilendirilir (Robert Greves, Raphael Patai, **İbrani Mitleri, Tekvin Kitabı**, çev, Uğur Akpur, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 95). Lucifer'in Tanah metinlerinde anlatılması ve onun Roma mitolojilerindeki tanrılardan biri olarak yer alması, Antik Roma dininin Yahudilikteki etkisinin açık tezahürlerindendir.

¹⁴⁷ TB, Tofesta Şabat, 17(18): 3.

¹⁴⁸ TB, Berachoth, 60a.

¹⁴⁹ Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yay. Kore, 2016, **Yeni Ahit, Luka**, 10: 19.

¹⁵⁰ Louis Isaac Rabinowitz, "Satan", **EJ**, XVIII, s. 72; bkz. **Vahiy**, 12: 9.

¹⁵¹ Yahudi düşüncesinde Musa'ya Sina'da verilmiş olduğuna inanılan iki tür kutsal mesajdan söz edilir. İlki yazılı metin olan Tevrat, diğeri şifahi olarak Musa'ya verilen Mişna metnidir. Ancak Yahudilikte inanılan şifahi yasanın tamamı Mişna'dan ibaret değildir. Dördüncü yüzyıldan itibaren bu dönem Rabbileri olan Amoraimlerin Mişna'nın bölümleri üzerine yaptıkları yorumlar ise Gemara/Talmud'u oluşturur. Ancak bu kaleme alınan eser de Babil ve Filistin'de yazılmış olmalarına bağlı olarak ikiye ayrılır. Araştırmamızda kullandığımız, Filistin Talmudu'na nazaran daha kapsamlı (hacimli) ve sistemli olarak düzenlenmiş olan Amoraimlerin yazdığı Babil Talmudu, Yahudilerin günlük hayatlarını düzenleyen kanun kitabı olarak bilinir (Aydın, ss. 109-111). Özellikle Ortodoks Yahudiliğin tüm uygulamaları için belirleyici olan ve onun yasal yapısını oluşturan asıl kaynak Babil Talmudu'dur. Babil Talmudu iki kısımdan oluşur. İlki daha önce kaleme alınan Mişna, ikincisi ise yukarıda da belirttiğimiz gibi Mişna'nın bazı bölümlerinin yorumları olan Gemara'dır. Babil Talmudun'da hâkim dil Aramicedir (Bkz. İsrail Shahak, **Yahudi Tarihi Yahudi Dini**, Düşün Yay. İstanbul, 2015, s. 83). Yahudiler nazarında en önemli olan kutsal metinler sözlü Tevrat (Talmud)'tır. Bkz. Adam, s. 166; Shahak, s. 84.

¹⁵² Midraş terimi, "drsh" kökünden türeyen "aramak", "incelemek", "araştırmak" anlamlarına gelir. Aynı anlamı ifade eden diğeri bir terim ise İbranicedeki Rabbi (Haham) kavramıdır. Midraş, Tanah'ın tefsirini ve halk için yapılan vaazları içermekle beraber iki kısımdan meydana gelir. Midraş Halakhah, Tanah'taki hüküm ve kanunları, Midraş Haggadah ise, tasavvufi ve ahlaki

arasındaki karşılaştırmada görülebilir. Örneğin: “İkamet edilen her yerde şeytan vardır”¹⁵³ metninin yorumunda şeytandan Samael olarak bahsedilse de, aslında kastedilen satandır (şeytan) denilmektedir.¹⁵⁴ Samael, şeytanların liderliğini yapan bir varlıktır. Şeytan kadınları istediği gibi yönetebilme gücündedir. İnsanoğlunun aklına gelebilecek, özellikle de öfke içeren bütün günahların kaynağı şeytandır.¹⁵⁵

Yahudi inancında oluşan şeytani varlıklar düşüncesinin kaynağı ilk yaratılış meselesidir. Yaratılış öncesinde melekler, Tanrı’ya hizmet eder ve onun iradesini yerine getirirlerdi. Tanrının insanı yaratmasından sonra bir kısım melekler, insanlarla olan münasebetleri sebebiyle, günaha girip ilahi âlemden kovuldular. Artık onlar melekliğin tam aksi yönünde şeytanlaşmış oldular.

1.2.4. Meleklerin Kökeni

Melek inancı insanlık tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Melek inancının bulunduğu dinlerde meleklerin kökeni konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür/sürülmektedir.¹⁵⁶ Bu meyanda meleklerin nasıl ve ne zaman yaratıldıkları,

meseleleri konu edinir. Bkz. “Moshe David Herr, “Midrash”, **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, second edit. New York, 2007, XIV, ss. 182-185. Ayrıca bkz. Adam, s. 25.

¹⁵³ **Bamidbar**, Balak, 25: 1.

¹⁵⁴ Louis Isaac Rabinowitz, “Satan”, **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second edit. New York 2007, XVIII, s. 72.

¹⁵⁵ Bane Theresa, “Satan”, **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, McFarland & Company Inc. London, 2012, s. 282. Yahudi kutsal metinlerinde, Şeytan ismi genellikle düşman kelimesine karşılık kullanılırken, Hristiyan inancında şeytan kavramına düzenlenerek çeşitli unvanlar verilmiştir. Bunlardan bazıları; Kether’in şefi, cehennem ruhlarının başı, cehennemin efendisi ve yeraltı efendisidir. Aynı referanslarda, Şeytan’ın bazen de Devil’in emri altında olduğundan bahsedilir. Bkz. Theresa, s.282.

¹⁵⁶ İlk dönemlerden bu yana inanılan melek düşüncesi, farklı dönemlerde ve farklı milletlerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunun en temel sebeplerinden biri ise, insanların değişik coğrafyalarda yaşamaya başlaması ve birbirinden farklı ihtiyaçlara ve inançlara sahip olmasıdır. Nitekim ilkel insanların ruhani varlıklarla olan münasebetleri yaşadığı coğrafyalara bağlı olarak şekillenmiştir. İlkel dinlerde sözü edilen melekler, bazen yarı tanrılar, bazen tanrıların altındaki hizmetkârlar, bazen de ikinci sınıf ve üçüncü sınıf tanrılar şeklinde tasnif edilmişlerdir. İlkel toplumlarında inanılan çoğu kutsal varlık, semitik dinlerde, Tanrıdan aşağıdaki varlıklar olarak zikredilmeye başlamışlardır. Bu varlıklar artık Tanrı değil, onun yardımcıları, mesajcıları ve gerektiğinde orduları olmuşlardır. Nitekim semitik dinlerin en önemli özelliği tevhit yani tek tanrı bir inanç geleneği olmasıdır. Bu anlamda yegâne Tanrının yanında diğer kutsallar ancak onun hükümlerinin bir parçasıdır. Bu düşüncenin en önemli delili, semitik dinlerin kutsal kitaplarıdır. Semitik kitapların hepsinde yaratılış ile ilgili anlatımlarda, melek ve insanın birbiri ile olan münasebetinden bahsedilir. Yani ilk insandan itibaren melekler insan hayatında aktif olarak görülen manevi varlıklardır.

cinsiyetleri, neye benzedikleri gibi konular hep tartışılmış ve insanların zihinlerini meşgul etmiştir. Yahudilikteki meleklerin kökeni de merak konusu olmuştur.

Yahudilerin itikadi düşüncelerinde ilk ortaya çıktıkları günden bu yana, önemli değişiklikler olmuştur. Bunun pek çok nedeni bulunmaktadır. Yahudi toplumunun tarihte karşılaştığı bazı önemli olaylar, sürgünler, talihsizlikler, soykırımlar vs. yahudilerin düşüncelerini etkilemiştir. Yahudiler, tarihin bazı dönemlerinde işgalci devletler tarafından sürgün edilmişler ve egemenliğinde bulundukları devletlerde köle olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Böylece farklı kültür ve dinlerle içi içe geçerek hayatlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, bu sebepler göz önünde bulundurularak, Yahudilerin itikadi ve sosyal hayatta bazı değişiklikler yaşadığı düşünülür. Örneğin, Babil sürgünü öncesi Yahudi düşüncesinde melek kavramı fazla belirgin değilken, sürgün sonrasında bu konu daha belirgin bir hale gelir.¹⁵⁷ Özellikle Zerdüştilikte bulunan melek inancına benzer bazı inançların yahudilerce de dillendirilmesi Pers/Fars etkisi ile açıklanır. Her ne kadar araştırmamızın asıl konusu olmasa da aşağıdaki başlıkta Zerdüşti inancının Yahudiliğe etkisine temas edilecektir. Böylece Yahudiliğin erken dönemlerinde fazla görülmeyen melek inancının nasıl oluştuğuna, bu oluşum sırasında diğer din ve kültürlerin etkisine Zerdüştilik bağlamında işaret edilmiş olacaktır.

1.2.4.1. Melek İnancına Etkiler: Zerdüştilik Örneği

Tanah'ta meleklerle ilgili bazı bilgilere yer verilir. İsmen zikredilen melekler Mikail¹⁵⁸, Cebrail¹⁵⁹, Kerubim¹⁶⁰ ve Serafim'dir.¹⁶¹ Mikail ve Cebrail münferit melekler iken, Kerubim ve Serafim'in her birisi bir melek grubunu temsil eder. Ayrıca bu meleklerin dışında Tanah metinlerinin birçok yerinde Rab'bin meleğinden de bahsedilir.¹⁶² Tanah metinleri Yahudilerin sürgün öncesinde de meleklerle inanıldığına dair bilgiler içermektedir. Bu metinlerin önemli bir kısmı Hz. Musa'ya Tanrı

¹⁵⁷ Sarıkcıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, s. 229.

¹⁵⁸ **Daniel**, 10: 21.

¹⁵⁹ **Daniel**, 8: 15-17; 9: 21.

¹⁶⁰ **Bereşit**, 3: 22.

¹⁶¹ **Yeşayau**, 6: 2.

¹⁶² **Bereşit**, Leh Leha, 16: 7, 9, 10, 11; Vayera, 22: 11, 15; **Şemot**, 3: 2; **Bamidbar**, Balak, 22: 22-27, 31, 32, 34, 35; Şofetim, 2: 1, 4; 5: 23; 6: 11,12, 21, 22; 13: 3, 13, 15-21.

tarafından verildiği ileri sürülen Tevrat (Torah)'ta yer almaktadır. Buradan hareketle melek inancının sürgünden önce de var olduğuna dair işaretler bulunduğu söylenmektedir. Dolayısıyla bu görüşte olanlar tarafından, Yahudilikteki melek inancı en azından Musa dönemine kadar götürülmeye çalışılmaktadır.

Yahudiliğin erken döneminde melekler kapsamlı bir şekilde tasnif edilmemiş ve geniş olarak ele alınmamıştır. Bazı görüşlere göre, Yahudilikteki melek inancının Pers düşüncesinden etkilendiği ifade edilir. Bunun gerekçesi olarak da sürgün sonrasında meleklerin sistematik bir şekilde ele alınması gösterilir. Bu sistematik ele alışı da Pers kültürünün tesiri ile olduğu varsayılır. Diğer taraftan Yahudilik'teki bazı melek isimlerinin Pers kültüründen alındığı belirtilir. Örneğin, düşmüş meleklerden olan Tobit Kitabı'ndaki iblis Asmodeus bunlardandır. Asmodeus'un Pers düşüncesindeki Zerdüşte öfkeli olan Tanrı Aeshmadaeva'nın adından türetildiği ileri sürülür.¹⁶³ Yine Zerdüş öğretisindeki Ahuramazda'nın meleklerden pek çok yardımcısının olduğu inancı,¹⁶⁴ Yahudilikteki Yahve'nin etrafında meleklerden oluşan büyük bir ordunun bulunması ile ilişkilendirilir.¹⁶⁵ İlaveten, Zerdüştlük'teki Tanrı Ahuramazda'yı çevreleyen ve onun yardımcıları olan "Amesha Spentas"¹⁶⁶lara benzer olarak Yahudi düşüncesinde de melekler arasında en üst mevkide bulunan ve "Jerahmeel (Archangels/baş melekler)"¹⁶⁷ olarak isimlendirilen melekler, iki din arasındaki benzerliklere bir başka örnek olarak gösterilir. Böylece Yahudilikte sürgün

¹⁶³ Andrea Piras, "Angels", **ER**, I, s. 348.

¹⁶⁴ Amesha Spentas veya "Kutsal Ölümsüzler", Tanrı Ahuramazda'yı çevreleyen, onun yardımcıları olan ve Avesta (Zerdüştlük kutsal kitaplarının günümüze kadar ulaşmış olan sadece küçük bir bölümüdür. Kalan kısımlar tarihi süreç içerisinde kaybolmuş veya farklı sebeplerden dolayı yok olmuştur)'da önemli ölçüde bahsedilen varlıklardır. Farklı bir bakış açısına göre onlar ilahi âlemin çeşitli tezahürleridir. Zerdüşti düşünceye göre bu varlıklar bağımsız olarak bulunamazlar. Onların varoluşu ancak, birbiri aralarında bir ilişki ve korelasyon sistemi içerisinde olmaktadır. Amesha Spentas'ın isimleri Avesta'da bir grup olarak tanıtılır ve ölümsüz olarak kabul edilirler (Bkz. Gherardo Gnoli, "Amesha Spentas" **ER**, Ed. Lindsay Jones, second edition, Translated For Italian, By Roger DeGaris, Thomson Gale, New York, 2005, I, s. 290). Bu açıklamadan anlaşılan, Amesha Spentas'ın müstakil bir melek grubunu oluşturmanın dışında Tanrının sıfatları olarak niteleyebileceğimiz bir manevi yapısal mevcudiyete sahip olmalarıdır.

¹⁶⁵ İyov, 1: 6; 2: 1; 1. Melahim, 6: 17; 7: 6; Allison Coudert, "Angels", **The Encyclopedia of Religion**, Ed. Mircea Eliade, First Edition, New York, 1987, I, s. 283.

¹⁶⁶ Amesha Spentas veya "Kutsal Ölümsüzler", Tanrı Ahuramazda'yı çevreleyen, onun yardımcıları olan ve Avesta (Zerdüştlük kutsal kitaplarının günümüze kadar ulaşmış olan sadece küçük bir bölümüdür.

¹⁶⁷ Meleklerin en üst basamağında bulunan bu varlıklar aynı zamanda "kutsal olanlar" olarak da bilinir. Baş melekler Tanrı ve ölümlüler arasında iletişimi sağlarlar. Cehennem ordusunun yani şeytani orduların karşısında savaşır. Aynı zamanda koruyucu melekler olarak bazı insanlara ve toplumlara yardım ederler. Guiley, **EA**, s. 49.

sonrasında ortaya çıktığı düşünülen baş melekler inancının Pers-İbrani kültür etkileşiminin önemli bir tezahürü olduğu ifade edilir.¹⁶⁸

Zerdüşť öğretisinde önemli bir yeri olan iki zıt ezeli güç; yani iyilik ve kötülük, Yahudilikteki Tanrı ve satan/şeytan yani iyilik ve kötülük olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile her iki dinde de iyilik ve kötülük arasındaki mücadelenin yargı gününe kadar süreceği varsayılmaktadır. Bu mücadelenin sonucunda her iki dinde de iyilik kazanacaktır. Ahuramazda'nın, kötülüğe karşı, kendisine yardım için bazı ruhlar (melekler) yaratması ve bunların kötülükle olan mücadelesi, Yahudilikteki baş meleklerin, isyankâr meleklerle yani kötü ruhlarla olan mücadelesine benzemektedir. Yahudilikteki meleklerin Tanrı'ya hizmet ederek ona itaat etmeleri, iyiliği mükâfatlandırıp kötülüğü cezalandırmaları ve Vahiy elçiliği yapmaları, Zerdüşť öğretisindeki Vohu Manah (Bilgelik)'in Zerdüşťte görünüp, Tanrı bilgisini ona vahyetmesine benzetilmektedir.¹⁶⁹

Bütün bunlar Pers-İbrani etkileşiminin örnekleri olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁰ İbrani-Pers etkileşiminin I. Mabedin yıkılması (MÖ. 587) ve Babillerin Yahudileri sürgün etmesi ile başladığı düşünülür.¹⁷¹ Buradan hareketle de bir kısım araştırmacı tarafından melek inancının bu dönemden sonra başladığı ileri sürülür.¹⁷²

¹⁶⁸ Guiley, EA, s. 15.

¹⁶⁹ Işık, s. 86.

¹⁷⁰ Zerdüşťilikte yer alan dünyanın kökeni (kozmoğoni), yani ilk yaratılış anlatımları da Yahudilikteki kozmoğoni anlatımları ile neredeyse aynı özellikler sergilemektedir. Zerdüşťlüğün kutsal yazılar olan Zend Avesta, Yüce Ahuramazda'nın (Ormuzd) evreni ve insanı ardışık altı zaman diliminde şu sırayla yarattığını belirtir: Birincisi, Göklerin yaratılması; ikincisi, Suların yaratılması; üçüncüsü, Dünyanın yaratılması; dördüncüsü, Ağaçlar ve Bitkilerin yaratılması; beşincisi, Hayvanların yaratılması; ve altıncı olarak da adamın (insanın) yaratılması. Sonunda Ormuzd, bütün bu işleri bitirdikten sonra dinlenmeye çekilir (bkz. T. W. Doane, **Bible Myths and Their Parallels in Other Religions**, Seventh Edition, New York, 1910, s. 21). Yine yaratılış anlatılırken şöyle denilir. Zerdüşťilikte evrenin yaratılışı altı safhada meydana gelir. İlk önce gökyüzünü ve dünyanın ışığını yarattı, ikinci olarak suyu, üçüncü olarak yeri, dördüncü olarak bitkileri, beşinci olarak hayvanları, altıncı olarak da insanlığı yarattı (Nathan Söderblom. "The Age of the World (Zoroastrian)", **ERE**, Ed. J.Hasting, New York, 1908, c. 1, s. 205; ayrıca bu konuda bkz. Huzeyfe Sayım, **Zerdüşťilik'de Kozmoğoni ve Yaratılış**, EÜSBED, S. 16, 2004, s. 94). Yahudilikte ise, ilk yaratılış merhaleleri şöyledir: ilk gün Tanrı göğü ve yeri yarattı. Aynı günün devamında ışığı yarattı ve bunu gece-gündüz diye adlandırıp birbirinden ayırdı. İkinci gün, suları yarattı. Üçüncü gün bitkileri yarattı. Dördüncü gün yıldızları ve gezegenleri yarattı. Beşinci gün ise hayvanları yarattı. Ve nihayetinde altıncı günde Tanrı, insanı erkek ve dişi olarak yarattı (**Bereşit**, 1: 1-30). Kozmoğoni ve melek inançlarındaki bazı benzerlikler, bu iki düşünce arasındaki ilişkinin ve etkileşimin önemli birer yansıması olarak değerlendirilmektedir.

¹⁷¹ Muhammed Güngör, **Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi: İsrailiyyat**, İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi, no: 1 (Kış 2017), ss. 59-60.

¹⁷² Aslında Pers-İbrani etkileşiminin yanında Sümer ve Babil gibi antik dinlerinin de Yahudi inancıyla yakından etkileşim halinde oldukları ileri sürülen iddialar arasındadır. Bu konuda Tufan gibi olaylar örnek olarak gösterilir. Sümer, Babil ve hatta Mısır mitolojileri incelendiği zaman Yahudi kutsal

Yahudilik'teki melek inancı üzerinde bazı din ve kültürün etkisi olduğu ileri sürülür. Biz bu tartışmalara bir örnek olmak üzere, asıl konumuz olmadığı için, sadece Zerdüştilikteki melek inancının Yahudilikteki benzer yönlerine işaret etmekle yetindik. Bu örnek karşılaştırma bile bize Yahudilikteki melek inancının pek çok etki altında ortaya çıktığını ve geliştiğini göstermektedir.

Yahudilikteki melek inancının ne zaman ve nasıl başlayıp geliştiği tartışmaları bir yandan devam ederken, diğer yandan da meleklerle iman edilip edilmeyeceği konusu yahudi mezheplerince tartışılmaktadır.

1.2.4.2. Mezhebi Görüşler

Yahudi mezheplerinde meleklerle iman konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ferisiler,¹⁷³ Tevrat'ı teşkil eden beş kitapta meleklerden fazlasıyla bahsedilmesinden hareketle, meleklerin inkâr edilemez bir gerçek olduğunu söylerler.¹⁷⁴ Ferisilerin bu görüşte olmalarına karşılık başka bir Yahudi mezhebi olan Sadûkiler¹⁷⁵ meleklerin varlığını kabul etmezler. Sadukilerin bu düşüncesinin

metinlerinde anlatılan tufan'ın bir benzerinin bu inançlarda da yer aldığı açıkça görülür. Bu tufanın aynı tufan olduğu düşünülür. Çünkü yeryüzünde gerçekleşen ikinci bir tufandan bahsedilmez. Çığ, ss. 31-37; **Gilgamiş Destanı** 11. Tablet; Fırat Caner, **Büyük Tufan Mitleri ve Atra-Hasis**, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2017, sayı, 3/3, ss. 17-26.

¹⁷³ Ferisiler, İkinci tapınak döneminde Hasmonean isyanından kısa bir süre sonra ortaya çıkan Yahudi dini mezhebi veya siyasi bir fırkasıdır. Büyük ihtimalle daha önce Yahudi ritüellerine ve Tevrat'a bağlı olan Hasidizm'in halefleridir. Ferisiler, yazıcılar olarak bilinen Soferim'in mezhepleşmiş hali olarak kabul edilmekle beraber Yahudi tarihinin en etkili ve ismen olmasa da ortaya koydukları inançların ardılları olan Rabbiler tarafından sürdürülmesi bakımından en uzun ömürlü mezhebidir. Hz. Musa'dan sonra Musevilğin ikinci kurucusu olarak kabul ettikleri Ezra'nın geleneksel takipçilerinden olan ve Sözlü yasa (Talmud) ile Tevrat'ı dinlerinin kaynağı olarak görürler. Eski yasaları yeni koşullara göre adapte etmeye çalıştılar. Ve ölümden sonraki hayata inandılar. Ferisiler Yahudilerin büyük çoğunluğunu, uygulamalarını ve sosyal tutumlarını birinci yüzyıla kadar temsil ediyordu. Geleneksel dini öğretiyi sahip çıkarak nesilden nesile aktarılması için çaba sarf ederek kitleleri bu kutsallık ruhu ile aşılamaaya çalıştılar. Zelotlar'ın aksine iç dünyalarına karışılmadığı müddetçe yabancı otoriteye karşı koymuyorlardı. Bkz. Menahem Mansoor, "Pharisees", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. New York, 2007, XVI, s. 30. Ayrıca bkz. Aydın, s. 52.

¹⁷⁴ Ludwig Blau, "Angelology", **JE**, I, s. 583.

¹⁷⁵ Sadukiler, ikinci tapınak döneminin ikinci yarısında etkin olan Yahudi tarikatı veya mezhebidir. Siyasi ve ekonomik hayatta etkin olan bu mezhebin üyeleri büyük oranda Rahip, Tüccar ve aristokrat halkın oluşturduğu zengin bir gruptur. Tapındaki ibadet ve ayinlere sahiplik etmelerinin yanında tarikat ehlini çoğu Sanhedrin (Yüksek Yahudi Konseyi ve ikinci tapınak mahkemesi) üyeleri idi. Sadukiler, eski doktrinlere sahip olan ve tapmağın kurban kültürüne en çok sahip çıkan muhafazakâr rahip grubtu. Tarikat, ikinci tapınak döneminden tapmağın yıkılışına kadar Ferisilere karşıydı. Ferisiler ve Sadukiler arasındaki temel fark ise, Tevrat'ın yanında sözlü kanunu da otorite kabul eden Ferisilere karşı Sadukiler, sadece Tevrat'ı otorite kabul etti. Sadukiler, kendilerine özgü metinler bırakmadıkları için bu grupla ilgili bilgiler farklı grupların kaynaklarından temin edilir.

temelinde melek inancının Perslerden geçtiği anlayışı bulunmaktadır.¹⁷⁶ Yine Esseni¹⁷⁷, Karai¹⁷⁸ ve Samiri¹⁷⁹ mezheplerinde de melek inancı yer almaktadır.¹⁸⁰

Ortaçağ'da ortaya çıkan Yahudi mistik öğretisi Kabbalizmde de melek inancı bulunmaktadır. Kabbalist düşüncede meleklerin sayısında bir artma söz konusudur; kabbalistlikte kendisine telmihte bulunulan birçok varlık melek olarak yorumlanmıştır.¹⁸¹

Yahudiliğin genelinde melekler hep kutsal varlık olarak görülmüşlerdir. Ancak Yahudi mezheplerinden olan Sadukiler, bu düşüncenin kaynağı sebebiyle, meleklerle inanmayı reddetmişlerdir. Nitekim onlara göre melekler Zerdüşti öğretinin Yahudiliğe karışmış bir düşüncesidir. Ancak onların bu açıklamalarına karşın yahudi kutsal

Ayrıca Saduki isminin, Kral Davud'un büyük rahibi Zadok'tan mülhem olması muhtemeldir. Bkz. Aydın, s. 51; Menahem Mansoor, "Saducees", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, New York, 2007, XVII, s. 655.

¹⁷⁶ Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Anka Yayınları, Ankara, 1965, s. 170.

¹⁷⁷ Esseni veya Essei olarak isimlendirilen bu terim, kelime olarak dindarlar anlamına gelmekle beraber, ikinci tapınak döneminde yaşadığı düşünülen ve dini bir yapı olarak bilinen Yahudi mezhebidir. Bu mezhebin ismi ise bulunduğu yere nispetle ölü deniz yakınlarındaki Ossaioi/Osseno'i'yi ifade eder. Josephus bunları üç ana Yahudi mezhebinden biri olarak tanımlar. Yaşadığı yerler dikkate alındığı takdirde, bulunan ölü deniz yazmalarının bu topluluğa ait olduğu düşünülür. Eski Ahit'te bu mezhepten bahsedilmez. Ancak bu fırkanın oldukça yakınında bulunması, vaftizler yapması ve vaaz etmesi sebebiyle vaftizci Yahya'nın onların düşüncelerinden etkilendiği varsayılır. Bkz. Menahem Mansoor / Philip Davies, "Essenes", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. New York, 2007, VI, s. 510. Ayrıca bkz. Kaufmann Kohler. "Essenes" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, V, s. 224.

¹⁷⁸ "Karailer" ismi bu tarikatın ismi olarak dokuzuncu yüzyıldan sonra kullanılmaya başlandı. Bundan önce bu mezhep kurucusuna atfen "Ananites" olarak biliniyordu. Karailerin en önemli özelliği Talmudik ve Rabbinik literatürü reddetmesidir. Karai tarikatının Yahudi mezhebi olduğu bilindiği halde, İslam coğrafyasının genişlemesi neticesinde ve özellikle de Hazar Türkleri üzerindeki derin etkilerinden dolayı Yahudi dini farklı milletlere yayılma imkanı bulmuştur. Bkz. Joseph Elijah Heller / Leon Nemoy, "Karaites", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. New York, 2007, XI, ss. 785-787

¹⁷⁹ Samirilerin kökenleri hakkında bazı teoriler vardır. Bunlardan ilki Samirilerin, İsrail'in kuzey kabileleriyle birlikte ortaya çıkmış olduğudur. Bu tezin öne sürülmesine sebep olan hadise ise, Asur fetihleri sırasında bu kabilelerin bir kısmının sürgün edilmiş olmasından dolayıdır. Kalanlar ise Samiri grubu olarak isimlendirilmişlerdir. Diğer görüş göre, Samirilerin kökeni daha önceye götürülmektedir. Yani İsrail tarihinin başlangıcından bu yana Samiriler vardır. Bu anlayışa göre Samiriler, İbranilerin başlangıcından buyana uzanan bir topluluktur. Samiriler hakkındaki farklı görüşlerden ve kaynak yetersizliğinden dolayı bu grubun kökeni tam olarak çözülememiştir. Diğer kaynaklar ise Samirilere düşmanca tavırlar almaktadır. Samiriler her ne kadar Yahudi mezhepleri taraflarınca Yahudilik dışı görülse bile, Tevrat'ı kutsal kitap olarak kabul etmeleriyle bu dinin bir üyesi olduklarını gösterirler. Hatta onlar kendilerini İsrail dininin gerçek takipçileri olarak kabul ederler (Lidia Domenica Matassa, "Samaritans", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. New York, 2007, XVII, s. 719). Talmud, Samiriler'e "Kutim (Küteanlılar)" olarak değinir ve onları Yahudiliğe dönmüş, Yahudi kökenli olmayan kabilelerden gelme kişiler şeklinde tanımlar. Buna karşın Samiriler kendilerini "Bene Yisrael" veya "Şomenim (Yasayı uygulayanlar)" olarak adlandırır. Bkz. Yusuf Basalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 2001, cilt, 3, s. 560.

¹⁸⁰ **ET**, "Ange", I, s. 408'den aktaran Erbaş, s. 70.

¹⁸¹ Erbaş, ss. 72-73.

metinlerde meleklerin varlıklarına dair birçok metin yer almaktadır.¹⁸² Hatta en büyük meleklerden bir kaçının ismine de açıkça yer verilmiştir.¹⁸³

1.2.4.3. Meleklerin Yaratılması

Yahudilikteki tartışmalı konulardan birisi de meleklerin nasıl ve ne zaman yaratıldığı meselesidir. Tanah'ta meleklerin birçok özellik ve görevlerinden bahsedilmiş olmasına rağmen onların ne zaman yaratıldığı hakkında açık bir bilgiye verilmemiştir. Bu konudaki malumat Tanah'taki yaratılış merhalelerinin Talmud ve Midraşlar'daki açıklamalarında yer almaktadır. Meleklerin ne zaman yaratıldığı hakkında Talmud ve Midraşlar'da iki farklı görüşten bahsedilir. Midraş Bereşitte, Haham Yochana tarafından savunulan görüşe göre, melekler yaratılışın ikinci gününde var edilmiştir.¹⁸⁴ O'nun bu görüşü benimsemesinde Tanah'ta anlatılan yaratılışın ikinci gününde adı geçen gök kubbenin etkili olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁵ Diğer görüşün sahibi Haham Chanina'ya göre ise melekler yaratılışın beşinci gününde var edilmişlerdir.¹⁸⁶

Bu farklı görüşlerin ortak noktası meleklerin ilk gün yaratılmadıklarıdır. Bir diğer ortak nokta da meleklerin sürekli yaratılıyor olmalarıdır. Bu inanca göre, Tanrı'nın yaptığı her ilan, meleklerin yaratılışı ile sonlandırılır.¹⁸⁷ Bu inanç, evrende gerçekleşen her bir yenilik ile birlikte Tanrı'nın bir melek yarattığını belirtir. Evrenin sürekli yenilendiği göz önünde bulundurulduğunda, meleklerin de bu yenilenmeyle birlikte her daim yaratılacak varlıklar olduğu anlaşılır. Midraş metinlerinde bir yandan genel anlamda meleklerin ikinci gün yaratıldıklarından bahsedilirken,¹⁸⁸ diğer yandan ilk gün dünyanın yaratılmasında meleklerin Tanrı'ya yardım ettiklerinden söz

¹⁸² **Bereşit**, Vayera, 18; **Şemot**, Mişpatim, 23: 20.

¹⁸³ **Daniel**, 8: 15-17; 9: 21; 10: 13; 12: 1.

¹⁸⁴ **Midraş, Bereşit Rabbah**, 1: 3.

¹⁸⁵ **Bereşit**, 1: 6-8.

¹⁸⁶ **Bereşit Rabbah**, 1: 3; 3: 8.

¹⁸⁷ Arthur Marmorstein, "Angels and Angelology", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, second edition, New York, 2007 II, s. 156.

¹⁸⁸ **Legends of The Jews**, 1: 1: 26.

edilmekte ve onların ateşten yaratıldıkları ifade edilmektedir.¹⁸⁹ Ayrıca Enok'ta da meleklerin ikinci gün yaratıldıklarına dair bilgiler de yer almaktadır.¹⁹⁰

Yahudi inancında melekler ateşten yaratılan ilahi varlıklar olarak kabul edilmektedir.¹⁹¹ Çünkü Tanah'ta meleklerin ateşten yaratıldıklarını ifade eden ifadelerle rastlanılmakta, bu meyanda bazı meleklerle işaret etmek için kullanılan ve ateş anlamına gelen Serafımden bahsedilmektedir.¹⁹² Enok'ta Meleklerin vücutları ışıltılı, yüzleri şimşek, gözleri ise yanan meşaleler şeklinde anlatılmaktadır.¹⁹³ Tanah'ta Tanrı'nın tahtının taşıyıcısı ve alev topu olan serafları¹⁹⁴ R. Eliezer yanan kömüre benzetmektedir.¹⁹⁵

Yahudilikte meleklerin yaratılma zamanı Tanah'ta kesin olarak belirtilmemiştir. Ancak bu konu Talmud ve Midraşlarda farklı görüşler ileri sürülerek açıklanmıştır. Bu kitaplarda meleklerin ne zaman yaratıldıklarına dair kesin bilgilere yer verilmemişken, onların hangi günlerde yaratıldıkları kesin olarak ifade edilmiştir.

¹⁸⁹ **Legends of The Jews**, 1: 1: 30.

¹⁹⁰ **II Enok**, 29. Ayrıca bkz. E. Isaac, "II Enoch", **The Old Testament Pseudepigrapha** Ed. James H. Charlesworth, Doubleday & Company, Inc. New York, 1983, I, s. 148.

¹⁹¹ Yahudilikte şeytanlar da melekler gibi ateşten yaratılmışlardır. Bu düşüncenin temeli insanın yaratılmasıyla birlikte meleklerden bir kısmının isyan ederek şeytanlaşmasıdır (Bereşit, 6). İlk insanın yaratılışından önce şeytan fikri Yahudi inancında yer almamaktadır (Bereşit, 3). Aslında bu düşünce İslamî gelenekte de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim İslam'da da insanın yaratılmasından önce şeytan fikri oluşmamıştır (Bakara/ 34). Bu yönüyle bu iki düşünce arasında benzerlik bulunmaktadır. Yahudilikte meleklerin yaratılışı, semitik geleneğin son halkası olan İslam'la aynı çizgide yer almamaktadır. Çünkü İslam'da meleklerin nurdan yaratıldıkları açıklanırken ateşten yaratılanın iblis ve cinler olduğu ifade edilmektedir (Rahman 55/14-15; Hicr, 15/26-27). İslam'da Melekler, Tanrının emirlerini uygulamak üzere yeryüzüne indiklerinde kimi zaman rüzgâr olarak bulunmakta, kimi zaman insan şeklinde görünmekte, kimi zaman da daha farklı suretlerde dünyaya inmektedirler (Louis Ginzberg, **Legends of the Jews**, The Jewish publication Society, Filadelfiya, 2003, I, s. 13). Ayrıca İslam'da yer alan anlatımlara göre insanın yaratılması ile imtihana tabi tutulan melekler, bu imtihandan başarıyla çıkmışlardır. Ancak İblis, meleklerle beraber girdiği bu sınavdan başarıyla çıkamayıp imtihanı kaybetmiştir. Artık O, Tanrı'ya karşı gelenlerden olmuştur. Kur'an'ın anlatımlarına göre İblis, meleklerin arasında yaşayan ve cinlerden olan bir varlıktır (Kehf 18/50). İblis'in ne olduğu ile ilgili İslam âlimleri arasında ihtilaf vardır. Mesela İbn Abbas'a göre İblis cin değil meleklerdir. Ancak Hasan Basri'ye ve İbn Kesir'e göre asla meleklerden değildir. O, cinlerdendir. Bunun dışında İbn Cerir Taberi'ye göre ise, İblis cinlerdendir. Taberi bunu Kur'an'daki ayetlere dayandırır (Tahrim /6; Kehf /50; Sâd /76. Bu konuda bkz. İbn Cerir et-Taberi, **Taberi Tefsiri**, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1995, cilt, 1, ss. 38-39). İslam'da melekler, günaha düşmekten arınmış ve korunmuş varlıklar olarak kabul edilirler.

¹⁹² **Yeşayau**, 6: 2-6.

¹⁹³ **II Enok**, 29.

¹⁹⁴ **Yeşayau**, 6: 6-7.

¹⁹⁵ **Mishna**, Pirkei Avot, 2: 10.

1.2.4.4. Meleklerin Cinsiyeti

Meleklerle alakalı en çok merak edilen koulardan birisi de onların cinsiyetleridir. Melekler, eril veya dişil olarak her hangi bir cinsiyete sahip midir? Yoksa cinsiyetleri bulunmayan veya cinsiyet durumları belirli olmayan varlıklar mıdır? ¹⁹⁶ Bu konu ile ilgili olarak Tanah'ta şöyle bir metin yer alır: “Yeryüzünde insanlar çoğalmaya başladı, kızlar doğdu, ilahi varlıklar insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler...”¹⁹⁷ Bu pasajda geçen “insan kızlarıyla evlendiler” tabiri meleklerin cinsiyet sahibi olduklarına işaret etmektedir. Tanah'taki bu metnin devamında gerçekleşen Tûfan'ın bu sebeple meydana geldiği belirtilmektedir.¹⁹⁸ Tanah'ta bahsedilen bu olaydan anlaşılan anlaşılan meleklerin belirli cinsiyetlerinin olduğudur.

Genellikle Tanrının oğulları olarak ifade edilen melekler, eril kabul edilmektedir.¹⁹⁹ Ancak bazen de dişil meleklerden de bahsedilmektedir. Nitekim Yahudi mitolojisinde Âdem'in ilk karısı olan Lilit'in düşmüş (isyankâr) bir dişî melek olarak olduğu kabul edilmektedir.²⁰⁰ Diğer yandan melekler için Tanah'ta şöyle bir

¹⁹⁶ Melekler tarih boyunca insanların zihinlerinde hep canlı kalmış önemli kutsal varlıklardır. Bu varlıkların uzun zamandan beri önemini kaybetmemiş olmasının en temel sebeplerinden biri de onlardaki gaybi özellikleridir. Bu özellik insanlardaki merak duygusunu her zaman tetiklemiş ve meleklerle olan ilgi her daim canlı kalmıştır. Meleklerin insan düşüncesindeki canlılığı, insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan modern zamanlarda azalmaya başlamıştır. Çünkü bu dönemde insan, önceki hayatından farklı bir yola girmiş ve artık zihinlerinde yer alan bir takım tabu veya köklü inançlar sorgulanır hale gelmiştir. İnsan inandığı birçok değeri sorgulama fırsatı bulmuştur. Bu da doğal olarak inanılan birçok kutsallığı yok etmiş ve insan artık manevî hayattan hızlı bir şekilde uzaklaşmıştır. Artık insan sadece hayatta kalmak için çalışıp, kutsadığı şeylerle ilgilenmekten farklı olarak, çalışarak zenginleşmiş ve hayatta birçok hedefe ulaşma imkânına sahip olmuştur. Maddi hayatın güçlenmesiyle birlikte modern insanın zihinlerinde yaşayan eski, güçlü metafizik inançlar da yavaş yavaş kendisini materyalist bir düşünceye bırakmıştır. Ortaçağ insanı için en önemli mesele din iken, modern zamanın insanı için bu unsur daha materyal olan ve daha çok ihtiyaç kabul edilen para olmuştur. Dolayısıyla artık meleklerle ilgili sorular eskisi kadar önemsenmemektedir. Ama yine de bu alan insanların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

¹⁹⁷ **Bereşit**, 6: 1-2. Burada bazı din adamları Tanrı'nın oğullarından kastedilenin melekler olmadığını, onların yöneticilerin veya hâkimlerin oğulları olduklarını savunurlar. Bunun temeli olarak, “Elohim” kavramının genellikle yönetici ve hâkimler için kullanılan kelime olmasından kaynaklandığı düşünülmektedirler. Bununla beraber bazı din adamları ise, “*insan kızlarının*” Kabil'in soyu olduğunu “*Tanrı'nın oğullarının*” ise Şit'in Tanrı'ya itaatkâr soyu olduğunu kabul ederler. Ancak neticede Şit'in soyuda asimile olarak Tanrı'nın emirlerini çiğnemişlerdir. **Tora ve Aftara**, Bereşit, 1-8, s. 37

¹⁹⁸ **Bereşit**, 6: 5-7.

¹⁹⁹ **İyov**, 1: 6, 2: 1.

²⁰⁰ Yahudilikteki bu düşünceye benzer olarak, İslam öncesi putperest Arap toplumunda da melekler Allah'ın kızları olarak tasavvur edilirdi (Işık, s. 82). İslam inancı, Hem Yahudilikte hem de İslam öncesi Arap toplumundaki meleklerin cinsiyetlerinin olduğu düşüncesine karşı çıkmış ve sert eleştirilirdi bulunmuştur. İslam'da melekler, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmezler, onlar

ifade de yer alır: "Bir gün Tanrının oğulları Rab'bin huzuruna çıkmak için geldiklerinde, Şeytan da onlarla geldi."²⁰¹

Tanah'ta yer alan metinlerden de anlaşılan Yahudilikteki melekler genel olarak eril kabul edilmişlerdir. Zira insanların güzelliğini gören melekler dışı olanlara ilgi göstermiş ve onlarla ilişki yaşamışlardır. Hatta bu ilişkiden Tanah'ta da bahsedilen devler ortaya çıkmıştır.²⁰² Bu olay neticesinde ise bütün insanlık, birkaç kişi dışında, helak edilmiştir.²⁰³ Yani günahkâr melekler dünyaya indiklerinde şehvi duygularına engel olamamışlar ve bu durum insanlar için felaketlere sebep olmuştur.²⁰⁴

Yahudilikteki meleklerin bu şekilde imtihanı meselesinde Amiri şöyle bir izah yapar: "Yahudiler, meleklerden bazılarının imtihan neticesinde küfre girmelerini ve Allah'ın onları insan ya da hayvan şekline sokmak suretiyle cezalandırmasını caiz görmüştür."²⁰⁵

Tanah'taki metinlerden ve bu bağlamda yapılan yorumlardan Yahudilikteki meleklerin cinsiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Meleklerin ekseriyeti eril olarak tasvir edilmekte, bazen de dişil örnekler verilmektedir.

1.2.4.5. Meleklerin Görünümü

Melekler ilahi âlemde yaşayan, Tanrı'nın hizmetinde bulunan kutsal varlıklardır. Onlar, bazı durumlarda/zamanlarda Tanrı'nın emriyle dünyadaki bir kısım görevleri yerine getirmek için dünyaya inmişlerdir. Melekler dünyaya indiklerinde ise her zaman ayrı suretler ile insanlar arasında bulunmuşlardır. Onların bu farklı görünümünün dünyadaki görevlerinin değişmesi sebebiyle olduğu söylenmektedir. Bazen kurtarıcı, bazen cezalandırıcı, bazen de mesajcı olarak dünyaya inen meleklerin bu görevlerine en uygun surette gönderildikleri belirtilmektedir.

için sadece Allah'ı hamd ile tespih etme vardır. Bu mesele Kur'an'da şöyle geçer: "Rahman çocuk edindi dediler, Hayır (Melekler) onun değerli kullarıdır. Ondan önce söz söylemezler ve onlar onun buyruğunu yerine getirirler" (Enbiya /26-27). "Rahman'ın kulları olan melekleri dışı saydılar, onların yaratılışlarına mı şahit oldular? (Zuhruf /16).

²⁰¹ İyov, 1: 6; 2: 1.

²⁰² Bereşit, 6: 4.

²⁰³ Noah, 6: 13; 7: 5.

²⁰⁴ İsyankâr meleklerin dışında da bazı melekler Tanrı'nın emri ile bazı zamanlarda yeryüzüne inmişlerdir. Nitekim bu olay onlara verilen bazı görevler sebebiyle gerçekleşmiştir. Melekler, dünyadaki işleri/görevleri sebebiyle farklı şekillerde insanların arasında bulunmuşlardır.

²⁰⁵ Işık, s. 82.

1.2.4.5.1. Tanrı olarak

Melekler, bazı zamanlarda Tanrı gibi anlaşılmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Bu durumun sebebi bizzat kutsal metinlerdeki ifadelerdir. İbn Meymun bu konudan bahsederken, Tanah'ta melekler kavramının yerine ilahlar, rabler, felekler ve yıldızlar terimlerinin de kullanıldığına işaret etmiştir.²⁰⁶ İbn Meymun Tanah'ta yer alan “İlahların İlahı”, “Tanrıların Tanrısı”, “Rablerin Rabbi”²⁰⁷ ve “Göklerin (feleklerin ve yıldızların) Tanrısı”²⁰⁸ gibi tanımlamalarda açık olarak meleklerden söz edilmemiş olsa bile, bunların melekler olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir.

Melekler, Tanrı ile çok yakın olmaları sebebiyle, bazı söylemlerde Tanrı gibi anlaşılmaya sebep olmuşlardır. Burada Tanrı'dan anlaşılan ise, bizzat İsrail'in Yakup'un ve Musa'nın Tanrı'sı, aynı zamanda Yahudiler için milli bir Tanrı olma özelliği taşıyan Yahve'dir. Bu konunun örneğin şöyle denilmektedir:

Rab'bin meleği Hacer'i çölde şur yolundaki bir pınarın başında buldu. Ona, Saray'ın cariyesi Hacer! Nereden gelip nereye gidiyorsun? Diye sordu. Hacer, Hanımım Saray'dan kaçıyorum diye yanıtladı. Rabbin meleği, hanımına dön ve ona boyun eğ, dedi. Senin soyunu öyle çoğaltacağım ki kimse sayamayacak... Beni gören Tanrıyı gerçekten gördüm mü?...²⁰⁹

Yahudi kutsal metinlerindeki meleklerin bu şekildeki karmaşık gözükten anlatımları zaman zaman çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Bu ve başka birçok

²⁰⁶ Musa B. Meymun, **Delaletü'l-Hairin**, İbranice'den Arapça'ya çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara, s. 289. İbn. Meymun, 1135 yılında Endülüs Emevi devletinde bulunan Kurtuba şehrinde dünyaya geldi. Yahudi edebiyatında ‘Rambam’ (Rabbi Moses Ben Maimon), İslam Kültüründe ise Ebu İmran Musa Ben Maimon İbn. Abdillah olarak bilinen Yahudi Âlimi 1204 yılında Kahire’de öldü. Maimonides, birçok eser kaleme almıştır. Onun eserlerini Tıbbi, felsefi ve Yahudi dinine ait eserler olarak üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır: Makalet Fi Sinaat el-Mantık, Kitab el-Sirac, Mişna-Tora= Tesniye et-Tavrat, Kitab el-Feraiz, Risalet Yemeniyye ve Delaletu'l-Hairin'dir. Bunlardan başka da birçok eseri bulunmaktadır. İbn Meymun Yahudiler arasındaki en önemli filozoflardan biridir. Yahudilerin “Fış” bayramı arifesinde doğması Musa adının verilmesine vesile sayılmaktadır. Çünkü bu bayram Musa ve Yahudilerin Mısır'dan çıkışının anısına kutlanır. Musa'nın babası Meymun'un, Miladi ikinci asırda Mişna'yı toplayan ve bir kitap haline koyan ve Yehuda'ya kadar giden bir soya mensup olduğu söylenir. Bkz. Hüseyin Atay, “Önsöz”, **Delaletü'l-Hairin**, İbn. Meymun, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara, ss. XXIII-XXXVI; J. Abelson, “Maimonides”, **ERE**, Ed. James Hastings, New York, 1908, VIII, ss. 340-343; Ayrıca bkz. J. Z. Lauterbach. “Moses Ben Maimon”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork 1901, IX, ss. 73-86

²⁰⁷ Ekev, 10: 17.

²⁰⁸ **Ezra**, 7: 23; **Nehemya**, 1: 4-5.

²⁰⁹ Leh Leha, 16: 7-13.

yerde bu varlıklar, metnin başında melek suretinde ele alınırken devamında Tanrı, Tanrı gibi veya başka kişiliklerle ifade edilmektedirler. Bu bağlamda örneğin İbrahim İshak'ı kurban etmek üzere iken, melek ona, "İshak'ı benden esirgemedin"²¹⁰ der. Yine Musa'ya gelen melek ile ilgili anlatımlarda, çalıların arasından ona görünenin melek olduğundan bahsedilirken, Musa'ya seslenenin Rab olduğu şeklindeki ifadeler,²¹¹ meleğin Tanrı gibi anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Tanrı ile melek arasındaki bu karışıklılar, bilim adamlarının konuyla ilgili farklı açıklamalarına sebep olmuştur. Bazı bilim adamları meleklerin, Tanrıdan bağımsız varlıklar olmadıklarını ve bu sebeple de onun gücünün/kudretinin bir tezahürü olduğunu savunurlar. Bazıları ise, insanların ilk zamanlarda Tanrılar ile doğrudan iletişim kurabildiklerini, daha sonra meleği araya koymalarından dolayı böyle bir karışıklığın ortaya çıktığını ileri sürerler.²¹²

Yahudiliğin en önemli iman esaslarından biri Tanrı (Yahve)'ın varlığına ve birliğine imandır. Bu sebeple putperestlikteki politeist inanca ve Hristiyanlıktaki üçlü Tanrı anlayışına karşı çıkılır. Ayrıca Tanrının ay ve güneş gibi tabii varlıklar şeklinde tasavvur edilemez olduğu savunulur.²¹³ Dolayısıyla Tanah'taki karmaşık olduğu düşünülen metinlerdeki tasviri yapılan melek, Tanrı'nın emri ile O'nun temsilcisi olarak görevlendirildiği için, bazen Tanrı adına konuşabilmekte veya Tanrı gibi anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile melekler kendilerine verilen görev icabı bu şekilde hareket etmektedirler.

1.2.4.5.2. İnsan Olarak

Tanah'ta meleklerin Tanrı gibi anlatıldığı bölümlerin haricinde, insan şeklinde de dünyaya geldiklerinden de bahsedilir. Örneğin, Yakup ile ilahi bir varlığın mücadelesi anlatılırken, bu varlığın melek olduğu açıklanır.²¹⁴ Bu konudaki bir başka örnek de İbrahim'le ilgilidir. Tanah'ta İbrahim'le ilgili şu olay haber verilir:

²¹⁰ Vayera, 22: 12.

²¹¹ **Şemot**, 3: 2-4.

²¹² Aydın, s. 96.

²¹³ Sarıkcıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, s. 233.

²¹⁴ **Bereşit**, Vayışlah, 32: 25, 31, s. 255.

İbrahim bir anda önünde üç adamın olduğunu gördü. Onları görür görmez karşılamaya gitti. Yere kapanarak birine, “Ey efendim, eğer gözünde lütuf sahibiysem, lütfen kulunun yanından gitme” dedi. “Biraz su getirteyim ve ayaklarınızı yıkayın. Şu ağacın altında dinlenin. Madem kulunuza misafir oldunuz, müsaade edin size yiyecek bir şeyler sunayım. Biraz dinlenmenin akabinde yolunuza gidersiniz.” Üç adam, “Peki, söylediğin gibi olsun” dediler.²¹⁵

Bu metinde üç melekten bahsedilmekle birlikte, üçüncüsünün Tanrı olduğuna işaret edilir.²¹⁶ Bu metnin devamında ise buradaki iki meleğin Lut’u kurtarmak için adam/insan şeklinde Sodom’a gittiği belirtilir.²¹⁷ Talmud’da Sodom’a giden bu iki meleğin Mikail ve Cebrail olduğu bildirilir.²¹⁸ Midraş’ta ise Sodom’a giden iki meleğin Cebrail ve Rafael olduğu açıklanır.²¹⁹ Dolayısıyla Talmud ve Midraş’ta İbrahim’e gelen meleklerin Mikail, Cebrail ve Rafael olduğu söylenir.²²⁰

Melekler insan şeklinde yeryüzüne indiklerinde neredeyse her zaman adam (erkek) formunda gelmişlerdir. Bunun sebebi; meleklerin Tanrı’nın oğulları olarak kabul edilmeleridir. Nitekim Tanah’ta bu durum şöyle izah edilir:

“Tanrının oğulları insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler”.²²¹

“Bir gün Tanrının oğulları RAB’bin huzuruna çıkmak için geldiklerinde, Şeytan da onlarla geldi.”²²²

Başka bir gün Tanrının oğulları RAB’bin huzuruna çıkmak için geldiklerinde Şeytan da onlarla beraber gelmişti.²²³

Sabah Yıldızları beraber şarkı söylerken, Tanrının oğulları sevinçle çıғırışırken...²²⁴

Bu metinlerden meleklerin ilahi âlemden yeryüzüne indiklerinde, kendilerine verilen görevlere göre farklı bedenlere büründükleri anlaşılmaktadır. Gerektiğinde Tanrı gibi hareket eden varlıklara dönüşen melekler, gerektiğinde de insan şeklinde peygamberlere gözükmüşlerdir. İbrahim, Lut ve Yakup kıssalarına bakıldığında,

²¹⁵ Vayera, 18: 3-5.

²¹⁶ Vayera, 18: 13.

²¹⁷ Vayera, 19: 1, 13.

²¹⁸ Bava Metzia, 86b: 20.

²¹⁹ Bereşit Rabbah, 50: 2.

²²⁰ TB, Yoma, 37a: 10; Legends of The Jews, 1: 5: 137; 4: 11: 46; Ein Yaakov, 7: 25.

²²¹ Bereşit, 6: 2.

²²² İyov, 1: 6.

²²³ İyov, 2: 1.

²²⁴ İyov, 38: 7.

insanları cezalandırmak ve onları müjdelemek üzere veya daha farklı sebeplerle, insanlarla münasebet gerektiren durumlarda, melekler yeryüzüne insan şeklinde gelmişlerdir.

1.2.4.5.3. Melek Olarak

Yahudilikte melekler, ruhani kutsal varlıklardır. Meleklerin ruhani varlıklar olmasına rağmen onlara izafe edilen bazı görünüm ve şekiller vardır. Bu konu ile ilgili Tanah'ta bazı bilgiler bulunmaktadır. Mesela Tanah'ın bir bölümünde meleklerin kanatlarından bahsedilmektedir.²²⁵ Yeşayau'da melekleri kanatlı devasa varlıklar olarak tasvir edildikleri görülmektedir. Bununla birlikte, melekler farklı görünümde de betimlenmişlerdir. Bunlardan birisi de onların ateş şeklinde tasvir edilmeleridir.²²⁶ Böyle bir tasvirde bulunmanın sebebinin; meleklerin ateşten yaratılmaları olduğu söylenmektedir. Meleklerin ateş şeklinde görünmeleri genellikle Tanrı'nın yeryüzüne indiği zamanlardadır. Nitekim Tanrı'nın tahtının taşıyıcısı olan meleklerin bir kısmının alev topu şeklinde olduğu belirtilmiştir.²²⁷

Melekler, dünyaya indiklerinde bazen insan şeklinde bazen Tanrı gibi görünmüş olmalarının yanısıra bazen de kendi suretlerinde gelmişlerdir. Meleklerin kendi suretlerinden kastedilen ise onların kanatlı görünümüdür. Diğer taraftan melekler dünyaya daha farklı şekillerde de gelmişlerdir.

1.2.4.5.4. Ruh Olarak

Melekler saf ruhlar ve günahsız varlıklardır (Günah işleyenleri ise meleklikten düşürülmüştür). İnsan gibi bir vücuda sahip değildir. Ruhani tabiatları vardır ve bu yüzden görünmezler. İnsanüstü güçlere sahiptirler. Dünyanın bir ucundan öbür ucuna gidebilir, gelecekte haber verebilirler. Ancak yeryüzüne indikleri zaman, cismani bir şekle girebilirler. Yaratılışlarında ruhanilik bulunması sebebiyle, onların yaşadığı alan bedeni olmayan Tanrı'nın katı, onun hükümranlığıdır. Tanah'ta geçen göklerin ordusu ifadeleri, bu yüzden onların Tanrısal düzen içinde bulunduklarına işaret eder. Manevi

²²⁵ Yeşayau, 6: 2.

²²⁶ Yehezkel, 1: 4, 13; II Enok, 20, 21; Davidson, DA, s. 212.

²²⁷ Yeşayau, 6: 5, 6; Daniel, 9: 21; Yitro, 19: 18.

bir yaratılışa sahip olan melekler, kendi halkını korumak üzere, Tanrının emri ile yeryüzüne iner ve İsrail halkına yardım ederler.

Göklerin ordusu olarak anlatılan bu varlıklar bazen de Tanrının ordusu olarak isimlendirilirler.²²⁸ Bu yorum efsanelerde geçen semavi varlıklarla ilgili mitlerin muhafazası ile ortaya çıkan “kurtarıcı ordu” fikrine dayanmaktadır.²²⁹ Buna benzer örnekler Tanah’ın farklı bölümlerinde yer almaktadır.²³⁰

Yahudi iman esaslarını belirleyen İbn. Meymun Tanah’ta yer alan göklerin Tanrı’sı²³¹ şeklindeki anlatımların meleklerin Tanrı’sı olarak anlaşılması gerektiğini söyler.²³² İbn Meymun’un bu düşüncesi iki şekilde temellendirilmektedir. Birincisi, meleklerin semavatta yaşaması²³³ sebebiyle diğer semavi cisimlerin de melek olarak anlaşılmasından; ikincisi, Yahudiliğin kitap öncesi zamanlarında gök cisimlerinin tanrı olarak kabul edilmesinden dolayıdır. Bu sebeple, İbn. Meymun, vahiy öncesi Yahudi toplumunda gök cisimlerinin tanrı olarak kabul edilmesinin vahiy sonrasında da devam etmesini önlemek için, melekleri Tanrı’dan aşağıda tutmuştur.

Görüldüğü üzere, Yahudilikte melekler ruhani varlıklar olarak kabul edilmişler, ancak ilahi âlemde yaşamaları sebebiyle Tanrı’nın orduları, semavatta bulunmalarından dolayı da göklerin ordusu şeklinde anlaşılmışlardır.

1.2.4.5.5. Savaşçı Olarak

Yahudilikte Melekler savaş zamanlarında Rablerine inanan kimseler için yardımda bulunurlar.²³⁴ Nitekim bu durum Tanah’ta şöyle bildirilir:

²²⁸ Erbaş, s. 78.

²²⁹ T.H. Gaster, “Angel” **IDB**, I, s. 132’ den aktaran, Erbaş, ss. 77-78.

²³⁰ Örnek olarak bkz. **Teilim**, 148: 2.

²³¹ Bkz. **Ezra**, 7: 12, 23; **Nehemya**, 1: 4-5, 2: 4-5,20.

²³² **Nehemya**, 9: 6. Ayrıca bkz. İbn Meymun, s. 289.

²³³ **Yehezkel**, 1: 1.

²³⁴ Meleklerin halklar için yardımda bulunması semitik geleneğin sonuncusu olan İslam’da da görülmektedir. Nitekim İslam’ın ilk dönemlerinde Allah, müslümanlara savaşta galip gelebilmeleri için meleklerini göndermiştir. Kureyşli müşriklerle yapılan bu savaş, yeni dinin müntesipleri bakımından hem psikolojik hem de sosyal yönden oldukça önem arz etmekteydi. Nitekim bu savaş öncesinde Müslümanlar, ilahi yönden desteklendiklerini bildiklerinden, Kur’an’daki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kalpleri yatıştı ve korkuları (şeytanın vesveseleri) kalplerinden giderildi (Enfal /9,11,12). İyi ruhlar olarak telakki edebileceğimiz bu varlıklar Tanrı’ya inanan insanlar için her daim koruyucu görevi üstlenirler. Bu inanç arkaik toplumlardan günümüze kadar devam edegelen bir anlayıştır. Ancak bu varlıkların melek olarak isimlendirilmesi veya müesseseseleşmesi semitik dinlerle birlikte oluşmaya başlayan bir düşüncedir. Daha önce bu varlıklar kimi zaman tanrı yerinde zikredilirken, kimi zaman da tanrıların hizmetkârlığını yapan ikincil tanrılar olarak kabul edilirdi.

“Sonra şöyle dua etti: “Ya RAB, lütfen onun gözlerini aç, görsün!” RAB uşağın gözlerini açtı. Uşak Elişa'nın çevresindeki dağların atlılarla, ateşten savaş arabalarıyla dolu olduğunu gördü”.²³⁵ Daha sonra metnin devamında Aram ordusunun Samiriye’yi işgal etmek için geldiği, kalabalık ordunun sesiyle onları kuşatmayı kaldırmaya mecbur bıraktığı, meleklerin İbrani halkına yardım ettiği anlatılır.²³⁶

Tanrı’nın Ordusu “Yakup yoluna devam ederken, Tanrı’nın melekleriyle karşılaştı.” Onları görünce, “*Tanrı'nın ordugâhı bu*” diyerek oraya “*Mahanayim*” adını verdiği ifadelerinde geçmektedir.²³⁷ Ayrıca “Mikaya konuşmasını sürdürdü: “*Öyleyse RAB'bin sözünü dinle! Gördüm ki, RAB tahtında oturuyor, bütün göksel varlıklar da sağında, solunda duruyordu*”²³⁸ cümlesi de bu konuda örnek olarak gösterilmektedir. Yine şu metinlerde de meleklerin savaşçı özelliklerine vurgu yapıldığı söylenmektedir:

*“Adam, Hiçbiri dedi. Ben Rab'bin ordusunun komutanıyım. Şimdi geldim. O zaman Yeuşua yüzüstü yere kapanıp ona tapındı. Efendimin kuluna buyruğu nedir? Diye sordu. Rab'bin ordusunun komutanı, Çarığını çıkar! dedi. Çünkü bastığın yer kutsaldır. Yeoşua söyleneni yaptı.”*²³⁹

Yahve, melekleri aracılığıyla bazı durumlarda halkına, yani Yahudilere yardımda bulunmuş, bazı durumlarda ise günahları ve yoldan çıkmaları sebebiyle onları cezalandırmıştır. Bunun en açık örneği Asur ve Babil işgalleri ile görülmüştür. Bu işgaller günahkâr İsrail halkının işlediği kötülüklerden dolayı olmuştur. Yardımı sırasında savaşçı meleklerini göndermiş ve halkını gözetmiştir.

1.2.4.5.6. Mukaddes Olarak

Melekler ruhani varlıklar olmalarından, Tanrı’nın hizmetkârlığını yapmalarından ve Tanrı’ya olan yakınlıklarından dolayı kutsal varlıklar olarak kabul edilmişlerdir. Nitekim ilahi karaktere sahip olan bu varlıklar gerektiğinde Tanrı adına

Tevhit anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte bu varlıklar Tanrı seviyesine çıkamayan, ancak Tanrı’ya hizmet eden varlıklar olarak tekrar düzenlenmiş ve tasnif edilmiştir.

²³⁵ 2. Melahim, 6: 17.

²³⁶ 2. Melahim, 7: 6.

²³⁷ Vayetse, 32: 1-2.

²³⁸ 1. Melahim, 22: 19.

²³⁹ Yeoşua, 5: 14-15.

konusabilmiş²⁴⁰ ve onun yerine geçebilmişlerdir.²⁴¹ Bu durum onların kutsallıklarının en büyük delili olarak kabul edilmiştir. Aşağıdaki metinler meleklerin kutsallıklarına işaret etmektedir:

*“...Şöyle dedi: RAB Sina Dağı'ndan geldi, Halkına Seir'den doğdu Ve Paran Dağı'ndan parladı. On binlerce kutsalıyla birlikte geldi...”*²⁴²

*“...Ya RAB, halkları gerçekten seversin, Bütün kutsallar elinin altındadır. Ayaklarına kapanır, Sözlerini dinlerler”.*²⁴³

Bu metinlerdeki kutsalların melekler olarak açıklanmıştır. Melekler, Rab'lerinin hizmetkârlığında bulunan, onun sözünü dinleyen, emirlerini yerine getiren kutsal varlıklardır. Tanrı tarafından kendilerine verilen görev itibarıyla kutsal âlemin birer üyesidirler. Kutsallıklarının gereği olarak, her daim Tanrı'ya yakın durmakta, ona hamd ve hizmet etmekte, ayrıca onun isteklerini dilediği kullarına bildirmektedirler, zaten kendilerine kutsallık verilmesinin sebebi de budur. Çünkü bu görevler sadece Tanrı tarafından vazifelendirilen kimseler tarafından icra edilebilir görevlerdir. Bu göreve layık olamayan melekler, zaten isyanları sebebiyle bulundukları konumdan azledilerek İlahi âleminden indirilmişler ve kutsallıklarını kaybetmişlerdir.

²⁴⁰ Leh Leha, 16: 10.

²⁴¹ Leh Leha, 16: 13.

²⁴² Vezot Aberaha, 33: 2.

²⁴³ Vezot Aberaha, 33: 3.

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE MELEKLERİN SAYISI VE TASNİFİ

2.1. MELEKLERİN SAYISI

Melek inancının Yahudilikte yeniden düzenlendiği sürgün sonrası dönemlerde, bu varlıklar üzerinde daha fazla inceleme yapılmış, bu meyanda önemli ve kapsamlı açıklamalar ortaya konulmuştur. Daha önce kapsamlı bir açıklamaya ihtiyaç duyulmayan meleklerin sayısı, tasnifi ve diğer özelliklerini konusunda yeni izahlar getirilmiştir.

Yahudi kutsal metinlerinde meleklerle ilgili malumat azdır. Verilen bilgilerde örneğin, meleklerin sayılarından bahsedilmez, bununla birlikte onların çokluğunu ifade eden “göklerin ordusu” veya “Tanrı’nın ordusu”²⁴⁴ gibi tanımlamalar kullanılır.

“(Tanrı’nın) Orduları sayılabilir mi? Işığı kimin üzerine doğmaz?”²⁴⁵

“Önünden ateşten bir ırmak çıkıp akıyordu. Binlerce binler O’na hizmet ediyordu; On binlerce on binler Önünde duruyordu. Mahkeme kuruldu, Kitaplar açıldı.”²⁴⁶

Yukarıdaki metinlerde de görüldüğü üzere Tanah’ta meleklerin sayılarından açıkça bahsedilmemiştir. Bununla beraber bazı Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarına göre, her milletin bir koruyucu meleğinin olduğu kabul edilir. Buna göre melekler, milletleri korumak için onların sayılarıyla orantılı olarak gönderilirler. Ancak bu meleklerin sayıları kesin değildir. Milletlerin ve toplumların sayısına göre çoğalıp azalırlar. Babil döneminden bu yana birçok toplumun yok olması ve yenilerinin ortaya çıkması sebebiyle, meleklerin sayılarının kesinlik ifade etmesi mümkün değildir.²⁴⁷ Buna rağmen bazı Yahudi âlimleri, meleklerin sayısının âlemdeki varlıkların üçte biri kadar olduğunu savunurlar.²⁴⁸ Melekleri tasnif ederken, sadece sıralamanın tepesinde bulunan baş meleklerin sayılarından bahsederler. Diğer meleklerin sayıları üzerinde ise durmazlar.

²⁴⁴ Vayetse, 32: 1-2, **1. Melahim**, 7: 6; 22: 19

²⁴⁵ **İyov**, 25: 3

²⁴⁶ **Daniel**, 7: 10

²⁴⁷ **ET**, “Ange”, I, s. 411’den aktaran, Erbaş, s. **Melekler Âlemi**, s. 87

²⁴⁸ İbn Meymun, s. 292

Bazı görüşlere göre, Babil esaretine düşene kadar Yahudilerin önceden hiçbir melek ismi bilmedikleri ileri sürülmektedir. Bu iddiada bulunanlar, Yahudilerin, Keldanilerin ve özellikle de İranlıların inançlarının etkisinde kaldıklarını söylemektedirler. Dolayısıyla İran'daki Zerdüşt öğretideki "iyi ruh" ve "kötü ruh" anlayışının Yahudiliğe "iyi melek" ve "kötü melek" olarak aktarılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu kabullenmeye bağlı olarak Yahudilikte, Zerdüştilikteki ruhların hiyerarşik tasnifinden etkilenmiş ve meleklerin tasnifi meselesi ortaya çıkmıştır.²⁴⁹

Sonuç olarak Yahudi kutsal metinlerinde, meleklerin toplam sayıları hakkında kesin bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Ancak onların fazlalığını ifade etmesi bakımından kutsal metinlerde bazı terimler bulunmaktadır. Ayrıca Yahudi düşüncesinde bir kısım melekler zamanla yok olurken, bir kısım melekler de yeniden yaratılmaya devam etmektedir. Bu bakımdan meleklerin sayılarına net bir şekilde ulaşmak mümkün değildir.

2.2. MELEKLERİN TASNİFİ

Yahudi melek anlayışına göre, neredeyse her bir melek belirli görevlerle vazifelendirilmiştir. Meleklerle ilgili hiyerarşik tasnif yapılırken bu görevler dikkate alınmıştır. Melekler tasnif edilirken genellikle, Helenistik dönem ve Pers kökenli astrolojinin gezegen küreleri kavramına veya Doğunun monarşik idare yapısından türetilmiş hiyerarşiler göz önünde bulundurulmuştur.²⁵⁰

Melekler hiyerarşisi Tanah'ta, çoğunlukla göksel varlıklar ve ilahi varlıklar ayrımı şeklinde ele alınır. Musa peygamber döneminden sonraki Yahudi literatüründe, özellikle de apokaliptik edebiyatta, bu varlıklar Tanrı'nın tarihe dramatik bir müdahalesi olarak tezahür eder.²⁵¹

Rabbînik metinlerde melekler tasnif edilirken öncelikle üst ve alt grup melekler olarak ele alınırlar. Bunlardan üst grup melekler şunlardan oluşmaktadır: Uriel/Lider Melek, Mikail/İsrail'in koruyucusu, Rafael, Raguel, Sariel, Gabriel/Cennetin

²⁴⁹ Erbaş, s. 72.

²⁵⁰ **EBr**, "Angel", 1, s. 400'den aktaran Erbaş, s. 88.

²⁵¹ Jacob Neusner, "Angel", **Encyclopedia of World Religions**, Ed. Jacob E. Safra, Jorge Aguilar-Cauz, Encyclopædia Britannica, Inc. London, 2006, s. 56.

Yöneticisi, Ramiel/Jeremiel'dir. Bunlar Baş Melekler olarak adlandırılır. Ayrıca baş meleklerin dışında ve onların altında bulunan melekler de vardır. Bunların isimleri şöyledir: Taht Görevlileri olan; Seraphim, Kerubim ve Ofanim (Tekerlekler) Tanrı'nın tahtının taşıyıcısı olan meleklerdir. Ayrıca bilinmeyen (gizli) melekler, cezalandırıcı ve diğer kutsal sayılan melekler de üst grup melekler arasında zikredilir.²⁵²

Alt Grup melekler düşmüş meleklerden oluşur; yani eskiden melek olan, ancak işlediği günahtan dolayı meleklik görevleri ellerinden alınan ve kötü melekler olarak isimlendirilen manevi varlıklardır.²⁵³

Rabbînik literatürün dışında bazı teologlar tarafından farklı tasnifler de yapılmıştır. Teologların yaptığı tasnifte, meleklerin kabiliyetleri ve fonksiyonları açısından üç kısma ayrıldığı görülür. Ayrıca bunlar da kendi aralarında üç gruba ayrılırlar ve şöyle tasnif edilirler:

Birinci Grup: Kerubim, Serafim ve Tahtlar'dır. Bunların görevi Tanrı'nın cemalini seyretmektir.

İkinci Grup: Egemenlikler, Faziletler ve Güçler'dir. Bunların görevi ise, dünyanın idaresini üstlenmektir.

Üçüncü Grup: Prenslikler, Baş melekler ve diğer meleklerdir. Bunlar da Tanrı'nın verdiği emirleri uygularlar.²⁵⁴

Tanah'ta ismi geçen melekler, kutsal metinlerde yer alması bakımından, en mühim melekler olarak kabul edilirler. Tanah'ta sürgün öncesine ait dönemdeki yazılar dışında hiçbir melek ismine yer verilmez. Sürgün sonrasındaki kutsal metinlerde özellikle şu isimler üzerinde durulur.²⁵⁵ Michael (Mikail)²⁵⁶, Gabriel (Cebail).²⁵⁷

Tanah'ta münferit melek olarak sadece bu meleklerin isimleri geçer. Bunun dışında eskiden melek olan ve sonradan bu görevden azledilen, Satan (Şeytan)²⁵⁸ ve Beelzebul²⁵⁹ isimleri de münferit isimler arasında zikredilir.

²⁵² Jacob Neusner, "Angel", EWR, s. 56.

²⁵³ Erbaş, s. 88.

²⁵⁴ Boulanger, *La Doctrine Catholique*, s. 41'den aktaran Erbaş, s. 88.

²⁵⁵ Erbaş, s. 89.

²⁵⁶ **Daniel**, 10: 13, 21; 12: 1.

²⁵⁷ **Daniel**, 8: 16, 9: 21.

²⁵⁸ **İyov**, 1: 6,12; 2: 1.

²⁵⁹ **2. Melahim**, 1: 2-3, 6.

Araştırmamızın bu bölümünde öncelikle baş meleklerden başlayarak, Grup şeklinde bulunan melekleri, diğer bireysel melekleri ve isyankâr melekleri münferit başlıklar altında inceleyeceğiz.

2.2.1. Baş Melekler

Yahudi inancındaki melek hiyerarşisinin başında baş melekler olarak kabul edilen melek grubu gelir. Bu melekler grup olarak ele alınmakla birlikte genel anlamda bireysel görevlerle vazifeli en üstün meleklerdir. Baş melekler kutsal metin dışı literatürde yedi melek²⁶⁰ olarak kabul edilmekle beraber kutsal metinlerin anlatımlarında bunların dört tane olduğu anlaşılır.²⁶¹ Yine sıklıkla baş melekler arasında zikredilmeyen ancak üstlendiği görev itibarıyla en az onlar kadar öneme sahip olan ve Talmud'da baş melek olarak ifade edilen "Meatatron" bulunmaktadır.²⁶²

2.2.1.1. Mikail

Mikail ismi İbranicede "kim Tanrı gibidir" manasında kullanılan Mikha'el'dir. Arapça'da da karşılığı bulunan bu kelimenin menşei İbranice veya Süryanice olarak kabul edilir.²⁶³ Mikail, melek olarak, Tanah metinlerinde sadece üç yerde açıkça zikredilmektedir.²⁶⁴ Bu metinlere göre Mikail, baş meleklerden sayılmakla birlikte, Yahudi halkının koruyucu prensi olarak tanımlanmaktadır. Yahudi düşüncesindeki genel kanaate göre Mikail baş meleklerin lideridir.²⁶⁵

Tanah'taki bazı bölümlerde meleklerin isimlerine münferit olarak yer verilmez. Bu isimlerin açıklandığı yer çoğu zaman Talmud ve Midraş metinleridir. Yani Tanah'ta ismi zikredilmeden farklı sıfatlarla anlatılan bazı meleklerin aslında hangi melek olduğu Talmud ve Midraşlarda açıklanmıştır. Örneğin, Tanah'ta anlatılan,

²⁶⁰ E. İsaac, "II Enok", *The Old Testament Pseudepigrapha*, ss. 23-24; Richard Lurance, Robert H. Charles, *Enok'un Kitabı*, çev. Oğuz Eser, İdil Yay. İstanbul, 2017, bölüm, 20, s. 78.

²⁶¹ *Pirkei DeRabbi Eliezer*, 4: 3.

²⁶² *Avodah Zarah*, 3b: 13.

²⁶³ Lütfullah Cebeci, "Mikail", *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, s. 45

²⁶⁴ *Daniel*, 10: 13; 12: 1

²⁶⁵ Mary. W. Montgomery, "Michael" *JE*, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, VIII, ss. 535-536. Daniel, 10: 21. Mikail'ın meleklerin lider olmasının sebebi; kendi milletin menfaati için çalışmak, savaşmak ve onları yüceltmektir.

İbrahim ile Sara'ya gelen²⁶⁶ ve Sara'ya çocuk doğuracağı bilgisini veren üç konuktan (melekten) birinin Talmud'da Mikail olduğu anlatılır.²⁶⁷ Ayrıca, Tanah'ta yer alan Seraflardan birinin Mikail olduğuna dair bazı işaretlerin olduğu belirtilir.²⁶⁸ Bununla beraber Yeşu'da anlatılan, Eriha kentinin kuşatması sırasında, kendisini Tanrı ordularının komutanı olarak tanıtan meleğin de Mikail olduğuna dair bilgiler verilir.²⁶⁹ Mikail'in Cebrail'den daha büyük melek olduğunu söyleyen anlatımların²⁷⁰ yanında bazı kurban sunumlarında da Mikail'in adı geçmektedir.²⁷¹ Talmud edebiyatında Mikail genel olarak baş meleklerin en üstünüdür ve Yahudilerin koruyucu meleği olarak kabul edilir.²⁷² Ayrıca o cennette Cebrail ile birlikte bulunan melektir.²⁷³

Yahudi inancına göre Mikail, öncelikle Samael'e karşı, sonra da diğer kavimlerin koruyucu meleklerine ve ilahlarına karşı savaşan, Yahudi halkını koruyan, özel melektir.²⁷⁴ Onun Samael ile olan düşmanlığı (mücadelesi) ise, cennetten kovulma olayına kadar gider. Samael, cennetten kovulunca Mikail'i kanatlarından yakalayıp onun da kendisiyle beraber düşmesini ister. Ancak Mikail, Tanrı tarafından kurtarılır.²⁷⁵ Bunun üzerine Hahamlar (Rabbiler), Mikail'in koruyucu rolünü üstlendiğini açıklarlar.²⁷⁶

²⁶⁶ **Yoma**, 37a: 10.

²⁶⁷ **Bava Metzia**, 86b: 20. Bu melekler daha sonra Sodom'a Hz. Lut'u kuratarmak ve halkını cezalandırmak için gitmişlerdir. Bkz. **Vayera**, 19.

²⁶⁸ Haham Avina böyle olduğunu bildirmektedir. Bkz. **Berachot**, 4b: 24; Talmud'da açıklanan bu konuda Yeşayau, 6: 6'da şöyle denilmektedir. "*Seraflar'dan biri bana doğru uçu, elinde sunaktan maşayla aldığı bir kor vardı.*"

²⁶⁹ **Yeşua**, 5: 13-15.

²⁷⁰ **Berachot**, 4b: 23.

²⁷¹ **Menachot**, 110a: 9.

²⁷² **Berachot**, 4b: 25; **Yoma**, 77a: 5; **Menachot**, 110a: 9; **Avodah Zarah**, 4b: 12; **Hagigah**, 12b: 6.

²⁷³ **Bava Batra**, 75a: 9.

²⁷⁴ Aslında Mikail, semitik dinlerin tamamında, kendisine inanılan büyük meleklerden birisidir. Örneğin, İslam kültüründe Mikâil; Cebrâil, Hârût ve Mârût ile birlikte Kur'an'da ismi zikredilen dört melekten biridir. Cebrâil ile Mikâil'in özel isimleriyle anılması Allah katında kıymetli ve büyük meleklerden olduklarını gösterir (İmam Taberi, **Taberi Tefsiri**, çev. Mehmet Keskin, İhtisar ve Tahkik, Ali Es'Sabuni ve Salih Ahmed Rıza, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1995, cilt, I, ss. 80-81). Diğer taraftan Resûlullah'ın gece namaza başlayacağı zaman ile her namazın arkasından okuduğu dualarda Cebrâil'in ve Mikâil'in adını anması bu meleklerin Allah katındaki üstün derecesini gösterir (Müslim, **El Camiu's-Sahih**, "Salât", 200; ibn Mace, Sünen, "İkamet", 180). Meleklerin çeşitli görevleri vardır. Mikâil ise, insanlar da dâhil olmak üzere canlıların, rızıklarına ulaşabilmeleri için yağmurların yağması ve bitkilerin gelişmesi gibi işlerle görevlendirilmiştir (Lütfullah Cebeci, "Mikail", **DİA**, İstanbul, 2005, cilt, 30, s. 46). Felsefe geleneğinin etkisinde kalan tasavvuf ehli dört büyük meleğin görevlerini farklı bir şekilde açıklarken altıncı meleğin aklı ve ruhu diye nitelediği Mikâil'i bütün bitki nefislerine feyiz veren ve mahlûkatın rızıklarını dağıtan melek olarak kabul eder. Bkz. Lütfullah Cebeci, "Mikail", **DİA**, İstanbul, 2005, cilt, 30, s. 46; ayrıca bkz. Mahmud b. Abdillâh Alûsî, **Ruhu'l-Meânî**, Beyrut, 1994, cilt, I, s. 334.

²⁷⁵ **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 27: 2.

²⁷⁶ Mary. W. Montgomery, "Michael", **JE**, VIII, s. 536.

Midraş'ta Mikail, birtakım sebeplere ve olaylara bağlı olarak İsrail'in koruyucusu olarak kabul edilir. Midraş'ta Mikail ve Cebrail çoğu yerde birlikte zikredilirler. Bu sebepten dolayı, bu iki melek arasında görev ve derece yönünden ciddi bir yakınlık olduğu gözlemlenir. Mikail'in Midraş metinlerindeki anlatımları kısaca şu şekilde izah edilebilir: Mikail, İshak'ın babası tarafından kurban edilmesine bir koç getirerek engel olur.²⁷⁷ Ayrıca Mikail, Yakup henüz anne karnındayken, onun Samael tarafından öldürülmesini engeller. Yine Lavan'ın Yakup'a zarar vermesine mani olur.²⁷⁸ Yakup'un "İsrail" olarak tanınmasına sebep olan Güreşte,²⁷⁹ onunla güreşen ve daha sonra onu kutsayan melek Mikail'dir.²⁸⁰

Talmud ve Midraşların bazılarında da Sodom'a giden iki melekten birinin Mikail olduğu açıklanır. Ancak Midraş Bereşit'te bu meleklerin Cebrail ve Rafael olduğundan bahsedilir.²⁸¹ Yahudilerin Mısır'dan çıkışı sırasında Firavuna karşı onları koruyanın Mikail olduğuna inanılır.²⁸² Ayrıca Musa'nın ölümü olayında Mikail bu görevi reddeder ve onun ölümüne üzüldür. Daha sonra Sammael bu görevi yerine getirmek ister. Ancak ona da ruhunu vermeyen Musa'nın bizzat Tanrı ve üç meleği (Mikail, Cebrail, Zagzagel) tarafından ölümü gerçekleştirilir.²⁸³ Bununla birlikte düşmüş meleklerin cezalandırılmasında da görevli olan Mikail, Samhazai'yi ve oğullarını bağlayarak yargı gününe kadar hapseder.²⁸⁴

Erken dönem Yahudi yazılarında, Enok kitaplarında ve Kabbala eserlerinde Mikail Yahudi halkını korumasından dolayı, Yahudilerin savunucusu olarak algılanır. Bu yüzden ki o, hoşgörü ve merhamet meleği olarak tasvir edilir.²⁸⁵

²⁷⁷ **Legends of The Jews**, 3: 7: 54; Vayera, 22: 12-13.

²⁷⁸ Vayetse, 31: 24, 29.

²⁷⁹ **Legends of The Jews**, 1: 5: 194; Vayışlah, 32: 24.

²⁸⁰ **Legends of The Jews**, 1: 5: 186, 189, 190.

²⁸¹ **Bereşit Rabbah**, 50: 2.

²⁸² **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 42: 3.

²⁸³ **Legends of The Jews**, 3: 7: 61; ayrıca bkz. Lütfullah Cebeci, "Mikail", **DİA**, İstanbul, 2005, cilt, 30, s. 45.

²⁸⁴ **Legends of The Jews**, 1: 4: 9.

²⁸⁵ Kabbala, **Or Neerav**, VI, 5: 6. Ayrıca bkz. Mary. W. Montgomery, "Michael", **JE**, VIII, s. 536. Benzer şekilde, Daniel'den yola çıkarak, Kilise Babaları Mikail'i seçkin bir toplumun koruyucusu olarak kabul etmişlerdir (**Dictionnaire de la Theologie Catholique**, "Ange", Paris, 1870, XV, s. 94'ten aktaran Erbaş, s. 90). Hristiyan inancına göre Mikail, şeytanı yenen ve alt eden, mızrağını kırarak onu ezip geçen, onu zincirleyip uçurumdan aşağı yuvarlayan bir melek olarak tarif edilmiştir. Bununla beraber onun bir elinde adaletin terazisi, diğer elinde kılıç olan tasvirleri yapılmıştır. Mikail'in bu şekilde açıklandığı resimler ve heykeller, Hristiyan sanatında ve Ortodoks ikonlarında da sıkça rastlanılan örneklerdir (Geddes MacGregor, **Dictionary of Religion and Philosophy**, Paragon House, New York, 1989, s. 412). Yeni Ahit'te Mikail'in adı iki yerde geçer. Birincisi Yahuda'nın Mektubunda "Baş melek" olarak yer alırken (**Yeni Ahit, Yehuda'nın**

2.2.1.2. Cebrail

Kelime olarak, İbranicede “Tanrının adamı” anlamına gelen Gabriel ismi Tanah’ta, Daniel peygamberin görümlerini yorumlayan melek olarak anlatılmaktadır.²⁸⁶ Yine bu bölümün devamında Cebaril, uçarak gelen ve anlayış bahşeden melek olarak zikredilmektedir.²⁸⁷ Ayrıca bu metinlerin öncesinde Cebrail isminden melek olarak hiçbir yerde bahsedilmemektedir.

Cebaril, dünyanın dört bir yanının koruyucu meleklerinden olan ve Tanrı’nın krallığında ona hizmette bulunan baş meleklerden biridir.²⁸⁸ Baş melekler dünyada gerçekleşen günahlar sebebiyle oluşan kaos ve huzursuzluğu tanrıya bildirerek yakarıшта bulunurlar. Bu kaosa sebep olan diğer meleklerin de cezalandırılmasını isterler.²⁸⁹

Cebrail, Daniel kitabında yer alan anlatımların dışında, Tanah’ta bizzat isminin yer almadığı, ancak bu metinlerin açıklamalarında onun olduğunun ifade edildiği başka bölümler de vardır. Örneğin, İbrahim’e gelen üç konuğun (meleğin), Talmud açıklamalarının bir kısmında Mikail, Cebrail ve Rafael olduğu açıklanır. Öyle ki onların en büyüğü ortada olan Mikail, onun sağ tarafındaki Cebrail, sol tarafındaki de Rafael’dir.²⁹⁰ Yahudi düşüncesinde ve edebiyatında Mikail, diğer meleklerden daha yüksek derecede bir melek olarak algılanır. Onun hemen altında ise Cebrail yer almaktadır. Cebrail Tanah metnindeki anlatımlara²⁹¹ benzer olarak, Talmud’da da keten giymiş adam şeklinde zikredilir.²⁹²

Tanah’ta Cebrail ve kerubim meleğinin ilişkisinin anlatıldığı metinlerden ve bu metinlerin açıklamalarından yola çıkarak Cebrail’in ateş ile tasvir edilen ateş prensi

Mektubu, 9), ikincisi de, bir ejderha ile yapılan ve göklerde gerçekleşen bir savaşın anlatıldığı Yuhanna’nın Vahyindedir (**Yuhanna’nın Vahyi**, 12: 7-10). Hem Hristiyanlıkta hem de İslam’da Mikail’e atfedilen bu önem onun semitik dinlerin tamamında ayrıcalıklı bir yeri olduğunu göstermektedir.

²⁸⁶ **Daniel**, 8: 15-17; 9: 21. Ayrıca bkz. Ludwig Blau, “Gabriel” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, V, s. 540.

²⁸⁷ **Daniel**, 9: 20-23.

²⁸⁸ Ludwig Blau, “Gabriel” **JE**, V, s. 540. Ayrıca bkz. Murat Serdar, **Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek**, EÜİFD, 2008, S. 13: 2, s. 229.

²⁸⁹ **II Enok**, 9.

²⁹⁰ **Yoma**, 37a: 10.

²⁹¹ **Yehezkel**, 9: 3; 10: 2; **Daniel**, 8: 15; 9: 21.

²⁹² **Yoma**, 77a.

olduğu kabul edilir.²⁹³ Ayrıca Talmud'da Cebrail'in bir görevinin de dünyadaki meyveleri olgunlaştırmak olduğu belirtilir. Cebrail'in bu görevi sebebiyle dünyaya indiği zamanların birinde Asur askerlerini yok ettiği ifade edilir.²⁹⁴

Mikail ve Cebrail isimleri Talmud'da anlatılan Kudüs duvarlarının inşasında da geçer.²⁹⁵ Ayrıca, Rabbi Yehuda Shmuel'in yorumuna göre, Hz. Süleyman'ın kızının Firavun ile evlenmesi neticesinde Tanrı İsrail'i cezalandırmak istemiştir. Bu amaçla, Roma Devletinin doğuşuna işaret eden Sazın denize dikilmesi yine Cebrail'in eliyle gerçekleşir.²⁹⁶ Cebrail ile ilgili Talmud metnilerindeki bir diğer anlatım ise Yusuf'un Mısır'a getirilmesi ile ilgilidir. Metinde anlatıldığına göre, Yusuf Mısır'a satılmak üzere getirildiğinde, Mısır Subayı Potifar onu köle olarak alır. Ancak Potifar, onu eşcinsel ilişki yaşamak amacıyla almıştır. Ancak bu durumu öğrenen Cebrail Potifar'ı hadım ederek ona engel olur.²⁹⁷ Yusuf büyüdüğünde Mısır'da zindana atılır. Yusuf'un tutsak olduğu zamanlarda Cebrail, Yusuf'a yetmiş dil öğretir ve onu Firavunun karşısına çıkmaya hazırlar. Daha sonra Yusuf zindandan çıkarılarak Firavunun huzuruna getirilir.²⁹⁸

Midraş metnlerinde Cebrail, Tanrı'nın emriyle insanın yaratılışında kullanılacak toprağı dünyadan getirmekle görevlendirilir. Ancak dünya buna izin vermez. Bunun üzerine Tanrı bizzat toprağı kendisi alır.²⁹⁹ Ayrıca Musa Firavun'un sarayına evlatlık alınır. Musa'nın saraya alınmasından sonra, Mısır sihirbazları onun ileride Firavun'un tahtını alacağını ileri sürerler. Bunun üzerine Musa, daha bebek olduğu halde Firavun tarafından altın ve kömür ile sınanır. Musa'yı bu sınavda koruyan ve O'na zarar gelmesini engelleyen ise yine Cebrail'dir. O, Musa'nın elini kömüre doğru yönlendirerek onu ölümden kurtarır.³⁰⁰ O, Musa'yı cennete götüren

²⁹³ **Yehezkel**, 10: 7; **Yoma**, 21b: 9; 77a: 2; **Pesachim**, 118a: 20.

²⁹⁴ **Sanhedrin**, 95b: 11.

²⁹⁵ **Bava Batra** 75a: 9.

²⁹⁶ **Şabat**, 56b: 14; **Sanhedrin**, 21b: 15.

²⁹⁷ **Sotah**, 13b: 12.

²⁹⁸ **Legends of The Jews**, 2: 1: 173; **Sotah**, 36b: 20.

²⁹⁹ **Legends of The Jews**, 1: 2: 16. Midraşlarda anlatılan bu olaya benzer ifadeler, İslam düşüncesinde de yer almaktadır. Bununla ilgili Ebu Musa el-Eş'ari tarafından rivayet edilen bir hadis şöyledir: "Allah Âdem'i yeryüzünün her tarafından aldığı bir miktar topraktan yarattı. Bu sebeple Âdemoğulları (renk ve tabiat yönünden) yeryüzü kadar değişik şekillerde vücuda geldiler. Onlardan kimi kıızıl, kimi beyaz, kimi siyah, kimi de bunların karışımı (melez); kimi sert, kimi yumuşak, kimi kötü huylu, kimi de iyi huylu olarak dünyaya geldi." Bkz. **Hadislerle İslam**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ed. Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal ve diğerleri, Ankara, 2014, cilt, 1, s. 233.

³⁰⁰ **Shemot Rabbah**, 1: 26.

melektir.³⁰¹ Cebrail, dünyanın yaratılışında (Kuzey kısmın oluşmasında) da Mikail ile birlikte görevlendirilir.³⁰² Cebrail, Sodom'a yıkım için giden meleklerden biri olarak ifade edilir.³⁰³ Cebrail'in Sodom'a yıkım için gitmesi ve Lut'u kurtarması Talmud metinlerinde de anlatılmaktadır.³⁰⁴ Bunların dışındaki bazı anlatımlarda ise, ateş prensi Cebrail'in, İsrail halkından bazılarını ateşten kurtardığı söylenir.³⁰⁵

Enok'ta Cebrail'in, cennette yılanların ve kerubilerin üzerinde olduğundan bahsedilir.³⁰⁶ İlk yaratılış zamanındaki günaha sebep olan insanların ve Meleklerin yaptıkları kötülüklerden dolayı dünyadaki kargaşanın ve huzursuzluğun arttığı söylenir. Bu huzursuzluğa sebep olan isyankâr melekler olarak adlandırılan meleklerin cezalandırılmasında da Tanrı, Cebrail ve Mikail'e görev vererek onların suçlarını kendilerine bildirmelerini ve bu yüzden de nesillerini yok etmelerini ister.³⁰⁷

Bütün bu açıklamalar Mikail ve Cebrail meleklerinin Yahudilikteki en önemli iki melek olduğuna işaret eder. Cebrail de Mikail gibi semitik dinlerin tamamında kendisine inanılan meleklerin başında gelir. Onlar, semitik dinlerin en üst derecede kabul ettiği melekler arasında yer almaktadır. Ayrıca semitik dinlerin kutsal kitaplarının tamamında Cebrail ismi zikredilmektedir.³⁰⁸

Yahudilikteki Cebrail'den farklı olarak İslam düşüncesindeki Cebrail'in, diğer meleklerden daha fazla önem sahip olduğu söylenebilir.³⁰⁹ Yahudilikte Mikail ve

³⁰¹ **Legends of The Jews**, 2: 4: 187.

³⁰² **Bereşit Rabbah**, 3: 9.

³⁰³ **Bereşit Rabbah**, 50: 2.

³⁰⁴ **Bava Metzia**, 86b: 20.

³⁰⁵ **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 33: 15.

³⁰⁶ **II Enok**, 20; **I Enok**, 20: 7.

³⁰⁷ **I Enok**, 10: 9-11.

³⁰⁸ Yeni Ahit'te Zekeriya'ya Yahya'nın, Bakire Meryem'e de İsa'nın doğumlarıyla ilgili önemli haberler getiren meleğin Cebrail olduğu ifade edilir (Luka, 1: 19-31). Çoğu Hristiyan, son yargı gününde Cebrail'in kutsal boynuz boru'yu üfleyeceğine inanır. Cebrail, peygamberlere insan şeklinde görünüp, onlara Allah katından haber getiren büyük bir melektir (Abdulvehhab, Ahmed, **el-Valiy ve'l-Melaïke fı'l-Yehudiyye ve'l-Mesiliyye ve'l-İslam**, Kahire, 1979, ss.38-48). Ahirzaman Azizleri akımına mensup Hristiyanlara göre Cebrail, Hz. Nuh'un ölümsüz hali olup, her ikisi de aynı kişiliktir. Serdar, s. 229.

³⁰⁹ İslam inancında Cebrâil, Hz. Peygamber'e ilâhî emirleri bildiren vahiy meleği olmakla beraber dört büyük melekten biridir. Arapça'da vahiy meleği değişik kelimelerle ifade edilmekle birlikte en meşhurları Cebrâil ve Cibrîl'dir. Kur'an-ı Kerim'de Cebrail şu şekilde zikredilir: "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür" (Tekvir /19-21). "(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti..." (Necm /5-6). Hadislerde Cebrail'in peygambere Allah'ın vahyini getiren, Kur'an'ı ve dinin hükümlerini öğreten, kimi zaman insan şeklinde sahabelerin arasına katılan, onların dini konularda irşadına katkı sağlayan, Allah ile vasıtasız konuşan, O'nun emirlerini peygamberlere bildiren büyük bir melek olduğu ifade edilir (Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhari, **Camiü's-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, "Tevhid" 33). Müslüman

Cebraïl kendilerine verilen görevler sebebiyle birbirlerine yakın olan ve diğer meleklerden üstün olan meleklerdir. Yine başmelekler arasında kabul edilen ancak Tanah'ta isimlerine yer verilmeyen Rafael ve Uriel de Yahudiler için önemli meleklerdir.

2.2.1.3. Rafael

Daha önce de belirttiğimiz üzere Yahudilikte baş meleklerin sayılarının yedi olduğundan söz edilmekte ve bu isimlerin tamamı Tanah metinlerinde zikredilmemektedir. Bu isimlerin genellikle açıklandığı yer Talmud, Midraş ve Apokrif eserlerdir. Tanah'ta sadece bir yerde Rafael ismi geçer.³¹⁰ Ancak burada geçen Rafael ismi, Tobit³¹¹ ve Enok kitabında³¹² geçtiği gibi melek ismi değildir. Şifacı melek olarak kabul edilen Rafael'i Talmud, ve Midraş metinleri açıklamaktadır.

Talmud'da Rafael'den sadece bir olayda bahsedilir. Bu olay Tanah'ta daha önce de bahsettiğimiz İbrahim'e gelen üç konuğun anlatıldığı metinlerdir. İbrahim Tanrı ile olan ahitleşmesinden sonra Tanrı'nın emriyle bir nişane olarak sünnet olur. Bunun üzerine aralarında Rafael'in de bulunduğu üç melek İbrahim'e gelir ve şifacı olan Rafael, onun sünnetinden sonra oluşan yaraları tedavi eder.³¹³ Bunun dışında Rafael ile ilgili bir anlatıma Talmud'da yer verilmez.

Midraş metinleri ise Talmud'da yer alan metinleri doğrular³¹⁴ ve Rafael hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunar. Midraş'ta, Sodom'a yıkım için gidenin Cebraïl

dilcilerin çoğu, muhtemelen hadis mecmualarındaki bazı rivayetlere dayanarak Cebrâîl'in, "Allah'ın kulu" anlamına gelen İbrânîce asıllı bir kelime olduğunu kabul ederken bazıları da "Allah'ın gücü" demek olan Arapça "ceberûtullah" tamlamasından geldiğini ileri sürerler (Buhari, "Tefsir", 2/ 6, 16/ 1). Cebrâîl'in "kuvvet" mânasına gelen cebr ile alâkası dikkate alınarak bu anlamı da kapsadığı düşünülebilir. Cebrâîl Kur'ân-ı Kerîm'de Cibrîl, Rûhu'l-kudûs, Rûhu'l-emîn, Rûh ve Resul şeklinde beş değişik isimle ifade edilir. İlgili âyetlerde belirtildiğine göre Cebrâîl karşı konulamayan müthiş bir güce, üstün bir akla ve kesin bilgilere sahiptir. "arşın sahibi" nezdinde çok itibarlıdır ve meleklerin kendisine mutlaka itaat ettiği şerefli bir elçidir (Necm /5-6; Tekvîr /19-21). Cebraïl, Hz. Meryem'e normal bir insan şeklinde görünerek rabbinin elçisi olduğunu ve ona temiz bir erkek çocuğu bağışlamak için geldiğini söyleyen, Hz. İsa doğduktan sonra Allah'ın emriyle ona destek olan ve Hz. Muhammed'e Kur'ân-ı Kerîm'i vahyedip öğreten melektir. Hz. Muhammed onu bir kere "açık ufuk"ta, bir kere de "sidretü'l-müntehâ"da aslı hüviyetiyle görmüştür. Meryem / 17-19; Yusuf Şevki Yavuz, Zeki Ünal, "Cebraïl", **DİA**, İstanbul, 1993, c. 7, s. 202.

³¹⁰ **1. Divre Ayamim**, 26: 7.

³¹¹ **Tobit**, 4: 17; 11: 2,7; 12: 15.

³¹² **I Enok**, 20: 3.

³¹³ **Bava Metzia**, 86b: 20.

³¹⁴ **Legends of The Jews**, 1: 5: 137; 4: 11: 46; **Ein Yaakov**, 7: 25.

olduğundan, Lut'u kurtaranın ise Rafael olduğundan bahsedilir.³¹⁵ Ayrıca, Midraş metinlerinde Rafael'in önceki isminin Labiel olduğundan da bahsedilir. Onun isminin değişmesinin sebebi kendisine verilen görevden dolayıdır.³¹⁶ Bu görevi itibarıyla özellikle Yahudiler için şifacı olarak kabul edilen Rafael, Mikail ile Yakup'un güreşinde yaralanan Yakup'u iyileştirmek için ona yardıma gitmiştir.³¹⁷ Midraşlarda yer alan bir başka açıklamada ise Rafael'in Nuh'a gönderilen melek olduğu söylenir.³¹⁸ Tûfan'dan önce gerçekleşen kötülüklerin sebebi olarak gösterilen insanlarla isyankâr meleklerin münasebetleri üzerine Rafael, Tanrı'nın emriyle isyankâr melek Azazel'i yakalayıp cezalandırır. Onu yargı gününe kadar tutsak kalmak üzere zincirleyerek çölün ortasında karanlıklar içerisindeki bir çukura atar.³¹⁹

Rafael Tobit kitabında anlatılan ve kötü ruhlardan olan sapık şeytan Asmodeus'u Mısır'a kaçıktan sonra yakalar ve cezalandırır.³²⁰ Tobit'teki anlatımlardan ve kendi isminden de anlaşılacağı üzere Rafael, Tanrının şifacısı olarak her türlü tedavi için görevlendirilmiş ve onun asıl işi iyileştirmek olmuştur.³²¹ Ancak metinlerden de anlaşılan Rafael'in şifa veren özelliği sadece Yahudi milleti için gerçekleşir.³²²

Rafael, Tanrı'nın tahtının taşıyıcısı olan ve ofannim olarak bilinen meleklerin tamamının lideridir. Ayrıca Cennete akan dört nehirden birinde görev yapar. Zohar'daki anlatımlara göre Rafael, sabah saatlerinde hasta ve acı çekenler için rahatlama ve iyileşme görevini yerine getirir.³²³ Rafael, kendisine verilen görev ve özellikleri sebebiyle, Talmud sonrası mistisizmde önemini korumakta ve kendisinden "Gematiha" olarak bahsedilmektedir.³²⁴

³¹⁵ Bereşit Rabbah, 50: 2.

³¹⁶ Legends of The Jews, 1: 2: 14.

³¹⁷ Legends of The Jews, 1: 6: 186.

³¹⁸ Legends of The Jews, 1: 4: 34.

³¹⁹ Legends of The Jews, 1: 4: 9; I Enoch, 10: 4-8.

³²⁰ Tobit, 3: 17; 8: 1.

³²¹ Tobit, 3: 17. Ayrıca bkz. Gershom Scholem "Raphael", EJ, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, Second Edit. New York, 2007, XVII, s. 93.

³²² Erken dönem Hristiyan mezarları, mezar taşları, muskaları ve anıtlarında Mikail, Cebrail ve Rafael'in isimleri bulunurdu. Rafael, Yahudi kaynaklarının yanı sıra Hristiyan inancında da çok sevilen gözde bir karakterdi. Bu konuda bkz. Ludwig Blau, "Raphael" JE, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork-London 1901, X, s. 318.

³²³ Gershom Scholem, "Raphael", EJ, XVII, s. 94.

³²⁴ Rafael adının Babil konuşma metinlerinde, Tanrı'nın hizmetinde bulunan diğer üç meleklerle birlikte akşam ayinlerinde ve diğer ayinlerde de yer alması dikkat çekicidir. Bu konuda bkz. Ludwig Blau, "Raphael", JE, X, s. 318; bkz. Zohar, 3: 133, 228, 262.

Rafael, ölümünde Tanrı tarafından gömülen³²⁵ Musa'yı defneden altı melek arasında dğildir; ama Tanrının önünde ona niyazda bulunan yedi baş melekten biridir.³²⁶ Bu melekler, gökten dünyadaki bütün günahı ve ruhların huzursuzluğunu görürerek Tanrıya bildirirler.³²⁷ Ayrıca Enok'ta Rafael, insanların ruhlarına gözcülük eden melek olarak bahsedilir.³²⁸

Sonuç olarak Rafael, Tanah metinlerinde melek ismi ile kendisinden hiç bahsedilmemiş olsa bile, özellikle kabalistik düşüncede gözde meleklerden sayılan dört baş melekten biridir. Ayrıca o, görevi itibariyle Yahudiler arasında saygın bir konumdadır.

2.2.1.4. Uriel

Uriel, diğer meleklerle başkanlık eden ve dünyanın dört bir yanını kontrol eden dört baş melekten biridir.³²⁹ Tanah metinlerinde yer almamasına karşın Yahudi düşüncesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Talmud'da bu melek ile ilgili açıklamalar net olarak yer almaz, ancak kutsal mabedin mimarisinde kullanılan "Ariel" tasvirlerinin Uriel'i simgelediği belirtilir.³³⁰ Ayrıca, Mişna'da Ariel'in Davut'un aslanı³³¹ olduğu açıklanır. Midraşlarda ise, Uriel ile ilgili anlatımlara Talmud'dan daha ayrıntılı olarak yer verilir. Bu metinler öncelikle onun baş meleklerden biri olduğunu vurgular.³³² Yine insanlığın günaha dalması üzerine Tanrı'nın emri ile dünyada gerçekleşecek olan Büyük Tufan'ı Nuh'a bildirmek için gönderildiğinden bahseder.³³³ Ayrıca Midraş'ta büyük öğretmen ve bilge insan Ezra'nın, dünyada Tanrı'ya olan itaatsizliğe dayanamayıp dua etmesi üzerine, Tanrı'nın emriyle melek Uriel'in ona görüldüğünden bahsedilir.³³⁴

³²⁵ **Vezot Aberaha**, 34: 6.

³²⁶ Ludwig Blau, "Raphael", **JE**, X, s. 317.

³²⁷ **I Enok**, 19: 1-3.

³²⁸ **I Enok**, 20: 3.

³²⁹ Ludwig Blau, "Uriel", **JE**, , Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, XII, s. 383.

³³⁰ **Berakhot**, 18b: 1.

³³¹ **Mişna, Middot**, 4.

³³² **Legends of The Jews**, 1: 1: 31.

³³³ **Legends of The Jews**, 1: 4: 9.

³³⁴ **Legends of The Jews**, 4: 11: 38.

Yahudi düşüncesinde yer alan baş melekler Midraş metinlerinde birkaç yerde Tanrı'nın Tahtının koruyucusu olarak tahtı çevreleyen ve en üst makama sahip olan melekler olarak tarif edilirler.³³⁵ Zohar'da Uriel, Ezekiel'in Merkaba'da gördüğü dört kutsal hayvandan olan kartal ve aslan şeklindeki tasvirleriyle tanımlanır. Ayrıca baş meleklerin cennete aktardıkları ışıkların içerisindeki en güzel ışığın Uriel'in ışığı olduğundan da bahsedilir. Zohar, ilk tapınağın yapıldığı dönemdeki kurban veya sunaklarla ilgili olarak özel bir görevi Uriel için tahsis eder.³³⁶ Tapınağın yapımında sunulan ve Ariel olarak adlandırılan bu sunak, gökten inen ve bütün sunakları yiyip bitiren bir aslan biçiminde görülen Uriel'den dolayı bu ismi alır.³³⁷ Ariel (Tanrı'nın Aslanı) ismi sadece sunağa verilen bir isim olmaktan ziyade bütün tapınağa verilen bir isimdir.³³⁸ Talmud'da, Tapınağın önündeki geniş alandan arkaya doğru sivrilen bir aslanı andırdığını belirtilir.³³⁹

Talmud, Midraş ve Kabbala'da melek Uriel ile ilgili bilgiler sınırlı olmakla birlikte bu bilgiler, onun baş meleklerden biri olduğu ve Ariel ile özdeşleştirildiğini gösterirler. Nitekim Zohar'da onun kutsal mabet anlatımlarıyla birlikte yer aldığı görülmektedir.³⁴⁰

Uriel Enok'ta bahsedilen "Nefilim"ın yeryüzüne getirdiği şiddet, haksızlık ve günahları sona erdirmeleri için Tanrıya niyazda bulunup yakaran baş meleklerden birdir.³⁴¹ Uriel, diğer baş meleklerle beraber cennetin üst katlarında Enok için rehberlik görevi üstlenmiş olmakla beraber onun hususi görevi, Şeol'daki (ölüler diyarındaki) melek ordusunu yönetmektir.³⁴² Ayrıca aşağıdaki anlatımlarda da Uriel'in faaliyetlerinden bahsedilir.

"Kutsal meleklerden Suriel (Uriel), karışıklık ve dehşete nazaret (gözcülük) eder"³⁴³

³³⁵ **Legends of The Jews**, 1: 1: 31; 3: 4: 32; **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 4: 3.

³³⁶ Joshua Gutmann, "Uriel", **EJ**, Ed. Skolnik, Fred; Berenbaum, Michael, Keter Publishing, Jerusalem, 2007, XX, s. 421.

³³⁷ Zohar, I, 6b; III, 32b, 211a; **Legends of The Jews**, 3: 4: 32. Ayrıca bkz. Joshua Gutmann, "Uriel", **EJ**, XX, s. 422.

³³⁸ **Targum, İşaya**, 29: 1; **Pesika D'Rav Kahanna**, 13: 15.

³³⁹ Crawford Howell Toy, "Ariel", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, II, 91. Ayrıca bkz. **Berakhot**, 18b: 1; **Mişna, Middot**, 4.

³⁴⁰ **Zohar**, 1: 6b: 2, 3.

³⁴¹ **I Enok**, 9: 1.

³⁴² Joshua Gutmann, **EJ**, "Uriel", XX, s. 421.

³⁴³ **I Enok**, 20: 2

*Şan ile şeref sahibi Rabbinin ışıklar üzerine atadığı Uriel, bana gökteki ve dünyadaki göğün işaretlerini, mevsimlerini, yıllarını ve günlerini gösterdi. Böylece onlar göğün göğü ile dünya üzerinde idare edilebilirler. Dünya üzerinde görünerek geceler ve gündüzlerin sevk edicileri-devirlerini göklerin arabalarıyla yapan güneş, ay yıldızlar ve göğün tüm vekilleri olabilirler.*³⁴⁴

II. Esdras' ta Uriel için yeni bir görevden bahsedilir. Bu görev, Ezra'nın dünya hakkındaki sorularına cevap vermek ve dünyada İsrail halkının geleceği için plan yapmaktır. Bu planları; yaşanan çağın seyrini, süresini, yaşam koşullarını ve İsrail halkının dünyadaki yerini Ezra'ya gösteren görümler vasıtasıyla İsrail halkına bildirir.³⁴⁵

Uriel ile ilgili bilgiler önceki baş melekler kadar fazla olmamakla beraber, bazen Ariel ismi altında da zikredilir. Genellikle apokrifalarda yer alan Uriel'in diğer baş meleklerle nazaran daha aşağı derecede olduğu söylenebilir. Ancak o, Yahudiler için şifacı olması bakımından önem teşkil eder.

2.2.1.5. Metatron

Metatron, sadece İbranice yazılarda görülen bir isim olmakla beraber Tannaitik dönemden itibaren Ezoterik doktrinde de özel bir yeri olan melektir.³⁴⁶ Ayrıca Apokaliptik edebiyatın melek terminolojisinde kralların yüzüne bakan prensler olarak adlandırılan bir grup melekten bahsedilir. Metatron'un kişiliği apokaliptik edebiyatta daha kesin bir şekil alan ve basitçe "the Prince of the Countenance (Yüz/Vecih Prensi)" olarak anılan melek olarak ifade edilir.³⁴⁷

Metatron için, Babil Talmudu'nda sadece üç bölümde yer verir.³⁴⁸ Bunlardan ilk ikisi (Hagigah ve Sanhedrin) Heretiklere³⁴⁹ karşı yürütülen tartışmalarla olan alakaları sebebiyle önemlidir. Örneğin; Hagigah'ta Elisha b. Avuyah, Metatron'u cennette melekler arasında oturmuş olarak görür ve "belki de iki ilahi güç vardır"

³⁴⁴ I Enok, 75: 3

³⁴⁵ II. Esdars, 4. Ayrıca bkz. Joshua Gutmann, "Uriel", EJ, XX, s. 421.

³⁴⁶ Ludwig Blau, "Metatron", JE, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, VIII, s. 519.

³⁴⁷ Legends of The Jews, 3: 2: 85. Ayrıca bkz. Gershom Scholem, "Metatron", EJ, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, New York, 2007, XIV, s. 132.

³⁴⁸ Hagigah, 15a; Sanhedrin, 38b; Avodah Zarah, 3b.

³⁴⁹ Heretik: Kâfir, Tanrı tanımaz ve kabul edilen doktrinlere karşı olan kimsedir.

diyerek Metatron'un, kendisini ikinci bir Tanrı olarak gösterdiğini belirtir.³⁵⁰ Ayrıca Hagigah'ta Reish Lakish, Tanrı'nın adının Metatron'da olduğunu söylemesi de bu türden bir tartışmanın sebebi olarak kabul edilir.³⁵¹ Talmud, Metatron'un cennette oturmasına, İsrail'in iyi işlerini kaydeden cennetsel bir yazı yazmasından dolayı izin verildiğini açıklar. Ayrıca Haham Yochanan ve Chana'nın oğlu Rabba, Metatron'un ikinci bir Tanrı olamayacağını, onun ancak bir melek olarak kabul edilebileceğinin altını çizer.³⁵²

Midraş'ta Musa'nın ölümü olayında da Metatron ismi şöyle geçer: Musa ruhunu teslim etmeden evvel Tanrı'ya dua eder ve ayrıca Metatron'a ölmek için yalvarır. Ancak Metatron'un ilahi haberi öğrenmesinden sonra Musa'nın bu isteğinin gerçekleşmeyeceğini O'na bildirir. Bu hadisenin devamında Metatron, Musa'nın ölecek olmasına üzülür ve bunun üzerine, Musa'yı teselli edip ona sarılır.³⁵³ Daha sonra Tanrı ve "Bilgelik Prensleri" diye isimlendirilen üç farklı melek Musa'nın ruhunu alırlar.³⁵⁴ Sanhedrin'deki hikâyede de Metatron'a doğaüstü bir özellik atfedilir. Şöyle ki, Metatron, Tanah'taki şu metinde Tanrı'nın meleği olarak zikredilir: "İşte! Seni yolda koruması ve belirlemiş olduğum yere seni getirmesi için, önünden bir melek gönderiyorum. Ona itaat edin, söylediği sözü dinleyin, isyan etmeyin. Çünkü o beni temsil ettiği için isyanınızı affetmez."³⁵⁵ Bu metnin Sanhedrindeki açıklamalarında Tanrı'nın adının "Metatron"da olduğu açıklanır ve böylece onun Tanrı olarak anlaşılmasına yol açar.³⁵⁶

Midraş'ta Metatron için yer alan anlatımlarda bu meleğin Tanrının ismi ile isimlendirildiği belirtilir.³⁵⁷ Ayrıca, Şemot'ta geçen "Tanrı Musa'ya, Sen, Harun, Nadav, Avihu ve İsrail hakkının önde gelenlerinden yetmiş kişi bana gelin"³⁵⁸ ifadesinin sonundaki "bana gelin" tabiri "Tanrıya gelin" şeklinde anlaşılması sebebiyle, Metatron'un adının efendisinin adı gibi anlaşılmasına neden olur.³⁵⁹ Heretiklerle

³⁵⁰ Hagigah, 15a: 5; 16a: 2.

³⁵¹ Hagigah, 16a: 3.

³⁵² Hagigah, 16a: 1.

³⁵³ Legends of The Jews, 2: 4: 171.

³⁵⁴ Ludwig Blau, "Metatron", JE, VIII, s. 519; bkz. Targ. Yer. Tensiye, 34: 6.

³⁵⁵ Şemot, Mişpatim, 23: 20-21.

³⁵⁶ Sanhedrin, 38b.

³⁵⁷ Rashi on Exodos, 23: 21: 3.

³⁵⁸ Mişpatim, 24: 1.

³⁵⁹ Josef Alba, Sefer Ha-ikkarim, Maamar, Amerika Yahudi Yayınları derneği, 1976, 2: 28: 7.

yapılan bu tartışmaların altında yatan maksat, Metatron hakkındaki spekülasyonların tehlikeli zeminlere neden olabileceği korkusudur.

Midraş metinlerinde Metatron için kullanılan bir başka ifade de onun baş meleklerden biri olmasıdır.³⁶⁰ Ayrıca O, Tanrı'ya dua eden Davut'a verilen hediye Tanrı ile birlikte imzası bulunan melektir.³⁶¹ Metatron için önceki kaynaklarda bahsedilen, "varlığın prensi", "koruyucu meleklerin prensi", "güçlü yazar", "tüm cennetin, cennettekilerin hazine ile sırların efendisi", ve "ikinci Tanrı" ifadeleri daha sonraları ortaya çıkmış olan mistik anlayışta, bu meleğin bütün karakteristik özelliklerini belirler.³⁶² Zohar, bu meleş ifade ederken Tanrı'dan biraz daha aşağıda olarak tanımlamaktadır.³⁶³

Midraş metinlerinde Metatron'un Enok olduğu belirtilir. O, Tanrı tarafından semaya yükseltilerek Tanrı katına çıkarılır ve kendisine birçok kutsal görevlerin yanında görkemli bir taht sunulur. O'nun ihtişamından bütün göksel varlıklar şaşkına döner ve neredeyse hepsi ona secde eder. Bundan sonra O'na Tanrı tarafından "Küçük Tanrı" ismi verilir. O'nun bedeni ateşe dönüştürölür ve kendisine devasa kanatlar verilir.³⁶⁴ Ayrıca Enok kitabında Metatron için "Cennetteki Büyük Yazıcı" ismi kullanılır.³⁶⁵ Birçok anlatımların aksine, sonraki dönemlerde Metatron ile ilgili eserler toplu olarak bir yerde bulunmadığından dolayı onunla ilgili bilgiler dağınık bir şekilde yer almaktaydı. Bütün bu eserler incelendiğinde aslında onun cennet âlemindeki melekler arasında hâkimiyetinden başka nerdeyse hiçbir görevinden bahsedilmez. Bu durum özellikle Kabbalistik düşüncenin haricindeki diğer eserlerde daha fazla dikkat çeker.³⁶⁶

Metatron için kullanılan "Küçük Yahve" ifadesinin kafa karıştırıcı bir ifade olduğu söylenebilir. Karailer döneminde bu anlayışa rastlanılmamakla birlikte, onların bıraktıkları literatürde daha sonraları bu konudaki düşüncelere yer verilmiştir. Bu düşünceler heretikler tarafından saldırılara maruz kalır. Karailer ise bu anlayışı monoteizmden sapma, dolayısıyla da sapkınlık olarak kabul ederler. Bu anlayışın

³⁶⁰ **Legends of The Jews**, 4: 11: 25.

³⁶¹ **Legends of The Jews**, 4: 4: 5.

³⁶² Ludwig Blau, "Metatron", **JE**, VIII, s. 519.

³⁶³ Ludwig Blau, "Metatron", **JE**, VIII, s. 519. Ayrıca bkz. Yalk. Hadash, VII: 5; After Ps. VIII: 6.

³⁶⁴ **Legends of The Jews**, 1: 3: 12. Ayrıca bkz. Gershom Scholem, "Metatron", **EJ**, XIV, s. 132.

³⁶⁵ **I Enok**, 12: 3; **II Enok**, 22, 23.

³⁶⁶ Gershom Scholem, "Metatron", **EJ**, XIV, s. 134.

ortaya çıkmasından evvel de Metatron tasviri görülmekteydi. Jahoel ile ilgili bütün özellikler ve anlatımlar İbrahim'in Apokalipsinden alınarak Metatron için kullanılmaya başlandı. İbrahim'in Apokalips'i, Jahoel isminin ilahi ismin harflerini içermesi bakımından Efendisinin ismi gibi görüldüğünü ifade eder. Bu durum sebebiyle de diğer melekse varlıklardan daha fazla bir güce sahip olduğunu belirtir.³⁶⁷ Ayrıca Jahoel, cennette İbrahim'e rehberlik etmesi için gönderilen melektir ve ona halkının tarihini açıklar. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, "ikinci Yahve" veya "ikinci Efendi" kavramlarının ilk olarak Jahoel için kullanıldığı söylenebilir.³⁶⁸

Metatron'un kökeni meselesinde de oldukça farklı görüşler yer alır. Bunlardan birkaçı şöyledir: "Metatron", Latince "Metator" kelimesinden türeyen kavramdır. Çünkü İbranice Enok Kitabının İbadet kısmında bir rehber olarak bahsedilir ve sürekli olarak bu kavrama atıfta bulunularak şu şekilde tanımlanır: O, bütün cennetsel varlıkların en iyisi ve Tanrı'nın tüm hazinelerinden sorumlu olan, onlara rehberlik eden melektir. Ayrıca Yahudi mistik anlayışında bu kavramın kökeninin, birkaç özelliğinden dolayı Zerdüştlükteki "Mithra" kelimesi olduğunu savunanlar da vardır.³⁶⁹

Sonuç olarak Metatron, bütün meleklerin üzerinde olduğuna inanılan baş meleklerden biridir. Onun için kullanılan en dikkat çekici tabir ise küçük Tanrı ifadesidir. Bu tanımlamanın yapılmasının sebebinin ondaki ihtişamın bir göstergesi olduğu söylenebilir. Ayrıca Metatron, daha önceki İbrahim Apokalipsinde bahsedilen Jahoel'in yeniden ortaya çıkmış şekli olarak kabul edilir. Nitekim Jahoel için kullanılan tanımlamaların hepsi Metatron içinde kullanılır. Metatron'un ortaya çıkışı ise Enok'a dayandırılır. Enok göğe yükseltilerek cennette kendisine bir görev verilir ve bu görev sebebiyle Metatron ismi ile meleğe dönüştürülür.

³⁶⁷ Gershom Scholem, "Metatron", **EJ**, XIV, ss. 132-133.

³⁶⁸ Guiley, "Jahoel", **EA**, s. 197. Ayrıca bkz. Gershom Scholem, "Metatron", **EJ**, XIV, ss. 133.

³⁶⁹ Ludwig Blau, "Metatron", **JE**, VIII, s. 519.

2.2.2. Grup Olarak Vazifeli Melekler

Yahudilikte münferit görevli meleklerin dışında grup şeklinde görevlendirilen meleklerden ve onların vazifelerinden de basedilir. Bu gurupların isimleri ve görevlerinin ne olduğu meselesi kimi zaman Tanah metinlerinde anlatılırken kimi zamanda Talmud ve Midraş metinlerinde izah edilir. Bu nedenle öncelikle Tanah'ta yer alan isimlerden başlayarak konuyu inceleyeceğiz.

2.2.2.1. Kerubîm

Kerubîm kelimesi, kökeni bakımından Asur veya Akad menşeli bir kelimedir. Akadçada bu kelime “Karibu” veya “Means” şeklinde “dua eden kimse” ya da “aracı olan kişi” anlamlarında kullanılır.³⁷⁰ Kutsal Kitap yazarları, insanların, yarı insan ve yarı hayvan görünümünde, dev kanatlara sahip olan bu varlıklar yoluyla Kozmik güçlere telmihte bulunduklarını ifade eder.³⁷¹

Eski Asur sanatında kerubim, aslan veya insan yüzüne sahip, devasa kanatları olan, kartala ya da iri gövdeli bir boğaya benzeyen gizemli varlıklar olarak resmedilir. Onlar genellikle sarayların veya tapınakların girişinde koruyucu ruhlar olarak kabul edilir. Antik Kenan'da kerubim, melek olarak algılanmanın dışında tutlur. Bu varlıklar daha sonraları cennet ruhları olarak isimlendirilirler. Ayrıca bu varlıklar, Philo'ya göre Tanrının en yüksek egemenliğini (gücünü) ve iyiliğini sembolize ederler.³⁷²

Yehezkel Peygamber, Keruvları, dört tekerlekli bir boğa, kartal, aslan ve adam (insan) yüzüne benzeyen dört yüzü olan canlı yaratıklar şeklinde anlatır.³⁷³ Bu varlıkların boyu ve elleri insana benzeyen, ayakları ise öküzü andıran ve dört kanadı olan varlıklardır. Kanatlarından ikisi yukarı doğru yükselip Tanrı'nın Tahtını korumaya yarar. Diğer ikisi de aşağı doğru inmiş şekilde kendilerini örtmektedir. Onlar Tanah'ta bahsedilen ilk meleklerdir.³⁷⁴ Yahudi mistik anlayışı olan Kabbala'da bu varlıklar göksel melekler arasında kabul edilirler. Keruvlar, ellerindeki kılıçlarla

³⁷⁰ Davidson, s. 86.

³⁷¹ Erbaş, “Melekler Âlemi”, s. 99.

³⁷² Davidson, s. 86.

³⁷³ Yehezkel, 10: 14.

³⁷⁴ Bereşit, 3: 22.

Âdem'in kovulduğu cennetin muhafızları sayılırlar.³⁷⁵ Tanah'ta keruvların kanatlarından bahseden ve bu sebeple onların uçabildiğini, semaya kadar yükseldiklerini ifade eden metinler vardır.³⁷⁶ Ayrıca keruvlar, Aden bahçesini korumakla vazifelenmiş melekler olarak kabul edilirler.³⁷⁷ Bununla beraber Rab'bin tahtını çevrelediklerinden ve onun hükümdarlığında bulunduklarından da bahsedilir.³⁷⁸ Başka bir yerde ise tapınağın inşasında kullanılan moifler olduklarına değinilir.³⁷⁹

Keruvlar Yahudi inancında koruyucu bir niteliğe sahip devasa meleklerdir. Nitekim ahit sandığı yapılırken keruvların sandık üzerine resmedilmesi Tanrı tarafından emredilir.³⁸⁰ Süleyman'ın mabedi inşa ederken yine bu varlıkların görüşlerini mabet duvarlarına aktarması,³⁸¹ Keruvların Yahudilerdeki önemine işaret eder. Bu metinler keruvların koruyucu melekler olduklarının birer nişanesi kabul edilirler. Nitekim Keruvların mabedin duvarlarına resmedilmesi ise mabedin kötülüklerden korunmasına yardımcı olur.

Mabetle ilgili olan bu bölümler Keruvlar hakkında bazı bilgiler vermekle beraber, onları tam anlamıyla anlatan bölüm Yehezkel'dir.³⁸² Bu bölümdeki anlatımlar bu varlıkların Eski Asur ve Akadlardaki anlatımlarıyla çok yüksek oranda bir benzerliğe sahiptirler. Yani Eski Asur'da; Aslan, Kartal, boğa ve insan şeklindeki çeşitli tasvirlerle sahip Keruvlar, Asur ve Akadlarda olduğu gibi Yahudi kutsal metinlerinde de bu yönde bir tasvirle ifade edilirler. Ayrıca Tanah'ta keruvlardan bahsedilirken, onlarla beraber bulunan tekerleklerden de söz edilir.³⁸³ Keza tekerleklerin sarı yakuta benzeyen parlayan taşlar gibi olduğu anlatılır. Devamında ise, tekerleklerin keruvların yöneldiği yöne doğru hareket ettiklerinden bahsedilir.³⁸⁴ Her keruvun el, sırt ve kanatlarının her yerinin gözlerle dolu olduğu söylenir.³⁸⁵ Yine

³⁷⁵ W. Muss-Arnolt-J. Frederic McCurdy, "Cherub (cherubim)" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, IV, s. 13.

³⁷⁶ **Teilim**, 18: 10-11.

³⁷⁷ **Bereşit**, 3: 24.

³⁷⁸ **1. Şemuel**, 4: 4.

³⁷⁹ **1. Melahim**, 7: 29-30.

³⁸⁰ **Teruma**, 25: 18-20.

³⁸¹ **1. Melahim**, 6: 23-28.

³⁸² **Yehezkel**, 10.

³⁸³ **Yehezkel**, 10: 9.

³⁸⁴ **Yehezkel**, 10: 11.

³⁸⁵ **Yehezkel**, 10: 12.

keruvların birçok yüze sahip oldukları ve bunların kartal, aslan, boğa ve insan yüzüne benzedikleri belirtilir.³⁸⁶

Rabbînik literatüre göre Keruvlar, Tanrı tarafından cennetin girişinde görevlendirilen muhafızlardır. Meleklerin ikinci günde yaratılmalarından dolayı bu varlıkların belli bir görünüşleri ve şekilleri yoktur. Ancak, erkek, kadın, ruh veya meleksele varlıklar gibi bazı şekillere sahip varlıklardır. Farklı bir görüşe göre ise Keruvlar evrende var olan ilk yaratıklardır (Tanna debe Eliyahu, beginnig).³⁸⁷

Apokrif eserlerde de bu varlıklardan bahsedilmiştir. II Enok'ta keruvların altıncı ve yedinci cennete yaşadıkları söylenir. Bu anlatım şöyledir:

“onların (baş melekler) ortasında, yedi anka kuşu, yedi keruv ve yedi tane altı kanatlı varlık (seraphim), tek bir sesle tespih ediyorlardı. Zikirlerini tarif etmek imkânsızdı. Rabbin huzurunda, onun ayaklarını dibinde bayram ediyorlardı.”³⁸⁸

Enok, devamında, cherubim, seraphim, tahtları ve çok gözlüleri (ofannim) şu şekilde anlatır:

*Cherubim ve Seraphim, Rabbin arşının orada duruyorlardı. Altı kanatlılar ve çok gözlüler ayrılmıyorlar ve Rabbin huzurunda O'nun dilediğini yaparak kıyam ediyorlardı. O'nun tüm arşını kaplayıp, Rabbin huzurunda yumuşak bir sesle Kuddüs, Kuddüs, Kuddüs, Orduların Efendisi, gökler ve dünyayı senin şanıyla şerefine doldur” diye O'nu tespih ediyorlardı.*³⁸⁹

Talmud, Tanah'ta olduğu gibi keruvların dört yüzü olduğundan bahseder. Ancak bu metnin Tanah'tan farkı ise, onun yüzlerinden birinin melek yüzü olduğudur. Ayrıca aynı metinde Reish Lakish, Yehezkel'in görünüşlerindeki öküz yüzünden de söz eder.³⁹⁰ Bununla beraber Talmud metinleri onların altı veya dört kanadı olduğunu söyler.³⁹¹ Ayrıca Haham Abbahu bu varlıkları açıklarken onların bir çocuğu andırdığını da belirtir.³⁹² Talmud metinlerinin Keruvlar hakkındaki anlatımları genel anlamda Tanah anlatımları ile aynı çizgidedir. Nitekim onların görünüşleri ve görevleri hakkındaki Talmud metinleri Tanah'tan pek farklı değildir.³⁹³

³⁸⁶ Yehezkel, 10: 14.

³⁸⁷ W. Muss-Arnolt-J. Frederic McCurdy, , “Cherub (cherubim)”, JE, IV, s. 13.

³⁸⁸ II Enok, 19; bkz. W. Muss-Arnolt-J. Frederic McCurdy, , “Cherub (Cherubim)”, JE, IV, s. 13.

³⁸⁹ II Enok, , 21.

³⁹⁰ Hagigah, 13b: 6.

³⁹¹ Hagigah, 13b: 8.

³⁹² Sukkot, 5b: 5; Hagigah, 13b: 7.

³⁹³ Avodah Zarah, 3b: 13; Bava Batra, 99a: 3; Hagigah, 13b: 6, 8; Sukkot, 5b: 6.

Midraşlarda ise bazı yerlerde keruvlardan bahsedilir. Örneğin, Tanrı'nın Musa ile olan konuşmasında Keruvların da orada bulunduğu belirtilir.³⁹⁴ Ayrıca Mısır'dan çıkmak isteyen İsrail'i Firavunun takip etmesi üzerine, Tanrı, krallığındaki bir keruvu dünyayı denetlemesi ve İsrail'i kurtarması için oraya gönderir.³⁹⁵ Buna benzer başka anlatımlar da yine Midraşlarda yer alır.

Musa b. Meymun melekleri on sınıfa ayırır ve kerubileri dokuzuncu sınıf olarak kabul eder. Kabalist Masaket Azalit ise, kerubileri, “Kerubiel” adlı lider melek öncülüğünde üçüncü grup melekler olarak nitelendirir. Zohar'da ise yine on sınıf melekten söz edilmekle beraber Keruvlar için ayrılmış özel bir sınıf bulunmamaktadır.³⁹⁶

Görüldüğü gibi, Keruvlar Talmud ve Midraş metinlerinde genel olarak Tanah'ta yer alan ifadelerden farklı değildir. Yani Talmud ve Midraş metinlerinde keruvlardan bahsedilirken onların Tanrı'nın tahtını taşıyan kanatlı ve birçok görünüşleri olduğu ifade edilir.³⁹⁷ Keruvlardan sonra onlarla benzer göreve sahip olan Seraflar'ı da zikretmemiz gerekecektir. Nitekim bu iki melek grubu her an beraber olan ve birlikte hareket eden meleklerdir.

2.2.2.2. Serafim

Kelime manası “ateş”, “yakıcı”, “ateşli canlı” anlamlarındaki kelimenin çoğulu olarak geçen “Seraphim”, kutsal ateşle donatılan, Tanrı krallığının üyeleri ve nedimleri olarak kabul edilirler. İnsanlar için kendilerinden gönderilen peygamberlerin dudaklarını temizleyip arındıran, olayların akışını değiştirecek kötülükleri ve pislikleri temizlemekle vazifelendirilen melekler diye inanılırlar. Ayrıca Tanrı'nın tahtının etrafında yanan ateş ve kanatlı varlıklar “Seraflar” şeklinde tanımlanırlar.³⁹⁸

Tanrı'nın Krallığında görevli olan seraflar, Eski Ahit'te sadece İşaya'nın Vizyonu ile anılır. İşaya Yahve'nin Tahtı önünde duran kesin sayıları verilmeyen

³⁹⁴ **Legends of The Jews**, 3: 3: 13.

³⁹⁵ **Midrash Teh.** 18: 15.

³⁹⁶ W. Muss-Arnolt-J. Frederic McCurdy, , “Cherub (Cherubim)”, **JE**, IV, s. 14.

³⁹⁷ **Midraş Tanchuma**, Buber, Emor, 23: 1; Emor, 3: 1; 5: 1; **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 4: 3.

³⁹⁸ Erbaş, “**Melekler Âlemi**” s. 100.

birkaç serafim gördü. Her birinin altı kanadı vardı. Kanatlardan İlk ikisi, yüzlerini örter, diğer ikisi ayaklarını örter, son ikisini de uçmak için kullanırlar. Serafların her biri sürekli olarak haykırarak, yüksek bir sesle, “Kuddüs, Kuddüs, Kuddüs, yüceliğin bütün dünyayı dolduruyor” diye niyazda bulunuyordu.³⁹⁹

Etimolojik yapısı bakımından belirli bir anlama sahip olmayan “Seraph (Seraf)”, Tanah’ta bir yılan türünün adı olan tekil ve çoğul şekilde iki farklı bağlamda kullanılır.⁴⁰⁰ Ancak Tanah’ta da anlatılan varlıklar bunlardan farklı anlaşılırlar. Çünkü seraflardan altı tane kanadı olan canlılar olarak bahsedilir.⁴⁰¹

Yahudi kutsal metinlerinde, Keruvlar ve Seraflar, görev itibarıyla genellikle birlikte zikredilen Tanrı’nın Krallığında bulunan meleklerdir. Nitekim Enok kitabında da bu iki varlık birlikte zikredilerek yedinci ve sekizinci cennette yaşadıkları ve sürekli Tanrı’ya niyazda bulunan varlıklar olarak anlatılırlar.⁴⁰²

Seraf, asıl anlamı itibarıyla, “yanan kişiler” ve “zehirli yılanlar” demektir.⁴⁰³ Kutsal metinlerde Seraflar genellikle ateş ile özdeş gösterilir. Nitekim Tanah’ta serafların ateşli yanan varlıklar olarak yaratıldıklarını ifade eden türden anlatımlar mevcuttur.⁴⁰⁴

Seraflar ile ilgili bilgiler Talmud metinlerinde sınırlı tutulmakla beraber Mişna’daki anlatımlarda Haham Eliezer, Serafları yanan kömüre benzetir.⁴⁰⁵ Mişna’nın bu anlatımı serafların mahiyeti hakkındaki bilgiler bakımından Tanah’taki açıklamalardan bir kısmına işaret eder. Tanah’taki metinlerin farklı bir izahı da Talmud’da yer alır. Talmud’a göre yukarıdaki metinde geçen uçan seraflardan birinin Mikail olduğu belirtilir.⁴⁰⁶ Bunların dışında Midraşlar bu varlıkların açıklamalarına Talmud’dan daha fazla yer verir.

Midraş’ta Musa’nın Tanrı ile görüşmesindeki olayda bulunduğu yer bakımından melek ve serafla bir kıyaslaması yapılır.⁴⁰⁷ Ayrıca ilk yaratılış meselesinde

³⁹⁹ Immanuel Benzinger, “Seraphim”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, XI, s. 201. Ayrıca bkz. **II Enok**, 21; **Yeşayau**, 6: 2-3.

⁴⁰⁰ Michael Fishbane, “Seraph”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, New York, 2007, XVIII, s. 308. Ayrıca bkz. Hukat, 21: 6; Ekev, 8: 15; Yeşayau, 14: 29; 30: 6.

⁴⁰¹ Michael Fishbane, “Seraph”, **EJ**, XVIII, s. 308.

⁴⁰² **II Enok**, 19, 20.

⁴⁰³ Erbaş, s. 101.

⁴⁰⁴ **Yeşayau**, 6: 6-7.

⁴⁰⁵ **Pirkei Avot**, 2: 10.

⁴⁰⁶ **Berachot**, 4b: 23.

⁴⁰⁷ **Midraş Tanchuma**, Ki Tisa, Caman, 32: 1.

günaha bulaşan Âdem için bir seraf görevlendirilir ve o Adem'i temizler. Ardından Mikail tarafından üçüncü cennete yükseltilir.⁴⁰⁸ Burada dikkat çekeceğimiz bir diğer husus ise, Mısır'a cezalandırmak üzere gönderilen meleğin kendi ağzından seraf olmadığının zikredilmesidir.⁴⁰⁹ Bunlardan başka Talmud ve Tanah anlatımları ile benzer söylemlere sahip metinler de vardır.⁴¹⁰

Seraflarla ilgili anlatımlarda Tanah, Talmud ve Midraş metinleri genel anlamda aynı olmakla beraber, bazı bölümlerde Talmud ve Midraş, Tanah'tan daha ayrıntılı olarak bu varlıkları açıklar. Seraflar, metinlerden de anlaşılacağı gibi, insanlardaki manevi temizlik ile ilgilenir. Yani ruhu kirlenmiş olan insanları bazı durumlarda temizler ve Tanrı'ya layık bir kul yapar. Bunu genellikle insanların önderlerine yapar. Bu bakımdan şifacı melek Rafael ile görevlerinin benzediği söylenebilir. Nitekim Rafael bedeni hastalıkları iyileştirirken, Seraflar da ruhu temizler ve arındırır.

2.2.2.3. Hayot

Yahudi düşüncesinde grup olarak vazifelendirilen meleklerden bir tanesi de "hayot" melekleridir. Yahudi teolojisinde grup şeklinde vazifelendirilen bütün melekler, Tanrı'nın krallığında O'nun tahtını taşımak ve korumakla görevlidirler. Bu sebeple Hayot da Tanrı'nın tahtını taşımakla görevli melekler arasında zikredilir.⁴¹¹ Hayot ile ilgili Tanah metinlerinde herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber Yehezkel'in başında yer alan metindeki anlatımların Hayot'a işaret ettiği düşünülür.⁴¹² Bunun dışında hayot, daha çok Talmud (hagigah) metinlerinde karşımıza çıkar.

Talmud'da Rabbi Eliazar tarafından anlatılan bir metinde hayot, ofanim ile birlikte zikredilir.⁴¹³ Aynı bölümde Mishnayot'a öğretilen bir bilgide ise, Hayot'un bazen konuştuğundan bazen de sessiz kaldığından bahsedilir.⁴¹⁴ Yine bu metinlerin devamında onun nasıl bir şey olduğu konusunda bilgiler verilir. Bu alanda bahsedilen

⁴⁰⁸ **Legends of The Jews**, 1: 2: 118.

⁴⁰⁹ **Sifrei Devarim**, 301: 18; **Halakhah**, Sefer Ha Chinukh, 357: 2.

⁴¹⁰ Bkz. **Midraş Tanchuma**, Vayishlach, 2: 5; **Legends of The Jews**, 4: 9: 16.

⁴¹¹ Davidson, **DA**, s. 137.

⁴¹² Bu konuda şöyle denilir: "Otuzuncu yılda, dördüncü ayın beşinci günü Kevâr Irmağı kıyısında sürgünde yaşayanlar arasındayken gökler açıldı, Tanrı'dan gelen görümler gördüm." **Yehezkel**, 1:1.

⁴¹³ **Hagigah**, 13b: 4.

⁴¹⁴ **Hagigah**, 13b: 1.

ilk tanım Haham Yehudah’a ait olan bilgidir. buna göre Hayot, yanan fırından çıkan bir ışığa benzer. Haham Chanina’nın oğlu haham Rossi, Hayot’u çömleklerin arasında parlayan bir ışık şeklinde tanımlar.⁴¹⁵ Ayrıca Hayot’un kanatlarından bahseden metinler de yine burada yer alır. Hayot’un dört veya altı kanadı olduğundan bahsedilir.⁴¹⁶

Hayot; serafim, kerubim ve ofanim gibi taht görevlileri olanlar arasında zikredilen ve onlar gibi ateş veya ışık şeklinde tanımlanan melekler arasındadır. Meleklerin genel anlamda ateş veya ışık şeklinde tasvir edilmesi, onların yaratılışlarından dolayıdır. Zira Yahudi düşüncesinde melekler ve şeytanlar ateşten yaratılan varlıklardır.

2.2.2.4. Ofanim

Kutsal metin edebiyatında “Tekerekler” ve “Çok Gözlüler” olarak tanımlanan ve sonraları Merkabah’ta “Galgallim” olarak isimlendirilen Ofannim, Tanrı’nın tahtı olarak kabul edilir. Enok, Ofannim’den bahsederken “Ateşler, Yananlar” olarak ifade eder.⁴¹⁷ Ayrıca II Enok kitabında Enok’un gördüğü Ofanim, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu semada Tanrı’nın Krallığında sürekli Tanrıya kıyam eden, yalvaran alevden oluşan ve onun Tahtı olan varlıklar şeklinde anlatılır.⁴¹⁸ Onuncu semada ise Enok, Tanrı’yı ateşler arasında parlayan bir demir olarak tasvir eder.⁴¹⁹ Ofanim, Zohar kitabında Serafim’den daha yüksek bir mevkiye sahiptir. Mirandola’nın tasnifinde ise altıncı hiyerarşik sınıfta yer almaktadır. Ofaniel bu grubun başkan meleği sayılırken, Rafael ve Rikibel ise başkan melek dâhil hepsinin şefi olarak kabul edilir. Esseniler ve Kabbala edebiyatı tarafından Ofanim, cennetin sahipleri, bilgeler ve meleksele varlıklar olarak temsil edilirler.⁴²⁰

Yahudiler Tanrıyı övmek için sabah yaptıkları ibadete, Tanrı’nın cennetinin ahalisi ve kutsal varlıklar olarak kabul edilen “Ofanim” kelimesiyle beraber büyük bir hengâme (gürültü) ile başlarlar. Burada Tanrı’nın zaferi övülerek niyazda bulunulur.

⁴¹⁵ Hagigah, 13b: 2.

⁴¹⁶ Hagigah, 13b: 8.

⁴¹⁷ Davidson, DA, s. 212.

⁴¹⁸ II Enok, 20, 21.

⁴¹⁹ II Enok, 22.

⁴²⁰ Davidson, DA, 212.

Bu övgü aynı zamanda cennetin sahiplerinin efendilerini övmesi olarak da kabul edilen bir düşüncedir.⁴²¹

Ofanim, Serafim ve Kerubim melekleriyle birlikte bulunan, fakat genellikle Kerubimle beraber Tanrı'nın Tahtını taşıyan ve onun cemalini izleyen meleklerdir. Bu anlamda Milton, Ofanim'i Kerubim ile ilişkilendirir.⁴²² Ofanim'in bu şekilde kabul edilmesine kaynak teşkil eden anlatımlar daha önce de bahsettiğimiz Hezekiel kitabında yer alan anlatımlara dayanmaktadır. Nitekim bu metinlerde ofanim her an keruvlarla birlikte zikredilir ve ona tabi olarak hareketlerini keruvların yönelişine göre yapan tekerlekler olarak anlatılır.⁴²³

Ofanim, tek başına bir melek grubundan ziyade birkaç grup ile birlikte var olan melekler olarak kabul edilir. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Ofanim, Hezekiel'in görüşlerinde bulunan ve Kerubim'e bağlı olan Tanrı'nın Tahtı olarak isimlendirilir. Aynı zamanda Tanrının yanından ayrılmadıkları için de onun cennetinin sahipleri olarak tasavvur edilirler.

Talmud'da Ofanim ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak burada zikredilen Ofanim, baş melekler ve seraflarla birlikte açıklanan melek gruplarından biri olarak izah edilir.⁴²⁴ Talmud'da anlatılan bu kısımda Ofanim'in mahiyeti hakkında bir bilgi yer almamakla beraber, bu bilgiye Midraşlarda yer verilir. Nitekim Midraş anlatımlarında Ofanim'in savaş arabası tekerleği olduğundan bahsedilir. Ancak bu tekerlekler ilahi mahiyete sahip, Tanrı'nın Tahtında bulunan ve rüzgâr üzerinde kanatlanıp uçan tahtın taşıyıcısı konumundadırlar.⁴²⁵

Ofanim ile ilgili bilgiler kabbalistik eserlerde de yer almaktadır. Bu metinlerde Ofanim, genel olarak Kerubim ve Serafim ile birlikte zikredilir.⁴²⁶ Ayrıca bu metinlerde dikkat çeken diğer mesele de birlikte zikredilen melek gruplarının hepsinin ateşle ilişkilendirilmesidir. Daha önce kanatlı ve yanan ateş olarak bahsettiğimiz bu varlıklar, kabbalistik eserlerde de aynı şekilde izah edilir.⁴²⁷

⁴²¹ Gotthard Deutsch, "Ofan (Ofannim)" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, IX, s. 387.

⁴²² Davidson, **DA**, s. 212.

⁴²³ **Yehezkel**, 1: 15-21.

⁴²⁴ **Avodah Zarah**, 43b: 4.

⁴²⁵ **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 4: 5.

⁴²⁶ **Sefer Yetzirah**, 1: 12.

⁴²⁷ **Hechalot Rabbati**, 4: 1, 5.

Yahudilikte grup şeklinde görevlendirilen melekleri bu şekilde açıklamamız mümkündür. Ancak belirtmeliyiz ki, Yahudi inancında grup şeklinde var olan melekler içerisinde o grubun bireysel üyelerinden de söz etmek mümkündür. Nitekim her grubun içerisinde grubun diğer üyelerinin itaat ettiği bir lider melek vardır. Yahudilikteki grup meleklerinin yanı sıra bireysel melekler de vardır. Burada ele alacağımız bireysel melekler baş meleklerin dışında kendisine bir sıfatla atıf yapılan meleklerdir.

2.2.3. Bireysel Olarak Vazifeli Melekler

Yahudilikteki melek tasnifinde her bir meleğin veya melek grubunun kendine mahsus farklı görevleri vardır. Tanah'ta grup şeklinde bahsedilen meleklerin dışında bazı meleklerden de bahsedilir. Bu meleklerin isimlerine açıkça yer verilmezken, kendilerinden bir sıfat ile söz edilir. Tanah'taki metinlerden anlaşılan bu türden melekler iki tanedir. Bunlardan ilki, Rab'bin meleği olarak ifade edilirken diğeri de ölüm meleği ismi ile zikredilir.⁴²⁸

2.2.3.1. Rabbin Meleği

Rabbin meleği kendisini gönderen (Tanrı) ve kendisine gönderilen kimseler (insanlar) arasında aracılık görevini üstlenir. Bu anlamda direkt bir iletişim vasıtasıdır.⁴²⁹ Tanah'ta Rabbin Meleği ismindeki bir melekten çoğu yerde bahsedilir. Tanrı'nın kendini halkına tanıtması bu melek vasıtasıyla gerçekleşir.⁴³⁰ Bu meleğin

⁴²⁸ Bu konuda bkz. **Şemot**, 3: 2; Vayera, 22: 11, 15; Lahleha, 16: 7,9,11; Balak, 22: 22,23,27,31,32; **2. Melahim**, 19: 35; **2. Şemuel**, 24: 16; **Shemoth Rabbah**, 2: 5; **Hagigah**, 15b: 6; **Menachot**, 43b: 12; **Moed Katan**, 17a: 5; Mişle, 16: 14.

⁴²⁹ Kutsal metinlerin oluşum sürecindeki Antik çağda aracılık görevi günümüz açısından kıyaslandığında çok daha fazla önem teşkil eder. Çünkü o dönemde bu görevi üstlenen aracılar kendisini göndereni temsil eden ve onun adına konuşan elçiler olarak görev yaparlardı. Antik Çağda iki tür elçiden söz edilebilir: ilki, insanlar için yeryüzüne inen ilahi elçiler (Tanrı ile insan arasında aracı olması bakımından peygamberler de bu alanda zikredilebilir); ikincisi ise, insanlar arasında gerek devletler hukukunun bir gereği olan devletlerarası elçilerden, gerekse farklı amaçlarla insanlar arasında ihtiyaç duyulan beşeri elçilerdir. İlki, Tanrı ile insan arasındaki ilahi hukukun düzenlenmesi açısından, önemli olurken, ikincisi ise, insanların birbirleri arasındaki siyasi veya sosyal alanların düzenlenmesi bakımından o dönemde oldukça önemlidir. Nitekim, bu elçiler bazı durumlarda devletleri savaşlara sürüklerken, bazı durumlarda ise, onları savaşlardan uzak tutmaya vesile olur. Bkz. Bernard J. Bamberger, "Angels and Angelology" **EJ**, II, s. 150; Bkz. Malahi, 1.

⁴³⁰ Erbaş, 92.

Tanrı ile olan münasebeti sebebiyle, gerçekte ne olduğu konusunda Yahudi âlimleri arasında tam bir uzlaşma söz konusu değildir. Nitekim bazılarına göre Yahudiliğe sonradan dâhil edilmiş olması sebebiyle ahit sandığının taşıyıcısı olan ahit meleğine benzetilir.⁴³¹ Diğer bir grup Teolog ise onu, bizzat Tanrı'nın kendisi olarak kabul ederler.⁴³² Nitekim Tanah'ta bu melek ile ilgili söylemlerinin çoğunda bu şekilde bir sonuç çıkarılabilir.

Tanrı'nın meleği Yakup'a rüyasında görünür. O'na 'Ben Beyth-El'in Tanrı'sıyım' der ve onu evine geri döndürme teşebbüsünde bulunur. Tanrı'nın meleği açıkça ismi zikredilmese bile Kızıldeniz'deki olaylarda da rol oynadığı anlaşılır. Antlaşma kitabında (sefer ha-berit), Tanrı İsraillileri yönetmek ve söz verilen yerlere girişlerinde engellerin üstesinden gelmek için meleklerini göndereceğine söz verir.⁴³³

Tanah'ta Rabbin meleğinden bahseden metinler: Onun melek olarak Tanrı'nın emirlerini insanlara ileten ilahi bir elçi olduğundan bahseder.⁴³⁴ Ayrıca o, insan şeklinde görülen ilahi varlık olarak da ifade edilir.⁴³⁵ Bunların dışında Tanrı adına konuşan ilah şeklinde de insanlara ulaşan bir varlıktır. Sözü geçen anlatımlardan bazıları şöyledir:

*"RAB'bin meleği Hacer'i çölde bir nehrin, Şur yolundaki nehrin başında gördü."*⁴³⁶

*"RAB'bin meleği semavattan İbrahim'e ikinci defa seslendi: RAB diyor ki, kendi üzerime yemin ediyorum. Biricik oğlunu benden sakınmadın"*⁴³⁷

*"RAB'bin meleği bir çalıdan yükselen ateşin içinde Musa'ya göründü. Musa çalının yandığını fakat tükenmediğini gördü."*⁴³⁸

*"Tanrı onun gidişine öfkelenildi. RAB'bin meleği engel olmak için yoluna dikildi. Balam eşeğine binmişti, yanında iki uşağı vardı."*⁴³⁹

⁴³¹ **Şemot**, 33-34; 30: 26-28; 40: 3, 5, 21.

⁴³² **Encyclopedia of Biblical Theologie**, "Angels" s. 21'den aktaran Erbaş, **Melekler Âlemi**, s. 92.

⁴³³ Bernard J. Bamberger, "Angels and Angelology" **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, New York, 2007, II, s. 151.

⁴³⁴ **2. Şemuel**, 24: 16.

⁴³⁵ Vayera, 18: 2; Vayişlah, 32: 24-30.

⁴³⁶ Leh Leha, 16: 7.

⁴³⁷ Vayera, 22: 15-16.

⁴³⁸ **Şemot**, 3: 2.

⁴³⁹ **Bamidbar**, Balak, 22: 22.

*“RAB'bin meleği, 'Meroz Kenti'ni lanetleyin' dedi, Halkına lanetler yağdırın. Çünkü RAB'bin yardımına, Zorbalara karşı RAB'bin yardımına koşmadılar.”*⁴⁴⁰

Bu ve başka metinlerde yer alan anlatımlarda Rabbin meleğinin elçi ve Rab olarak anlaşıldığı görülür.⁴⁴¹ Ayrıca bunların dışında “itaat”, “affetme” veya “affetmeme”, “bağışlama” veya “bağışlamama” aslında Tanrı’nın kendisine has kılınan özelliklerdendir. Ancak Tanah’ta bu özellikler, Tanrı’nın meleğine, onun temsilcisine verildiğini anlatan metinlerde yer alır.⁴⁴² Bunun dışında birçok metin benzer anlatımlara sahiptir.⁴⁴³

Talmud ve Midraş metinlerinde Rabbin meleğinden birçok yerde bahsedilir. Bu anlatımlar bazen Tanah metinleri ile aynı çizgide olurken⁴⁴⁴ bazen de farklı bir yorumla karşımıza çıkar. Örneğin; Tanah’ta Rab’bin meleğinin Musa’ya çalıların arasında yanan ateş olarak görünmesi Talmud’da da aynı şekilde anlatılır.⁴⁴⁵ Ayrıca Tevrat’ın öğretilmesi konusunda hahamlara uyarı mahiyetinde bir bölüme de yer verilir. Bu anlatıma göre, Tevrat’ın öğretilmesi sadece görevini en iyi şekilde yerine getiren din adamları tarafından gerçekleştirilebilir. Bu anlamda Rabbin meleği ile kıyaslanan bir yaşantıdan bahsedilir.⁴⁴⁶ Bu şekilde hayatını düzenleyemeyen hahamlardan, Tevrat hakkında bilgisi olsa bile, Tevrat öğrenilemeyeceği vurgulanır.⁴⁴⁷ Ayrıca savaş zamanlarında Rabbin Meleği, Yahudilerin karşısındaki milletler için cezalandırıcı ve gazap meleği konumuna yerleştirilir. Talmud’da ve Midraşlarda yüz seksen beş bin Asur Askerini öldürenin Rabbin meleği olduğundan bahsedilir.⁴⁴⁸

Midraşlar, Tanah’ta Rabbin meleği olarak açıklanan bazı anlatımları, İsrail’in koruyucusu olan Mikail olarak izah eder. Hatta Tanah’ta ismine çok fazla değinilmeyen Mikail ve Cebrail, Talmud ve Midraş metinlerinde daha ön planda tutulur. Nitekim Mikail ismi melek olarak Daniel’de sadece üç yerde geçmekte iken, Midraşlarda Hz. İshak’ın kurban meselesi gibi bazı konularda Mikail ismine ayrıntılı

⁴⁴⁰ Şofetim, 5: 23.

⁴⁴¹ Bu konuda bkz. **Şofetim**, 6: 11-12, 22; 13: 6, 16, 21; **2. Şemuel**, 14: 17, 20; **2. Melahim**, 1: 3; 19: 35; **1. Divre Ayamim**, 21: 15-16, 18, 27, 30; **Zeharya**, 1: 11-12; 3: 1-2; 12: 8; **Şemot**, 3: 4; Leh Leha, 16: 10; Leh Leha, 16: 7-10, 13; 22: 12; 32: 30; Şemot, 3: 4-5.

⁴⁴² **Şemot**, Mişpatim, 23: 20-22.

⁴⁴³ **Şofetim**, 5: 23; 13: 13; **Teilim**, 34: 7; Leh Leha, 16: 10; Vayera, 22: 16.

⁴⁴⁴ **Menachot**, 66b: 6; **Şabat**, 67a: 3,4; 105a: 4.

⁴⁴⁵ **Şabat**, 67a: 3,4.

⁴⁴⁶ **Hagigah**, 15b: 6.

⁴⁴⁷ **Moed Katan**, 17a: 5.

⁴⁴⁸ **Sanhedrin**, 95a: 5; 95b: 8; **Eichah Rabbah**, 4: 15; **Shemot Rabbah**, 18: 5; **Midraş Tanchuma**, 8: 1.

olarak yer verilir.⁴⁴⁹ Bununla beraber Rabbin Meleği olarak ifade edilen melek Tanah metinlerinin bazılarının tefsirinde (Midraş anlatımlarında) Cebrail olarak açıklanır. Örneğin çalıların arasında Musa'ya görünen meleğin anlatıldığı metinler bu şekilde tefsir edilen metinlerdendir.⁴⁵⁰ Hem Tanah'ta hem Midraşlarda, Rabbin meleği olarak zikredilmiş olan melek, Hacer'e hamile olduğunu söyleyen ve adının İsmail olacağını haber veren melektir.⁴⁵¹

Tanah anlatımlarında en fazla üzerinde durulan melek Rabbin meleğidir. Ancak bu anlatımlarda onun hangi melek olduğu açık olarak izah edilmez. Melekle ilgili bu izahı genel olarak Talmud ve Midraş metinleri üstlenir. Talmud ve Midraş metinlerinde Rabbin meleğinin yukarıda bahsettiğimiz gibi bazen Mikail, bazen de Cebrail olduğu konusunda bilgiler verilir. Bununla beraber Talmud ve Midraş edebiyatındaki çoğu anlatımlarda Rabbin meleği, doğrudan bu isimle anlatılır ve farklı bir isimlendirme veya bu ismin te'vili yapılmaz.⁴⁵²

2.2.3.2. Ölüm Meleği

Tanah'ta ölüm, Tanrı'nın gönderdiği bir meleğin faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Bu melekler sadece bir yerde ölüm melekleri (messengers of death)⁴⁵³ şeklinde geçmekle beraber, bazı zamanlarda Rab'bin meleğine, insanları cezalandırmada zaman zaman görev verdiği görülür.⁴⁵⁴ Ölüm meleği bazen da "helâk edici" olarak isimlendirilir.⁴⁵⁵ Rabbinik literatürde ondan fazla ölüm meleği adı yer alır ki bunlardan biri de Azrael'dir.⁴⁵⁶ Yahudi bilginleri "ölüm meleği"v(mal'akh ha mavet) kavramını Tanah'taki şu ifadeden yola çıkarak açıklarlar.⁴⁵⁷ "Var mı yaşayıp da ölümü görmeyen, Ölüler diyarının pençesinden canını kurtaran?"⁴⁵⁸

⁴⁴⁹ Mary. W. Montgomery, "Michael", JE, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, VIII, 536.

⁴⁵⁰ Şemot Rabbah, 2: 5.

⁴⁵¹ Pirkei DeRabbi Eliezer, 32: 2; Leh Leha, 16: 11.

⁴⁵² Midraş Tanchuma, 14: 3; 23: 6, 7; Seder Olam Rabbah, 29: 2; Eichah Rabbah, 4: 15; Hagigah, 15b: 6; Mecahot, 43b: 12.

⁴⁵³ Mişle, 16: 14.

⁴⁵⁴ 2. Melahim, 19: 35; 1. Divre Ayamim, 21: 15.

⁴⁵⁵ Bo, 12: 23; 2. Şemuel, 24: 16.

⁴⁵⁶ Ahmet Saim Kılavuz, "Azrail", DİA, İstanbul, 1991, c. 4, s. 350.

⁴⁵⁷ Erbaş, s. 95.

⁴⁵⁸ Teilim, 89: 48.

Yahudi literatüründe birden fazla ölüm meleği isimlerine rastlanmaktadır. Bunlardan ilki, “Azrael”, Ozar Midrashim’de “Azriel”⁴⁵⁹, Zohar’da ise “Eski Azrail” olarak isimlendirilir.⁴⁶⁰ Ölüm meleğinin birinci günde yaratıldığına inanılır.⁴⁶¹ Onun mekânı semavattır. Ölüm zamanında kılıcını çekmiş olarak dünyaya iner ve ölecek kişinin yanına gelir.⁴⁶²

Yahudi Teologları, insanın kabirde ikinci defa ölümünün gerçekleştiğine inanırlar. Ceset defnedildiği anda ölüm meleği kabre gelip oturur. Aynı zamanda ruh da bedenle birleşir ve bedeni ayağa kaldırır. Ölüm meleği kızgın demir zincir ile adama vurarak azalarını birbirinden ayırır. İkinci defa vurduğunda ise kemikleri dökülür. Üçüncü ve son defa vurduğunda adamın bedeni tamamen kül olur. Arkasından iyi melekler gelip kabirde adamın bütün parçalarını birleştirirler. Bu cezalandırmada melekler, dindar ve iyi insanları muaf tutarlar.⁴⁶³

Yahudi melek anlayışında yer alan yok edici ölüm meleği kavramı, çok eski dönemlere ait bir halk inancından gelen önemli bir şahsiyetin hikâyesi olarak da düşünülür.⁴⁶⁴ Bu meseleye dayanak oluşturan metinlerden birisi Yahudilerin Mısır’daki kölelik dönemlerinin son evrelerini anlatan Tanah’taki şu metindir:

“Bulunduğunuz evlerin üzerindeki kan sizin için belirti olacak. Kanı görünce üzerinizden geçeceğim. Mısır’ı cezalandırırken ölüm saçan size hiçbir zarar vermeyecek.” “RAB Mısırlılar’ı öldürmek için gelecek, kapılarınızın yan ve üst sövelerindeki kanı görünce üzerinden geçecek, ölüm saçanın evlerinize girip sizi öldürmesine izin vermeyecek.”⁴⁶⁵

Yahudilere göre bu kan ölüm meleği için işaret olacak ve onu bu evlerden uzak tutup onları ölümden kurtaracak. Ancak kanın sürülmediği evlerin hepsinde ölüm

⁴⁵⁹ Ozar Midrashim, 1: 85.

⁴⁶⁰ Davidson, s. 26. Zohar’da Azrail olarak isimlendirilen ölüm meleği, İslam düşüncesindeki ölüm meleğinin ismini taşıması ve Kur’an’da belirli bir isim ile isimlendirilmemiş olması sebebiyle, İslam’daki Yahudi düşüncesinin bir etkisi gibi anlaşılabilir. Ya da semitik geleneğin iki ayrı düşüncesi olması sebebiyle bazı benzerliklerin olabileceği de düşünülebilir.

⁴⁶¹ Midraş Tanchuma, Wayeshev, Siman, 4: 1.

⁴⁶² Ölüm meleği inancı Yahudilerle beraber bazı toplumlarda da görülür. Yahudi ve Arap bilginleri bu meleğe “Azrail”, İranlılar “Mordad” veya “Asuman”, Keldani bilginleri de “Malkad-Mousa” derler. Hz. Meryem’in göğe yükselmesi (Assomption) kitabı veya Musa’nın ölümü gibi bazı kaynaklarda bu varlık, “Samuel’in Meleği”, “Şeytanların Prensi” olarak isimlendirilir. Bkz. ET, “Ange” I, s. 412’den aktaran Erbaş, s. 96.

⁴⁶³ ET, “Ange” I, s. 413’ten aktaran Erbaş, 97.

⁴⁶⁴ Luis Mounloubou, *Esprit et Vie*, sy.17, Langers, 1988, s. 247’den aktaran, Erbaş, s. 97.

⁴⁶⁵ *Şemot*, Bo, 12: 13, 23.

gerçekleşecekti. Şemot kitabında vurgulanan “kan sürme” olayının gerekçesi oradaki İsrail evlerinin yok edici ölüm meleğinden korunmak istenmesidir.⁴⁶⁶

Talmud’da Reish Lakish, ölüm meleğinden bahsederken onu şeytan veya şeytani eğilim kavramlarıyla birlikte açıklar ve bunları bir özün üç yönü olarak değerlendirir.⁴⁶⁷ Yani Talmud’a göre ölüm meleği, şeytani bir varlık olarak kabul edilir. Ayrıca Yahudilikte ölüm meleğinin insanları zamansız olarak öldürdüğüne de değinilir. Nitekim Talmud’da Rahip Beivai bar Abaye’nin, Miriam’ın ölüm meleği tarafından ölmesi gerekmediği zamanda öldürüldüğü için ölüm meleği ile tartışma içerisine girdiği anlatılır.⁴⁶⁸ Başka bir yerde de Haham Yehoşua ben Levi ile ölüm meleği arasında geçen diyalogdan bahsedilir. Burada ölüm meleği hahamı öldürmek için gelir ve Yehoşua ölüm kılıcını melekten ister. Devamında ise onu cennete götürür. Kılıcı alan Haham Yehoşua insanların ölmesini istemediği için ona geri vermek istemez.⁴⁶⁹ Talmud metinleri genel olarak ölüm meleğinden bu şekilde bahseder. Bunların dışındaki başka bölümlerde de yine aynı tür açıklamalar görülür.⁴⁷⁰ Talmud metinlerinden anlaşılan, ölüm meleğinin kimi zaman şeytani, kimi zaman da cezalandırıcı bir olgu olarak kabul edildiğidir. Buna ilişkin Talmud’da R. Yose; İsraililerin, ölüm meleğinin kendilerine ölümle hükmetmemesi için Tevrat’ı kabul ettiklerini söyler.⁴⁷¹

Midraş metinlerindeki ölüm meleği bahsi öncelikle Musa’nın hikâyesinde geçmektedir. Ölümden kaçmak isteyen Musa, kendisine gelen ölüm meleğini azarlayarak reddeder. Tanrı’ya bu durumu ileten melek Tanrı’nın emriyle tekrar Musa’nın peşine düşer.⁴⁷² Yakup’un ölümü de Midraş metinlerinde ölüm meleği ile

⁴⁶⁶ R. De Vaux, konuyla benzer olan eski bir halk inancına şöyle değinir: “Bu usule paralel olarak, bir zamanlar Kerah bölgesinin yerlileri olan bedeviler, evlerinin yapılış ve açılış törenlerinde kurban kesiyorlar, o evin duvarları ve kapı üstü kirişlerine kan sürerek onları kutsamış oluyorlardı. Öyle ki, orada bir çadır bile kursalar, bir hayvan kurban ederler ve kanını çadırın ayağına sürerlerdi.” Bu usulün Araplarda geleneksel bir değeri vardı. Bu durum kazalardan korunmaya yönelik bir davranıştı. Onlara göre bu davranış hayvan sürülerinin sayısını arttırmaktaydı (Erbaş, s. 98). Eski Animist düşüncenin bir ürünü olan bu halk inancındaki yıkıcı veya yok edici bela fikri, ilahi dinlerin kutsal kitabında da açık şekilde görülür. Bu varlık, ilahi kitaplarda özel bir isimle yer almayıp ona, Tanah’ta “Mal’akh ha Mawet”, “Kur’an’da da Melekü’l Mevt” denilir. İki dinde de faaliyetleri bakımından neredeyse aynı şekilde vazifelenmiş olan bu meleğin yer alması dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkar. Bkz. Mounloubou, s. 247’den aktaran Erbaş, s. 98.

⁴⁶⁷ **Bava Batra**, 16a: 8.

⁴⁶⁸ **Hagigah**, 5a: 2, 3.

⁴⁶⁹ **Ketubot**, 77b: 7-8.

⁴⁷⁰ **Moed Katan**, 28a: 20-22, 24; **Avodah Zarah**, 20b: 2.

⁴⁷¹ **Avodah Zarah**, 5a: 15.

⁴⁷² **Sifrei Devarim**, 305: 5; **Legends of The Jews**, 3: 7: 17.

ilgili olan olaylardandır.⁴⁷³ Ayrıca Midraş'ta Musa, kardeşi Harun'a ölümden tütsü yakarak korunacağını bilgisini de verir. Midraş'a göre Musa, bu bilgiyi bizzat ölüm meleğinin kendisinden öğrenmiştir.⁴⁷⁴

Tanah, Talmud ve Midraş metinlerinde bahsi geçen melek, ölüm meleği ismi ile zikredilir.⁴⁷⁵ Bu anlamda onun öncelikli görevinin insanların ruhunu almak olduğu anlaşılır. O bu görevi sebebiyle Yahudi inancında cezalandırıcı melek olarak kabul edilir. Bununla beraber ölüm meleğinin Musa ile olan hadisesinde görevini tam olarak yerine getirmiş olduğundan bahsetmek de mümkün değildir.

2.2.4. Diğer Melekler

Bahsedilen bütün bu meleklerin dışında bazen de hiçbir şekilde bir isim veya sıfat kullanılmadan, sadece görevleri ile birlikte bilinen meleklerden de bahsedilir. Buradaki melekler Tanah, Talmud ve Midraşlar'da bazen baş meleklerden birine işaret etmekte iken bazen de bunların dışında farklı melekler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu melekler “koruyucu melekler” ve “iyilik-kötülük” melekleri şeklinde iki başlık altında incelenebilir.

2.2.4.1. Koruyucu Melekler

Koruyucu ruh inancı insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar gider. Yahudilikteki koruyucu melek anlayışı, Zerdüştlükteki “Fravishis”, Asurlulardaki “Karabu”, Eski Yunandaki “Daimones”, Romalılarıdaki “Genii” gibi “Koruyucu Melekler” veya “Rehber Ruhlar” olarak kabul edilen bu varlıkların etkisiyle gelişmiştir.⁴⁷⁶ Koruyucu melekler, diğer dinlere nazaran Hristiyan Katolikler

⁴⁷³ **Legends of The Jews**, 2: 1: 412,413.

⁴⁷⁴ **Legends of The Jews**, 3: 5: 30.

⁴⁷⁵ Bu isimlendirme daha sonra Hristiyanlık'ta da görülecektir. Hristiyan Angelojisinde kendisinden “Şeytan Meleği”, “Bela Meleği” olarak da bahsedilen ölüm meleğine “Şeytanların Prensi”, “Yok Edici Melek” isimlerinin de verildiği görülür. İsa tarafından yok edilecek olan bu ölüm meleğinin Hristiyan inancında bu denli olumsuz isim ve vasıflarla birlikte anılmasının arkasında hiç kuşkusuz Hristiyanlığın ölüm anlayışı yer alır. Hristiyan teolojisinde ölüm, günah ve şeytan ile irtibatlandırılan, meleklerin günahsız oldukları için ölümsüz olduğu şeklinde bir inanç benimsenir. Hristiyanlık'ta ölüme yüklenen bu olumsuz anlamın yanında Yahudiliğin, Kitab-ı Mukaddes kültürünün ve Eski Grek kültürünün de bir etkisinin olduğu iddia edilir. Sedar, s. 238. Ayrıca bkz. Erbaş “**Melekler Âlemi**”, 166.

⁴⁷⁶ Guiley, **EA**, s.152.

tarafından daha fazla işlenmiştir. Kısacası, insanın doğumundan ölümüne kadar sürekli yanında bulunan, onun için koruyuculuk, rehberlik ve arkadaşlık görevlerini üstlenen, kendisine bağlı meleklerin varlığı hep olagelmıştır.

Koruyucu melek kavramı Tanah metinlerinde açıkça zikredilir. Bunların bazı kişiler için özel olarak koruma görevi üstlendiğinden de bahsedilir.⁴⁷⁷ Nitekim Yakup, Lavan'ın yanından ayrılıp yolculuğa çıktığında, onu yolculuğu boyunca koruyan meleklerden bahsedilir.⁴⁷⁸ Ayrıca Tanah'ta geçen bazı bölümlerde insanları, aslandan yılandan ve diğer tehlikelerden her zaman ve her yerde koruyan, koruyucu meleklerden söz edilir.⁴⁷⁹

Katolik öğretisi koruyucu meleklerden çobanın, sürüsünü izlediği gibi bütün insanları izleyen melekler olarak bahseder.⁴⁸⁰ Bu düşünceye benzer şekilde Tanah'ta, Yakup'un rüyasında gördüğü dünya ve sema arasındaki bir merdivenden inip çıkan melekler anlatılır. Bu melekler Tanrıya övgüler sunar, Tanrı'nın emriyle insanların ruhlarını huzura kavuştururlar. İnsanları koruyan bu melekler görevlerinden dolayı sevinçlidirler.⁴⁸¹

Tanah metinleri milletlerin koruyucu meleklerini, o toplumun Prensi (lideri) olarak isimlendirirken İsrail'in koruyucu meleği olan Mikail'i de baş meleklerin Prensi olarak kabul eder.⁴⁸² İnsanlar veya milletler belirlenirken, onlarla beraber her millet ve her fert için de koruyucu melek belirlenir.⁴⁸³ Nitekim Tanah'ta şöyle bir ifade yer alır: “Yüce Rab milletlere kendilerine düşeni verip insanları ayırdığında, milletlerin hudutlarını İsrailoğulları'nın sayısına göre belirledi.”⁴⁸⁴ Bu Yahudi inancında her millet için muvazzaf koruyucu melek inancının kaynakları arasında gösterilen metinlerden biridir. Ayrıca bu anlatımlara göre milletlerin koruyucu melekleri de tıpkı o milletler gibi birbirleriyle mücadele ederler.

Mikail, İsrail için koruyucu melek olarak görevlendirildiği zaman, yetmiş ulus için de ayrıca yetmiş koruyucu melek görevlendirilmiştir. Tanrı, yetmiş bir koruyucu meleği ile birlikte dünya üzerindeki olaylarla ilgili karar almak için bir araya gelir. Her

⁴⁷⁷ Guiley, EA, s. 152.

⁴⁷⁸ Vayışlah, 32: 1.

⁴⁷⁹ **Teilim**, 91: 11-13.

⁴⁸⁰ Guiley, EA, s. 154.

⁴⁸¹ Vayetse, 28: 12.

⁴⁸² **Daniel**, 10: 13, 20-21.

⁴⁸³ Guiley, EA, s. 156.

⁴⁸⁴ Aazinu, 32: 8.

bir melek kendi milletinin çıkarlarını Tanrı'nın önünde dile getirir, ona yalvarır ve niyaz eder.⁴⁸⁵ Babil, Suriye, Yunan ve Roma uluslarının koruyucu meleklerin, Yakup'un rüyasında gördüğü dünya ve sema arasında mekik dokuyan melekler olduğu düşünülür. Mısır'ın koruyucu meleği Mizraim veya Uzza, Perslerin koruyucu meleği Dubbiel, İsrail'in koruyucu meleği ise Mikail'dir. Ancak Mikail, yetmiş koruyucu meleğin üzerinde ve hepsinden güçlü olanıdır.⁴⁸⁶

Ayrıca Merkabah Edebiyatında yedinci semada Tanrı'nın yedi sarayının kapısında bulunan koruyucu meleklerden bahsedilir. Her sarayın yedi kapısı ve bu kapıların her birinde de sekiz koruyucu lider melek durmaktadır. 3 Enok kitabında da bu koruyuculardan bahsedilir. Ancak onlardan sadece yedinci sarayın lideri olan "Kaspiel" in ismine yer verilir.⁴⁸⁷

Yahudi Kutsal metinlerden anlaşılacağı üzere Yahudilikte inanılan ve Tanrı'nın krallığında bulunan cennetlerin koruması, Tanrı tarafından görevlendirilen, koruyucu melekler vasıtası ile gerçekleşir.

Koruyucu melekler her toplum için özel görevlendirilmiştir. Bunların dışında da münferit olarak insanları korumakla görevli meleklerden söz edilir. Bu meleklerin görevleri ise şu şekilde belirtilebilir:

- Şeytana ve hilelerine karşı insanın yardımcıları ve koruyucularıdır.⁴⁸⁸
- İnsanın Tanrıya olan nida ve niyazlarını ona iletirler.⁴⁸⁹
- İnsana iyi düşüncelerin önünü açar ve kötülükten uzaklaştırırlar.⁴⁹⁰

Genel anlamda koruyucu meleklerin görevi toplum için olduğunda, özellikle savaşlarda veya farklı toplumlarla olan mücadelelerde milli mücadeleye destek vermektir. Ancak onların münferit bir kişiye karşı görevi ise, insanın Tanrı karşısındaki konumunu daha yüksek mertebeye çıkarmak, onun ruhunu temizlemek ve insanı refaha ulaştırmaktır.

⁴⁸⁵ Kaufmann Kohler, "Angelology", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, I, s. 594; bkz. III Enok, Jellinek, "B.H." 5: 181; Targ. Yer. Bereşit, 11: 7-8; Pirkei DeRabbi Eliezer, 24: 10.

⁴⁸⁶ Kaufmann Kohler, "Angelology", **JE**, I, s. 594; bkz. Tan. Wayishlah. 2: 25; Hechalot, 5: 172; Yoma, 77a, Daniel, 7: 5.

⁴⁸⁷ Guiley, **EA**, s. 157. Ayrıca bkz. P. Alexander, "III Enoch" **The Old Testament Pseudepigrapha**, Ed. James H. Charles Worth, Doubleday & Company, Inc. New York, 1983, ss. 223-253.

⁴⁸⁸ **Tobit**, 8: 3.

⁴⁸⁹ **Tobit**, 12: 12.

⁴⁹⁰ Erbaş, s. 105.

Yahudi düşüncesinde de, Hristiyan inancında yer alan asli günaha benzer bir anlayış söz konusudur. Yahudilerdeki bu inanç ilk kirlenme olarak kabul edilen Havva'nın yasak meyveden yemesi ile başlar. Bu durum Sina Dağında Yahudilerin Tanrı ile buluşmalarına kadar sürer. Talmud'da Rav Ashi, Sina Dağında Yahudiler ve Tanrı arasındaki sözleşmede, koruyucu meleklerin orada olduğundan bahseder.⁴⁹¹ Bunun yanında koruyucu meleklerin anlatıldığı farklı metinler de bulunmaktadır.⁴⁹²

Koruyucu melekler Midraş metinlerinde Talmud'a göre daha kapsamlı olarak açıklanır. Midraş'ta milletlerin (Mısır ve Babil) koruyucu meleklerinden bahsedilir.⁴⁹³ Başka bir metinde ise koruyucu melekler, Yahudi toplumunun Tanrıya haksızlık yaptığını Harun'a bildirir.⁴⁹⁴ Ayrıca R. Johanan, Sina da Musa ve halkı ile buluşmaya gelen Tanrı'nın yanında Altmış bin koruyucu meleğin bulunduğundan ve her bir Yahudi için iki meleğin görevlendirildiğinden söz eder.⁴⁹⁵ Koruyucu melekler genellikle Yahudiler için tehlike anlarında ortaya çıkan ve tehlikeyi bertaraf eden meleklerdir. R. Berechiah, İbrahim'e hazırlanan ateşten onu kurtarmak için koruyucu meleklerin birbirlerine karşı verdikleri mücadeleyi anlatır.⁴⁹⁶ Benzer şekilde İsrail halkından olan Hananiah, Mishael ve Azariah atıldıkları ateşten koruyucu melekler tarafından kurtarılırlar.⁴⁹⁷

Sonuç olarak Yahudi inanç sisteminde, genel anlamda bütün ulusların ve milletlerin, kendilerine özel koruyucu bir meleğe sahip olduğu düşüncesi vardır. Ancak Yahudilik milli bir din olma özelliğini taşıması sebebiyle bahsedilen milletlerin koruyucu melekleri arasında en önemlisi ve en güçlüsü İsrail'in koruyucu meleği olan Mikail'dir.

2.2.4.2. İyilik ve Kötülük Melekleri

İlkel kavimlerden bu yana melek algısı, genel olarak dinlerde iyi işlerle meşgul olan ve insanlar için koruyucu nitelikteki varlıklardır. Yahudi düşüncesinde de genel

⁴⁹¹ **Shabbat**, 146a: 1.

⁴⁹² **Sanhedrin**, 94a: 2; **Megillah**, 3a: 13.

⁴⁹³ **Midraş Tanchuma**, Bo, Siman, 1: 1; Vayetzei, 2: 1.

⁴⁹⁴ **Midraş Tanchuma**, Ki Tisa, 19: 5.

⁴⁹⁵ **Midraş Tanchuma**, Tetzevah, 11: 2.

⁴⁹⁶ Tetzevah, 12: 2.

⁴⁹⁷ Tetzevah, 12: 3.

anlamda bunun gibi bir algılama söz konusudur. Nitekim Tanrı, kendi halkı olan İsrailoğulları ile bir antlaşma yapar. İbrahim ve Tanrı arasında gerçekleşen bu ahdin İsrailoğulları tarafından defalarca bozulması neticesinde, Tanrı defalarca İsrailoğullarına bir melek gönderir ve onları yapılan ahde tekrar sadık kalmaya çağırır.⁴⁹⁸ Bu anlaşmanın bozulduğu zamanlarda Tanrı bazen, başka kavimler ile bazen de cezalandırıcı melekler ile kendi halkına hak ettikleri cezayı verir.⁴⁹⁹ Bu anlamda bazı zamanlarda Yahudi halkına ceza vermek üzere dünyaya inen melekler vardır. Mesela, Yerusâlim'in cezalandırılmasında görevli olan melek gibi, başka zamanlarda da Yahudiler haddi âştıklarında Tanrı, kendi halkını cezalandırmak üzere bir melek gönderir.⁵⁰⁰ Söz konusu melekler mahiyeti bakımından şer melekleri olarak sınıflandırılmasa bile, görev icabı bu isim altında zikredilirler.

Yahudi inancında mahiyeti itibariyle şer meleği olmayan ancak, cezalandırıcı melekler olarak kabul edilen meleklerin dışında, bizatihi şer melekleri adıyla olarak isimlendirilen melekler bulunur.

“Üzerlerine kızgın öfkesini, Gazap, hışım, bela ve bir alay kötülük meleği gönderdi.”⁵⁰¹ Bu metin şer meleklerinin varlığını bildirirken onların görevlerinin her zaman cezalandırmak olduğu da anlaşılır. İsrailoğullarının Mısır'da kölelik yaptığı son dönemde Mısır için cezalandırıcı olarak gönderilen meleğin, şer meleği olduğu söylenebilir.⁵⁰² Çünkü bu olayda halkın özgürlüğüne mani olan bir kralın ve ülkesinin, Tanrı tarafından melek vasıtasıyla cezalandırılması anlatılır. Bu yüzden insanları gerek cezalandırmak için gerekse vadesinin dolması sebebiyle canını alan ve ölüm meleği olarak adlandırılan melek de bir anlamda şer meleklerinden biri olarak görülebilir.

Tanrı, insan topluluklarını kendisine asi oldukları ve yoldan çıktıkları için cezalandırmak ister. Örneğin Yahudileri cezalandırmak için Babil toplumunu kullanırken, daha sonra Babil halkını da başka bir kavimle cezalandırır. Bunun dışında da Tanrı'nın cezası, kendisini tanımayan kavimler üzerine bir melek vasıtasıyla

⁴⁹⁸ Leh Leha, 15; Yirmeyau, 2: 1,2; Bereşit, 3; Yirmeyau, 11: 6, 7.

⁴⁹⁹ Daniel, 1: 1; Yirmeyau, 39: 1.

⁵⁰⁰ Yirmeyau, 4, 5, 6.

⁵⁰¹ Teilim, 78: 49.

⁵⁰² Bo, 11: 4-6.

gönderilir. Bunun örneğini açık olarak Tanah'ta anlatılan Sodom ve Gomera kentlerinin yerle bir edilmesinde görürüz.⁵⁰³

Talmud, Şabat gününde yapılması gereken uygulamalarda, bütün gün Yahudi bir kişiyle birlikte olan, barış ve şer meleği olarak kabul edilen, iki melekten bahseder. Buna göre bir Yahudi Şabat gününde Tanrıya ibadet etmek için sinagog'a gider ve ibadetini yapar. İbadetten sonra evine döner ve evini bu güne özel süslemeler yaparak bu günün ehemmiyetini gösterirse, onunla beraber bulunan barış meleği de ona dua ederek bir sonraki hafta için de aynı şekilde olmasını niyaz eder. Şer meleği de istemeye istemeye bu duaya âmin der. Ancak bunun aksi bir durum vaki ise, kişi bu günün önemini idrakten aciz kalmış evini bu gün için düzenlememişse bu defa şer meleği aynı şekilde dua eder. Bu duruma üzülen barış meleği de üzgün bir biçimde, ağlayarak bu duaya âmin der.⁵⁰⁴ Midraş metinlerinde, çok kapsamlı olmamakla beraber, bu konu ile alakalı bazı bölümler yer almaktadır.⁵⁰⁵

Yahudilikte barış ve şer meleklerinin varlığından açıkça bahsedildiği görülmektedir. Bazen bu cezalandırma meleklerle olmayıp kavimler ile gerçekleşir. Aslında bu durum Yahudilikte meleklerin özelliklerinden biri olan saf ruhlar olmaları anlayışına karşı tezat gibi görünmektedir. Bu yüzden de sorun teşkil eden bir konu olma özelliği taşımaktadır.

2.2.5. Düşmüş (İsyankâr) Melekler ve Şeytanlar

“Düşmüş Melekler” inancı, semitik din geleneklerinde (bazı farklılıklarla beraber) oldukça etkili bir inançtır. Tanah'ta bu konu üzerinde çok fazla durulmamakla beraber, bazı metinlerde imalar vardır. Ancak günahkâr meleklerin isimleri geçmez. Düşmüş Melekler ve oradaki melek isimleri daha çok ikinci tapınak dönemindeki Apokaliptik Edebiyat içerisinde yer alan popüler hadiselerde zikredilir.⁵⁰⁶

Düşmüş melekler kavramı Tanah sonrası oluşturulan Rabbinik literatürde sıkça bahsedilen meselelerin başında gelmektedir. Ayrıca lanetlenmiş şeytanlar veya

⁵⁰³ Vayera, 19.

⁵⁰⁴ Şabat, 119b: 3.

⁵⁰⁵ Legends of The Jews, 1: 2: 10; 2: 2: 77, 84.

⁵⁰⁶ Christoph Auffarth, Lorent T. Stuckenbruck, The Fall of The Angels, Brill, Ledien, 2004, s. 1. Ayrıca bkz. Davidson, s. 111.

kaybolmuş Tanrılar fikri antik çağlardaki bütün toplumlarda görülen hâkim bir anlayıştır. Rahab'ın kaybolmuş tanrı rolünde görüldüğü özel bir biçimi, bereşit (yaratılış) hikâyesinde yer almaktadır. Rahab efsanelerinin izleri Yahudi inancında tamamen yok edilememiştir. Eski İbrani geleneği olan Putperestliğin düalist kavramları, Musa sonrası Yahudilik üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu sebeple, iyi-kötü güçlerin varlığı veya birbirleriyle olan mücadelesi “Düşmüş Melekler” kavramı ve onların hikâyesiyle tekrar Yahudi düşünce sisteminde şekillenme fırsatı bulmuştur.⁵⁰⁷

Antik İbrani inancına benzer şekilde Pers Teolojisi de, Ehriman olarak tanımlanan bir obje ile kötülük prensibini kabul etmektedir.⁵⁰⁸ Yahudilikte bu düşüncenin Musa sonrasında oluştuğu kabul edilmektedir. Bu anlayışın Perslerin dini düşüncesindeki kötü ruh Ehrimen'in etkisi altında ortaya çıktığı kabul edilir.⁵⁰⁹ Düşmüş Melekler kavramının temeli Tanah'taki, Tanrı'nın oğullarının insanların kızları ile evlenerek dünyada oluşturdukları kaosa dayandırılır. Nitekim bu olayda melekler günaha girmiş ve Tanrı'ya asi olmuşlardır.⁵¹⁰ Dolayısıyla burada bahsedilen melekler yaptıklarının karşılığı olarak meleklikten azledilerek cezalandırılmışlardır.⁵¹¹

Düşmüş Melekler inancı Lucifer mitolojisi⁵¹² ile birlikte düşünüldüğünde, büyücülük, astroloji ve benzeri şeytani uygulamalar aracılığıyla Tanrı'ya düşmanca davranışlarda bulunan ve Tanrıyla mücadele içinde olan kötü ruhların varlığı ortaya çıkmış olmaktadır.⁵¹³

Daha sonraki edebiyatlarda oluşturulan Düşmüş Melek efsanelerinin kaynağı Tanah gösterilse bile, aslında bu anlatımlarla net bir irtibat kurulduğu söylenemez. Tanah'ta Nefillim diye adlandırılan varlıkların açıkça kötü ve şeytani yaratıklar olduğundan bahsedilemez. Aksine onlar için ünlü kişiler ve kahramanlar ifadeleri

⁵⁰⁷ Joshua Gutmann, “Angels and Angelology”, **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, second edit. Jerusalem 2007,II, s. 155.

⁵⁰⁸ Kaufmann Kohler, “Angelology”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, I, s. 592.

⁵⁰⁹ Joshua Gutmann, “Angels and Angelology”, **EJ**, s. 156.

⁵¹⁰ Noah, 6: 1.

⁵¹¹ Kaufmann Kohler, “Angelology”, **JE**, s. 592.

⁵¹² Graves, Patai, s. 93.

⁵¹³ Kaufmann Kohler, “Angelology”, **JE**, s. 592.

kullanılır.⁵¹⁴ Dolayısıyla Tanah'taki anlatımlar insanlarla olan münasebetlerinden dolayı Tanrı'nın oğullarını (bene Elohim) kınamamaktadır.⁵¹⁵

Düşmüş melekler hakkındaki ilk bilgilere sahip olması bakımından mühim bir şahsiyet olan Enok'a kısaca değinmemiz gerekmektedir. Âdem'in oğullarından Kayın'ın oğlu olan Enok⁵¹⁶, Apokaliptik geleneğe göre ölmemiş, ancak O, Tanrı tarafından cennete kabul edilmiştir.⁵¹⁷ Bu açıdan Enok, vizyon sahibi kimse olarak Tanrı tarafından cennete götürülen, dünyanın sonuna kadar yolculuk eden bir bilim adamı kabul edilmiş ve ikinci tapınak döneminde yoğun ilgi görmüştür.

Enok, bir tanık ve peygamber olmanın yanında, kötü ruhlara, yani düşmüş meleklerle müdahalelerde de bulunur.⁵¹⁸ Geçmişte olduğundan daha büyük bir derecede, Enok'u çevreleyen gizem, kayıp kitaplar ve gizli parşömenler, bilgelik, bastırılmış ve unutulmuş yazılarla ilişkilendirilmiştir.⁵¹⁹ Enok'a verilen gizemlerin, belirli bir bakış açısı sağladığına inanılmaktadır. Buna göre, dünya iyi ve kötü arasında savaşın ortaya çıktığı ve çatışmanın yaşandığı bir yerdir. Bu çatışmanın nedenleri ise karşı konulamaz baskı, acı ve kötülük olarak görülmektedir. Aslında bunlar en başından beri dünyanın karakteristik özellikleridir.⁵²⁰ Enok'un kitabı Yahudi Apokaliptik geleneğe önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan Düşmüş melekler hakkındaki ilk bilgilerin Enok kitabındaki anlatımlarına bakmamız gerekmektedir:

İnsanların kızları çoğaldıktan sonra melekler, Tanrının oğulları, zarif ve güzel olan kızları gördüklerinde akılları başlarından gitti. Birbirlerine şöyle dediler: Gelin kendimize insan soyundan eşler seçelim ve çocuk sahibi olalım. Sonra liderleri Semyaz, onlara şöyle dedi: Korkarım siz bu teşebbüsün ifasına gönülsüzsünüz ve ben, böylesi ağır bir suç için tek başıma acı çekeceğim. Fakat onlar ona şöyle cevap verdiler: Hepimiz yemin ediyoruz ve birbirimizi karşılıklı lanet ile bağlıyoruz. Niyetimizi değiştirmeyeceğiz ve planladığımızı yapacağız. Sonra hep birlikte yemin ettiler ve kendilerini karşılıklı lanetlerle bağladılar. Hermon Dağı'nın zirvesi Ardos üzerine inenlerin toplam sayısı iki yüz'dü. Orası bundan sonra Armon diye adlandırıldı.⁵²¹

⁵¹⁴ Bereşit, 6: 4; Şelah Leha, 13: 33.

⁵¹⁵ Joshua Gutmann, "Angels and Angelology", EJ, s. 155.

⁵¹⁶ Bereşit, 4: 17.

⁵¹⁷ Bereşit, 5: 21-24.

⁵¹⁸ Anette Yoshika, **Fallen Angels the History of Judaism and Christianity**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.1. Ayr. Bkz. I Enok, 13: 1-2.

⁵¹⁹ Yoshika, s. 2.

⁵²⁰ Auffarth and Stuckenbruck, s. 1.

⁵²¹ I Enok, 6: 1-6.

Yukarıda bahsedilen melekler Tanrı'nın lütfünden yoksun bırakılmış ve cennet onlar için yasaklanmıştır. Ayrıca Tanrı tarafından ağır bir cezaya maruz bırakılarak, insan kızlarıyla beraber yaşamaya ve yozlaşmaya mahkûm edilmişlerdir.⁵²² 2 Enok kitabında düşmüş melekler dört kademede ele alınmıştır:

1- Bir zamanlar Tanrıdan daha yüksekte olabileceğini düşünen ve bu sebeple de Tanrı tarafından cezalandırılan, düşmüş meleklerin prensi olarak kabul edilen Satanael (Samael),

2- Beşinci semada hapsedilen kederli gözcüler,

3- Samael'in takipçiliğini yapmaları, planına ortak olmaları ve Tanrının emirlerine karşı gelmelerinden ötürü, dünyadan daha karanlık olan ikinci semada hapsedilip yargılanmayı bekleyen, Enok'tan kendileri için dua etmelerini isteyen ve sürekli ağlayan melekler,

4- Yeraltı dünyasında hapse mahkum edilen diğer düşmüş melekler.⁵²³

Ayrıca Enok kitabında bu meleklerin liderlerinin isimlerinden de bahsedilmiştir. Onları şöyle sıralayabiliriz. "Semyaz" baş liderdi. "Arakeb", "Rame'el", "Tam'el", "Ram'el", "Dan'el", "Ezekel", "Barakyel", "Armaros", "Batar'el". Diğer iki yüz meleğin liderleri bu meleklerdi.⁵²⁴

Düşmüş Melekler olarak kabul edilen bu melekler, insan ırkının yıkımına (Büyük Tufana)⁵²⁵ sebep olan devleri (Nefilimi) doğuran insanların kızlarıyla birlikte hayatlarını sürdürdüler. Ayrıca, insanlara silah yapımını, ahlaksızlığı ve suça önyak olan diğer bilgileri öğrettiler.⁵²⁶ Bu sebeple kutsal ilmin yanında şeytani bir ilim oluştu ve insan ırkının bölünmesine neden oldu. Bu sebeple düşen melekleri cezalandırma emri verildi. Bu ceza için Tanrı meleklerin prensleri olarak kabul edilen ve Tanrı'nın Tahtının etrafından ayrılmayan, Tanrının sarayına yani cennetlerin cennetine istedikleri zaman girip çıkabilen bir melek grubunu görevlendirdi.⁵²⁷ Enok'un kitabında bu gruptan yedi melekten bahsedilir (Mikail, Cebrail, Rafael, Uriel, Remiel, Raguel ve Sarakiel).⁵²⁸ Bununla birlikte, dört baş melek (Mikail, Cebrail, Rafael,

⁵²² Guiley, EA, s. 129.

⁵²³ 2 Enok, 7, 29. Ayrıca bkz. Guiley, EA, s. 129.

⁵²⁴ I Enok, 6: 7-8.

⁵²⁵ Bereşit (Noah), 6; bkz. Enok, 10: 2-3.

⁵²⁶ I Enok, 8: 1; 9: 7.

⁵²⁷ Joshua Gutmann, "Angels and Angelology", EJ, s. 153 Ayr. Bkz. Kaufmann Kohler, "Angelology", JE, I, s. 592.

⁵²⁸ II Enok, 20.

Uriel)⁵²⁹ kabul edilir. Ayrıca düşmüş melekler Jübilelerin kitabında da yer almıştır. Bu kitapta meleklerin, insanları yönetebilecek kişilerin yaratılması için dünyaya indiklerinde, insan kızları tarafından baştan çıkarıldıkları ve günaha düştükleri anlatılır.⁵³⁰

Düşmüş melekler ile ilgili anlatımlarda onların suçlu olup olmaması bakımından iki farklı izah yapılır. İlk anlatımlarda insanlara şeytani bilgilerin öğretilmesi ve iffetlerine göz koymaları sebebiyle, onları yoldan çıkaran, günaha sürükleyen, masumiyetlerine gölge düşürerek büyük bir yıkıma sebep olan melekler şeklinde bahsedilir. Diğer anlayışa göre, melekler günahsız varlıklardır ve bu suça sebep olanlar insanlardır.

Düşmüş melek figürü, kötülük probleminin çözümü için cazip bir anlayış haline gelmiştir. Kötülüğün isyancı meleklerle atfedilmesinden bu yana Tanrı, doğrudan insan yaşamındaki sefalette suçlanmamaktadır. Bu sebeple insan da toplumda suçlu sayılmamıştır. Bir grup isyankâr melek veya düşmüş melek olarak kabul edilen Satan (Samael), kötülüğün işlenmesine neden olmuştur.⁵³¹ Düşmüş meleklerle ilgili bu anlatımlar onların, kötü ruhlar ve kötülüğe yol açan düşüncelerin öncüsü olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Ayrıca bazı kaynaklara göre Azazel isyanın lideri ve kadınların şefaatchisidir. Cezalandırma yeri ise, günah tekesinin, Bet Haduda kayalarının bulunduğu Yerusâlim kentidir.⁵³²

Talmudik literatürde düşmüş meleklerle ilgili farklı anlatımlara yer verilmektedir. Yahudi mitolojisinde meleklerin düşüşü şöyledir. Düşmüş meleklerin liderleri olan Samhazai ve Azazel, dünyada yaşayan insanların oraya layık olmadıklarını Tanrı'ya iletmiş ve insanlar hakkında aşağılamalarda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Tanrı, dünyaya inmeleri halinde, aynı durumun kendilerinin başlarına geleceğini söylediğinde, buna karşı çıkarak oraya inmek istemişlerdir. İsteklerini kabul eden Tanrı onları dünyaya gönderdiğinde, insan kızları tarafından ilk seferde baştan çıkarılmışlardır. Bununla beraber "İstehar" adındaki bir kıza Tanrının gizli ismini öğretmişler ve bu bilgiyi öğrenen kız, Samhazai'nin elinden kaçmış, cennete

⁵²⁹ **I Eno**k, 9: 1.

⁵³⁰ Joshua Gutmann, "Angels and Angelology", **EJ**, s. 155.

⁵³¹ Auffarth and Stuckenbruck, s. 1.

⁵³² Kaufmann Kohler, "Angelology", **JE**, I, s. 592. Ayrıca bkz. Ahare Mot: 16.

yükselmiştir.⁵³³ Bu anlatım, düşmüş meleklerin önceden hiçbir günaha bulaşmadıklarından, ancak dünyaya indikleri zamandan itibaren günaha düştüklerinden bahsetmiştir. Bu anlamda Jubilenin kitabında anlatılan hikâyeye daha yakın durmaktadır. Aynı şekilde Talmudik edebiyatta anlatılan diğer anlatımlar da Enok kitabına uzak kalmakta ve buna benzer olaylar içermektedir. Bu anlatımlarda günah işlemenin insanlığın doğasında olan bir haslet olarak bahsedilmektedir.⁵³⁴ Ancak burada farklı bir yorum getirilerek günah işlemenin dünyaya mahsus bir özellik olduğu ifade edilmektedir. Nitekim düşmüş melekler, daha öncesinde günahsızken, dünyaya gönderildiklerinde günaha bulaşmışlardır.

Bazı kimseler, Bereşit bölümünün başlarında yer alan metinlerin⁵³⁵ Jubilenin kitabındaki yorumlamalarını eleştirmişlerdir. Örneğin Simeon b. Yohai ‘Bene Elohim’i “Hükümdarın Oğulları” olarak yorumlamış ve “Tanrının Oğulları” ismini verenleri kınamıştır. Aynı şekilde Midraş Ha Ne’lam, Nefilim’i yorumlarken düşmüş melekleri temel alarak yorumlamaktan ziyade, Âdem ile Havva’nın anne ve babasız dünyaya gelmelerine atıfta bulunarak yorumlamıştır. Maymonides, burada kullanılan “Elohim” kavramının, “Hükümdarların ve Hâkimlerin Oğulları” şeklindeki yorumlanışını saygısız bir açıklama olarak belirtmiştir. Ayrıca bu görüş Ortaçağda farklı Yahudi Âlimleri tarafından da paylaşılmıştır. Bununla beraber farklı uydurma görüşlerde bu düşüncede yer almıştır. Örneğin, Tanrı tarafından ilk tapınağın yıkımından sonra İsrail’in üzerinde görevlendirilen yetmiş melekten bahsedilir. Ancak melekler bu gücü İsrail’e kötülük için kullanırlar. Bu davranışları neticesinde Tanrının isteklerini göz ardı eden melekler, cezalandırılan asi melekler olarak kabul edilirler. Satan’ın şeytan olarak kabul edilmesi ve Tanrı’nın cezalandırıcı meleği, bu düşüncenin tesiri altında kalmıştır.⁵³⁶

⁵³³ Graves, Patai, s. 149, 150, 151.

⁵³⁴ Alexander Altmann, “Angels and Angelology (Fallen Angels)”, **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second edit. New York, 2007, II, ss. 155-160.

⁵³⁵ **Bereşit**, 6: 1-4.

⁵³⁶ Joshua Gutmann, “Angels and Angelology”, **EJ**, II, s. 156.

2.2.5.1. Semyaza

Semyaza, Tanrı'nın oğullarından olup, isyankâr meleklerin lideri kabul edilir. Semyaza muhtemelen, güç anlamı ihtiva eden “Azza” veya “Uzza” isimlerine karşılık gelir. Semyaza, Havva'nın kızlarından biriyle ilişki yaşar ve bunun sonucunda Hiwa ve Hiya adında iki oğul dünyaya gelir. Bu ikisi günlük bin deve, bin at ve bin öküz yiyen bir dev olarak yaşarlar. Bu melek davranışlarından dolayı dünya ile sema arasında hapsedilmişlerdir. Enok'un kitabında Mikail tarafından Semyaza'nın cezalandırıldığından bahsedilmiştir.⁵³⁷ Ayrıca Tanah'ta yer alan Nefilim ifadesi bu devler için de kullanılmıştır.⁵³⁸ Semyaza'nın bir gözünün kapalı diğerinin açık olduğu halde cezalandırıldığı söylenir. Çünkü bu şekilde, nasıl bir durumda olduğunu görür ve daha fazla acı çeker. Ayrıca Semyaza'nın cennetten düşmesinin başka bir açıklaması daha yapılır. Semyaza, cennette olduğu zamanlarda iki melek grubundan sorumlu olan lider melektir. Ancak o, buna rağmen baş melek Metatron'dan daha aşağı derecede bulunmaktadır. Bu sebeple o, daha önce dünyada ölümlü insan olarak yaşayan Enok'a, çok daha yüksek bir derece olan Metatron adıyla cennette yazıcı melek görevi verilmesine katlanamamıştır. Onun bu kıskançlığı Tanrı'ya karşı isyan'a kadar ileri gitmiştir. Bu olay neticesinde ise, Semyaza cennetten kovulmuştur. Semyaza'nın Süleyman ile olan bir münasebeti de anlatılır. Buna göre, Semyaza cennetin gizemini Hz. Süleyman'a öğreterek onu dünyadaki en bilge insan yapmıştır.⁵³⁹

Semyaza, daha öncesinde yüksek dereceye sahip melek iken, insan kızlarıyla olan münasebetleri neticesinde, onlara öğrettiği yasak bilgilerden dolayı, isyankâr melekler arasına katılmıştır. Ayrıca o, Naamah adında başka bir düşmüş melek ile de ilişki yaşamıştır.⁵⁴⁰ Literatürde Fahişe melek olarak bahsedilen Naamah ise Asmodeus'un annesi olarak kabul edilir.⁵⁴¹

⁵³⁷ Guiley, “Semyaza”, **EA**, ss. 324-325. Ayrıca bkz. **I Enok**, 10: 11.

⁵³⁸ **Bereşit**, 6: 4.

⁵³⁹ Davidson, **DA**, s. 65.

⁵⁴⁰ Guiley, **EA**, s. 62.

⁵⁴¹ Davidson, **DA**, s. 203.

2.2.5.2. Azazel veya Azael

Azazel, Yahudi inancındaki kefarete günü düşüncesiyle ilgili olan doğüstü bir isimdir.⁵⁴² Bu isim Şeytandan sonra insanüstü karakterlerdeki en gizemli isim olma özelliğine sahiptir. İbranicede bu isim diğer isimlere nazaran anlamı daha kapalı olan belirsiz bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴³ Ancak Arap ve Kenan Mitolojilerinde de ismi geçen bu kavram Tanrıya karşı kibirli ve Tanrı'nın gücü anlamlarında kullanılır.⁵⁴⁴

Kutsal Kitap metinlerinde bu isimle ilgili anlatımlar sadece Levililer bölümünde yer almaktadır. Bu anlatımlara göre Tanrı ile birlikte Azazel için de bir kurban kesilecek ve halkın günahlarının bağışlanması için kendisine (çöle) gönderilecek.⁵⁴⁵ Bu anlayış halkın günahlardan kurtulmak için bir arınma olarak düşünülür. Kurban sonrası kişi bütün giyisilerinden arınmış olarak ve su ile bütün bedenini temizledikten sonra ancak ordugâh'a girbilecektir.⁵⁴⁶ Bu davranıştaki asıl gaye, arındıktan sonra o günaha ait hiçbir şeyin artık o insanın hayatında yer edinmemesidir.

Bu metinler Kefarete gününde Yahudi toplumunun günahlarının bağışlanması için Tanrıya ve Azazel'e adanan kurbanlardan bahsetmektedir. Yahudi inancında bu ayin, günahkâr Yahudi toplumu için bir kurtuluş ve temizlenme yolu olarak kabul edilmiştir. Tekenin İsrail'in günahlarıyla dolu olduğu fikri ve kecinin günahları sebebiyle tekrar geri dönmemesi gerektiği düşüncesi Talmud'da da ifade edilir.⁵⁴⁷

Apokrif ve Rabbinik edebiyatlara göre, engebe olarak anlaşılan "Azaz" ve güç olarak ifade edilen "El" kavramlarının bir araya gelmesinden oluşan Azazel, doğuda yer alan ve günah tekesinin atıldığı bir dağdan dolayı bu ismi almıştır.⁵⁴⁸ Ayrıca O,

⁵⁴² Ahare Mot: 16.

⁵⁴³ J. Frederic McCurdy, "Azazel", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork-London 1901, II, s. 365.

⁵⁴⁴ Bane Theresa, **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, s. 62. Ayrıca bkz. Guiley, **EA**, s. 61.

⁵⁴⁵ Ahare Mot, 16: 8-10.

⁵⁴⁶ Ahare Mot, 16: 26.

⁵⁴⁷ **Yoma**, 6: 4. Ayrıca bkz. Shmuel Ahituv, "Azazel", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second edit. New York, 2007, II, s. 763.

⁵⁴⁸ J. Frederic McCurdy, "Azazel", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, II, s. 365. Ayrıca bkz. Shmuel Ahituv, "Azazel", **EJ**, s. 763; **Yoma**, 67b; **Sifra Ahare**, 2: 2; **Targ. Yer. Vayikra** (Ahare Mot), 16: 10.

Midraşlarda geçen iki isyankâr lider melekten birisidir. Diğeri de Uzza'dır.⁵⁴⁹ Yahudi inancında Azazel, Naamah'ın eşi Sedim'in babası ve Se'irim'in (teke şeytanlar) lideridir. Azazel, altı kanadı olan ve insan elleri gibi el ve ayaklara sahip bir ejderhaya benzetilmekle beraber O, her birinde iki yüzü olan yedi yılan başına sahiptir. Ayrıca, Azazel, İbrahim Apokalipsi'nde, Yüce bir Tanrı gibi görülen, azap ve yargılama meleği olması sebebiyle, Cehennem'in efendisidir. O, İbrahim'e on iki kanadı olan, insan el ve ayaklarına sahip bir ejderha gibi görünmüştür.⁵⁵⁰ Aynı zamanda Enok'un kitabında Azazel'in Grigori şeflerinden biri olduğundan bahsedilir. O, Semyaza'ya bağlı kalacağına yemin etti ve onun peşinden gitti.⁵⁵¹ Tanrı'ya isyan ederek bir insan kızı aldı ve "Nefilim" adında çocukları oldu.⁵⁵² Bunların yanında erkeklere, zırh, silah öğretirken, kadınlara da güzelleşmeyi, gözleri güzelleştirmeyi öğretti.⁵⁵³

Apokriflerde düşmüş melek olarak geçen Azazel, antik dönemde Yahudiler için oldukça önemli bir melekti. O, Rabbin karşısında kötülüğün ve günahın güçlü temsilcisi olarak ifade edilirdi. Ancak kadınların peşine düşmesinden dolayı düşmüş melekler arasına katılarak meleklikten azledildi. Bu davranışları sebebiyle nihayetinde Tanrı'nın kutsal meleği olan Mikail tarafından el ve ayakları bağlanarak Yargı gününe kadar karanlıkta hapsedildi.⁵⁵⁴

Semyaza ve Azazel, ikinci yüzyılda oluşan ve Kutsal kitapta yer alan Nefilim hikâyesinin iki başkahramanı olarak Apokrif eserlerde anlatılmıştır. Bu iki meleğin düşme sebebi, dünyaya gönderilen insan ırkının oraya layık olmadığını ve onların kötülüklerini kanıtlamak üzere çıktıkları yolun sonunda, kendileri de kadınlarla olan ilişkileri ve insanlara öğrettikleri çeşitli bilgiler sebebiyle ve Tanrı'nın emirlerine karşı durmalarından dolayı günaha düşmüşlerdir. Bu günahları sebebiyle daha sonra gerçekleşecek olan Büyük Tufana sebep olmuşlardır. Ayrıca kadınlardan meydana gelen devasa çocukları da bu selde yok olmuş, kendileri ise Tanrı tarafından belirli zamana kadar sürgüne gönderilerek cezalandırılmışlardır.⁵⁵⁵

⁵⁴⁹ Davidson, **DA**, s. 63.

⁵⁵⁰ Guiley, **EA**, s. 61.

⁵⁵¹ **I Enok**, 6: 3-6.

⁵⁵² **I Enok**, 7.

⁵⁵³ **I Enok**, 8: 1; Theresa, "Azazel", **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, s. 62; bkz. Davidson, **DA**, s. 63.

⁵⁵⁴ Carol K. Mack, Dinah Mack, **s. 144**.

⁵⁵⁵ **I Enok**, 10. Ayrıca bkz. Joseph Dan, "Uzza and Aza'el", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second edit. New York, 2007, XX, s. 450.

İkinci tapınak dönemi Ortaçağ edebiyatının genel anlamda canlanmasına katkı sağlayan bu hikâye, ileriki zamanlarda Kabbala'ya da uyarlanarak Zohar kitabında geniş yer bulmuştur.⁵⁵⁶ Haham İshak'a göre, bu iki melek Naamah tarafından yozlaştırılmıştır. Bununla beraber bu ismin sadece melekler için değil, ruhlar ve şeytanlar için de baştan çıkarıcı olduğuna inanılır. Hatta çocukların epilepsi olma sebebi Lilit ve Namaah'a dayandırılmıştır.⁵⁵⁷ Ayrıca Haham Akiva, bu iki meleğin isimlerini kullanarak büyüsel formüller oluşturması bakımından, bir takım özel kabbalistik anlamların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁵⁵⁸

Düşmüş meleklerin günaha bulaşmalarının neticesi olan Nefilim ise, Tanah metinlerinde karşımıza çıkan ve onlardan övgüyle bahsedilen varlıklardır.⁵⁵⁹ Apokrif eserlere nazaran Tanah'ta bu varlıkların kötülüklerinden ve cezaya uğratıldıklarından bahsedilmez. Ancak Enok'un kitabında bu varlıklardan, devasa büyüklükte olan ve beslenmelerinin de aynı şekilde oldukça zor olduğundan söz edilir. Bu olay neticesinde ise bu varlıkların dünyadaki dengenin bozulmasına sebep oldukları belirtilir.⁵⁶⁰

Azazel, Düşmüş meleklerin lideri olan Semyaza için biat etmiş ve ona tabi olacağına yemin etmiş olsa bile sonraki dönemlerde Azazel, Semyaza'dan daha mühim bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Hatta İslam'daki Âdem'e secde etmeyip Tanrının emrine karşı gelmesinden dolayı cennetten kovulan ve neticesinde iblis olarak adlandırılan varlığın, Azazel olduğundan bahsedilir.⁵⁶¹ Ayrıca Yahudilikte isyan etmeden evvel önemli lider meleklerden birisi de Samael'dir.

2.2.5.3. Samael

İbranicede Tanrı'nın düşmanları olarak bilinen şeytanların prensi ve Tanrı tarafından verilen ölüm cezalarının infazcısıdır. Ayrıca O, başka bir ölüm iblisi olan Ardamelek ile bağlantılıdır. Rabbînik edebiyatta Samael, Samiel ve Simoon adlı havada uçan bir çöl iblisidir. Aynı zamanda O, cennette Havva'yı baştan çıkaran

⁵⁵⁶ Joseph Dan, "Uzza and Aza'el", **EJ**, s. 450.

⁵⁵⁷ Davidosn, **DA**, s. 203.

⁵⁵⁸ Joseph Dan, "Uzza and Aza'el", **EJ**, s. 450.

⁵⁵⁹ **Bereşit**, 6: 4.

⁵⁶⁰ I Enok, 7: 2-6.

⁵⁶¹ Guiley, **EA**, s. 61.

yılandır. Samael, Lilit'in eşi⁵⁶² ve Sariel de dâhil olmak üzere birçok iblisin babasıdır. Samael ve Lilit'in çocuklarıyla beraber dünyayı istila edeceklerinden korkan Tanrı onu cezalandırmıştır.⁵⁶³

Amorik dönemden itibaren Yahudilikte şeytanının ana ismi olarak bilinmektedir. Bu isim ilk olarak Enok kitabında Tanrı'ya isyan eden (düşmüş) meleklerin lideri olarak yer alır.⁵⁶⁴ Bu kitabın Yunanca versiyonlarında, Sammane ve Samiel olarak bahsedilmektedir. Samiel ismi kilise babası İrenaeus'un Yunanca eserinde Samael isminin yerini almaktadır. İrenaeus, Peder Theodretus'un eserinde Sammane olarak belirttiği yılanı, Mikail ve Samael olarak iki isim vermiştir. Enok'un Yunanca versiyonlarında Samiel ismi şeklini korumuş ve bu isim Ortaçağ'a kadar Yahudi kaynakları ve başka kaynaklarda asıl halini kaybetmemiştir. Samiel ismine antik dönemlerden itibaren Samael ve Sammuel formları da eklenmiştir.⁵⁶⁵

Samael İsrail halkının Mısır'dan kaçıışı esnasında Firavun'a yardımda bulunmuştur.⁵⁶⁶ Bu sebeple Samael düşman melek veya Tanrı'nın düşmanı sıfatlarıyla anılmakla beraber O, Mısır ülkesinin koruyucu meleğidir. Tarihsel bir kavram olarak Ona "Düşmüş melek" adı da verilmiştir. Öncesinde onun on iki kanadı olan, kılıç taşıyan ve en büyük melek olduğu söylenmektedir. Mars gezegeni üzerinde egemen olan Sammael, yok edici ve baştan çıkarıcı olarak suçlanmıştır. Bir zamanlar insan ırkının günaha girmesi için bir grup meleği dünyaya göndermiş ve Tûfana sebep olmuştur. Ayrıca Samael'in, Tanrı'nın verdiği ölüm cezalarını yerine getirmesi bakımından Musa'nın ölümüne neden olduğu da söylenir.⁵⁶⁷ Samael bu olaya ilişkin bazı yerlerde ölüm meleği olarak zikredilir.⁵⁶⁸

Samael İbrahim'in İshak'ı kurban etmesinde İbrahim'i bu düşüncesinden vazgeçirmek için çabalamıştır. Onu ikana edemeyince İshak'ı isyana sürüklemek için zihnini karıştırmak istemiştir. Ancak onun bütün çabaları boşa çıkmıştır.⁵⁶⁹ Yakup'u da

⁵⁶² Zohar, Vayetse, V/4: 23-24.

⁵⁶³ Guliey, **EDD**, ss. 221-222.

⁵⁶⁴ **I Enok**, 6.

⁵⁶⁵ Gershom Scholem, "Samael", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second Edit. New York, 2007, XVII, s. 714.

⁵⁶⁶ **Legends of The Jews**, 3: 1: 15.

⁵⁶⁷ Theresa, **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, s. 279. Ayrıca bkz. **Legends of The Jews**, 3: 7: 20, 56, 57. Ayrıca bkz. Rabbi David Kimchi, **Radak on Bereşit**, 3: 1.

⁵⁶⁸ **Legends of The Jews**, 3: 7: 68.

⁵⁶⁹ **Bereşit Rabbah**, 56: 4.

annesinin rahminde öldürmek istemiş ve buna Mikail engel olmuştur.⁵⁷⁰ Daha Sonra ise Yakup'a tekrar zarar vermek istemiştir.⁵⁷¹ Farklı metinlerde ise Samael'in bazı insanların Tanrı'ya dua etmelerine engel olduğu da anlatılmıştır.⁵⁷² Samael, Peygamber Yeşayau'nun şehit olmasına neden olmuş ve kendini Mikail'e karşı galip görmüş, bunun üzerine Tanrı, onun cezalandırılmasına hükmetmiştir. Kefaret gününde de İsrail'in ondan korkmaması gerektiğini bildirmiştir.⁵⁷³

Samael'den, Eisenmenger'in oluşturduğu Ortaçağ kabbalistik yazılarında da sıkça bahsedilir. Şeytanların efendisi olan Samael, büyücü olarak kabul edilir ve muskaların hazırlanmasında etkili olur. İbranicede muskalar ölüm meleği Samael ile temsil edilir. Samael ile ilgili başka bir inanç da Havva'nın onun tarafından hamile kaldığıdır. Ayrıca aydaki siyah noktaların da Samael'in pisliği olduğu söylenmektedir.⁵⁷⁴

Samael, ilk insan'ın cennetten kovulmasına neden olan yılanın kendisidir. İbrani mitolojisine göre O, Âdemi kıskanması ve cennette Tanrı'ya asi olması sebebiyle Mikail tarafından cennetten dünyaya atılmıştır. Başka bir görüşe göre ise, Onu dünyaya gönderen Tanrı olmakla beraber, bu gönderme sırasında Samael, Mikail'in kanatlarına tutunmuş ve onun da düşmesine neden olacakken Tanrı Mikail'i kurtarmıştır. Ayrıca bazı yazarlar şeytanın Samael'in kendisi olmadığını ileri sürmüşler ve Tanrı'nın ışığı yaratmasından önce bile öküze benzeyen karanlıklar prensi olan şeytanın var olduğunu söylemişlerdir.⁵⁷⁵

Samael ile ilgili en çok üzerinde durulan mesele onun Mikail ile olan mücadelesi⁵⁷⁶ ve Musa'nın ruhunun alınması olayıdır. Mikail ile olan mücadelesi onun da büyük meleklerden olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca onun lider olmasından dolayı, çoğu yerde kendisinden şeytanların prensi olarak da bahsedilmiştir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁰ **Legends of The Jews**, 1: 6: 7.

⁵⁷¹ **Midrash Tanchuma**, Vayişlah, 8: 3.

⁵⁷² **Legends of The Jews**, 3: 6: 148,149.

⁵⁷³ Vayikra R. 21: 4. Ayrıca bkz. Ludwig. Blau, "Samael", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, X, s. 666.

⁵⁷⁴ Ludwig. Blau, "Samael", **JE**, X, s. 666.

⁵⁷⁵ Graves, Patai, 125,126.

⁵⁷⁶ **Shemot Rabbah**, 18: 5.

⁵⁷⁷ **Legends of The Jews**, 3: 7: 20; 4: 7: 80.

2.2.5.4. Lilit

Lilit, Yahudilikte şeytanlar arasında merkezi bir yerde olan dişi bir şeytandır. Lilit ismi, Sümerlerin ünlü Gılgamış Destanında ve Babil-Asur halklarının inandığı şeytanlar arasında da geçmektedir. Genel anlamda zararlı ruhlardan biri olarak kabul edilen Lilit Babil’de, erkekler ve doğum yapan kadınlar ile onların bebekleri üzerinde zarar verici bir role sahiptir.⁵⁷⁸ O, yeni doğan çocukları kaçırmak veya boğmak için arayan, yavru iblisler peydahlamak için uyuyan erkekleri arayan ve onları baştan çıkaran kanatlı dişi şeytandır. Lilit, sapık bir şeytan olan, dişi ve kötü ruhları barındıran Babil ve Sümer şeytanlarından evrimleşmiştir. Lilit kadınsı bir yüze sahip, kanatlı ve uzun saçlıdır. Geceleri kendisini gizlemek için ismini saklar ve birçok ibisle beraber uçar.⁵⁷⁹ Babil toplumunda büyü ve sihir bilgilerinin gelişmesi dolaylı olarak bu varlığa isnat edilir. İnsanların yeni doğan bebeklerini korumaları için bazı önlemler almaları gerekmektedir. Bu önlemlerin neticesi olarak da sihir ve büyü gelişmiştir.

Tanah’ta sadece bir bölüm dışında hiçbir yerde Lilit’ten bahsedilmez. Bu metin şöyledir:

“Yabanıl hayvanlarla sırtlanlar orada buluşacak, tekeler karşılıklı böğürecek. Lilit oraya yerleşip rahata kavuşacak. Baykuşlar orada yuva kurup yumurtlayacak, kuluçkaya yatıp yavrularını kendi gölgelerinde toplayacak. Çaylaklar eşleşip orada toplanacaklar.”⁵⁸⁰

Tanah’taki bu metinde dikkat çeken mesele Lilit’in Babil’dekine benzer şekilde anlatılmasıdır. Midraş edebiyatında Lilit’in nasıl oluştuğuna dair hikâyenin farklı versiyonları mevcuttur. Bunlardan birisine göre, Âdem ile Havva’nın ayrılmasından sonra, Âdem ile karşılaştı ve dünyayı dolduran iblisleri üreten bir ilişkileri oldu. Diğer bir anlatıma göre, Lilit, Âdem ile ilişki yaşayan ilk kadındı ve bu nedenle onun karısıydı. Lilit, Âdem ile eşitlik istedi ve bunu alamadığı için çok kızdı. O, Tanrı’nın muhteşem adını söyleyerek uçtu ve Âdem’i terk etti. Bunun neticesinde Âdem, karısının kendisini terk ettiği için Tanrı’ya şikâyetle bulundu. Tanrı daha sonra Lilit’i Âdem’e geri getirmek için üç melek yolladı. Melekler onu Kızıldeniz’de buldu ve Âdem’e dönmediği her gün yüz iblis çocuğunu kaybetmekle tehdit etti. Lilit bunu

⁵⁷⁸ G. Scholem, “Lilith”, *EJ*, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Secon Edit. New York, 2007, XIII, s. 17.

⁵⁷⁹ Guiley, *EA*, s. 215.

⁵⁸⁰ Yeşayau, 34: 14-15.

reddetti ve buna göre cezalandırıldı. Bundan sonra Lilit, yeni doğan bebeklere, doğum yapan kadınlara ve yalnız uyuyan erkeklere karşı şeytani bir intikam kararı aldı. Ayrıca kendisine gelen üç meleğin ismini ve görüntülerini bir muska üzerinde görürse bebek ve anneleri yalnız bırakacağına dair yemin etti.⁵⁸¹

Yukarıdaki anlatımlardan da anlaşılacağı üzere Lilit, Âdem'in yaratılmasından sonra Tanrı'ya olan öfkesinden dolayı cezalandırılmış ve şeytanlaşmasına sebep olmuştur. Lilit'in üç meleği muskalarda gemesi neticesinde oraya kötülük götürmeyeceğine yemin ettiği belirtilmiştir. Bahsettiğimiz dişi şeytanın Yahudi düşüncesinde de ciddi bir şekilde kendini göstermesi, Yahudilerin sürgün dönemleri sonrasındaki hayatlarında açıkça görülen bir Babil etkisidir.

2.2.5.5. Beelzebub

Beelzebub, Beelzebul, Baalzebub, ve Baalzebul isimleri⁵⁸² Yahudi düşüncesinde kelime anlamı olarak sinekleri nitelemekle beraber iblislerin şefi olarak da bilinir.⁵⁸³

Beelzebub ismi Tanah'ta sadece dört yerde geçmektedir.⁵⁸⁴ Bu metinlerde İsrail Kralı Ahizya'nın bir kaza sebebiyle yaralanması neticesinde Ekron Tanrısı Beelzebub'a ve onun kâhinlerine danışması anlatılmaktadır. Etimolojik sebeplerden dolayı Beelzebub, semitik bir tanrı olarak düşünülür. Filistin Ekronlileri tarafından bu düşünce devralınmış ve yerel mezheplerine dâhil edilmiştir. Zebub Süryanice ve diğer semitik dillerde "sinekler" anlamında kullanılmaktadır. Eski Ugarit tanrılarında olan Baal ile birlikte zikredilmesi sebebiyle "sineklerin efendisi olarak yorumlanmıştır. Beelzebub hastalıklara sebep olan ve onları tedavi edebilen bir özelliğe sahiptir. Sineklerin ısığa olan ilgisi, onların güneş ısısının bir sembolü olarak düşünülmesine neden olmuştur.⁵⁸⁵ Tanah'ta Beelzebub, İsrail'e sıkıntı getiren varlıklar olarak geçmektedir.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ G. Scholem, "Lilith", **EJ**, XIII, s. 18; bkz. Guiley, **EA**, s. 215.

⁵⁸² Theresa, **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, s. 66.

⁵⁸³ Kaufmann Kohler, "Beelzebub or Beelzebul" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, II, s. 629.

⁵⁸⁴ **2. Melahim**, 1: 2, 3, 6, 16.

⁵⁸⁵ W. Herrmann, "Baalzebuub", **DDD**, Ed. Karel V. Toorn, Boob Becking, Pieter W. Horst, Brill Academic, 2. Baskı, 1999, s. 154.

⁵⁸⁶ Yeşayau, 7: 18.

Beelzebub, erken dönem açıklamalarda korkunç bir şeytan olarak ifade edilmiştir. İsa zamanında Yahudi düşüncesinde o, şeytanların prensi olarak kabul edilmiştir. O zamanki inanca göre kirli ruhları kovma gücü ancak şeytanlarla birlikte kazanılmıştır.⁵⁸⁷ Bu açıdan bakıldığında, Yeni Ahit'te Kudüs'ten gelen din bilginleri İsa'nın cinlerini, onların reislerinin adıyla, yani Beelzebub'un gücüyle kovdukları ifade edilmiştir.⁵⁸⁸ Bu metinlerde Beelzebub, açıkça iblislerin liderlerinden biri olduğu bahsedilmektedir.

Yahudilerdeki bu düşüncenin Eski Kenan dinlerinden esinlenilmiş bir inanç olduğu düşünülmektedir. Nitekim ona verilen isim bizi bu yönde bir düşünceye sevketmektedir. Bu ismin Tanah'ta geçmesi bakımından önemli olduğu düşünülmüştür. Tanah'ta Beelzebub ismi hastalıkların sebebi olarak gösterilmektedir.

2.2.5.6. Asmodeus

Asmodeus, kötü bir ruh ve iblistir. Talmudik Aggadah'ta Asmedous, İblislerin lideri olarak tanımlanır.⁵⁸⁹ Rapoport'a göre böyle bir kişilik Babil mitlerinden uyarlanmakla beraber İbranice bir isim ile tanımlanmıştır. Ayrıca bu ismin, Eski İran dininde kötülüklerin tanrısı olarak bilinen Aesma Daeva veya öfke ruhu olarak isimlendirilen Aesmadiv'den geldiği söylenmektedir.⁵⁹⁰

Asmodeus'un ismi ilk olarak, Tobit kitabında genç kızların kocalarını kıskanan kişi olarak geçer.⁵⁹¹ Aynı şekilde Süleyman'ın metinlerinde bir erkek faktörü olarak, özellikle de iki evli insan arasındaki anlaşmazlıklarda tasvir edilmiştir. Asmodeus en kötü biçimde sarhoşluk, hovardalık ve ahlaksızlığa meyilli bir eşcinsel yaratık olduğu kabul edilir. Ancak Talmud'un hiçbir yerinde o, kötülük timsali olarak tanımlanmaz. Dahası Talmud ona, dünyanın düzeninin bir kısmını koruma işlevini verir. Asmodeus'un Kral Süleyman'ın Tahtına çökmesi ve onunla karşılaşması Talmudik metinlerde yer almaktadır.⁵⁹² Fakat burada iblis kinci bir düşman olarak gösterilmemektedir. Bilakis o, hikâyenin devamında Süleyman'ın sahip olduğu

⁵⁸⁷ Guiley, **EDD**, s. 25.

⁵⁸⁸ **Markos**, 3: 22-27.

⁵⁸⁹ **Pesachim**, 110a.

⁵⁹⁰ Ruth Beloff, "Asmodeus (Ashmedai)" **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second Edit. New York, 2007, II, s. 592.

⁵⁹¹ **Tobit**, 3: 8, 17.

⁵⁹² **Gittin**, 68a-b; **Bamidbar Rabbah**. 11:3.

değerlerin önemsizliğini ve onun serveti sebebiyle oluşan kibrini Süleyman’a sunmaktadır. Devamında ise, Asmodeus’un Süleyman’a hatırı sayılır bir fayda sağladığı belirtilmektedir. Süleyman’ın konu hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadığı tapınağın inşaatında, malzemelerin nasıl kullanılacağını Asmodeus’tan öğrenmektedir.⁵⁹³

Asmodeus’un öncelikli hedefi karı koca arasındaki ilişkiyi önlemek, evlilikleri mahvetmek ve kocaları zina etmeye zorlamaktır. Ayrıca O, mal-mülk edinme meselelerinde görev alan baş iblislerden birisidir. Tarih boyunca şeytanın iblislerinin en kötülerinden biri olarak kabul edilir. Cinsel açıdan münhasır olan yaratıkların genel olarak dev, koç ve bir boğa yüzüne sahip olan üç başından söz edilir. Ayrıca cinsel anlamda saldırgan olan horozun ayaklarına ve bir yılanın kuyruğuna sahip olduğu da söylenir.⁵⁹⁴

Bunlardan ayrı olarak Tobit kitabında, Asmodeus’un Sarah adındaki genç bir kadına olan arzusundan bahsedilir. Onun, genç kızın evlendiği yedi kocasını da evliliklerinden sonra öldürdüğü anlatılır. Daha sonra sekizinci kocalığa talip olan Tobias için Sarah Tanrı’ya dua ederek yardım istediğinde, Tanrı onlara bir tütsü yapma hakkında talimat vermek üzere baş meleklerden Rafael’i gönderir. Tobias ve Sarah evlendikten sonra Asmodeus, Tobias’ı öldürmek üzere oraya geldiğinde, Tütsü onu oradan kaçmaya zorlar. Mısır’a kadar kaçan Asmodeus’u Rafael takip eder ve onu yakalar. Yaptıklarından dolayı onu da diğer günahkâr melekler gibi yargı gününe kadar hapseder.⁵⁹⁵

Netice itibarıyla, kötü iblislerin liderlerinden sayılan Asmodeus, genel anlamda Homoseksüel diyebileceğimiz bir karaktere sahip olmakla beraber, onun asıl amacı, evli eşler arasını bozmak ve bu sebeple de insanların huzurunu kaçırmaktır. Yaptığı bu kötülükler sebebiyle de, Tanrı tarafından gönderilen baş meleklerden olan Rafael tarafından yakalanarak cezalandırılmıştır.

⁵⁹³ Ruth Beloff, “Asmodeus (Ashmedai)”, **EJ**, s. 593.

⁵⁹⁴ Guiley, **EDD**, s. 18.

⁵⁹⁵ **Tobit**, 3: 15, 16, 17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ VE GÖREVLERİ

3.1. MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ

İnsanoğlu, inandığı metafizik varlıklar için birçok tasavvur geliştirmiştir. Bu çerçevede onlara bir takım şekiller ve özellikler isnat etmiştir. Bu anlamda meleklerle ilgili olarak da insanların merakını cezbeden sorular ortaya çıkmıştır. Bu sorulara cevap ararken meleklerle izafe edilen veya onların sahip olduğu düşünülen bir takım özellikler üzerinde durulmuştur.⁵⁹⁶ Benzer durumlar Yahudilik tarihinde de yaşanmıştır. Biz gelecek başlık altında tarihi seyir içerisinde Yahudilerin meleklerle ilgili tasavvurlarını, tasvirlerini ve inançlarını ele alacağız.

3.1.1. Ruhsal Varlıklardır

Melekler Tanah'ta, bazen insan şeklinde⁵⁹⁷ bazen de Tanrı gibi⁵⁹⁸ anlatılmış olmalarına rağmen onlar, her hangi bir bedeni olmayan, saf ruhlar olarak tarif edilmişlerdir.⁵⁹⁹ Melekler, insanüstü güçlere sahip olmakla birlikte bilgileri sınırsız değildir. Nitekim sınırsız bilgiye sahip olan tek varlık Tanrı'dır. Hatta onlar Tanrı'ya olan yakınlıklarından ve saf tanrısal varlık kabul edilmeleri sebebiyle kutsal metinlerde zaman zaman Tanrının oğulları şeklindeki ifadelerle anlatılırlar.⁶⁰⁰

Yahudi inancısında saf ruhlar olarak kabul edilen melekler, Tanrısal bir görev itibariyle yahut başka bir sebepten dolayı, yeryüzüne indiklerinde cismani bir şekil ile görünebilirler. Ancak onların yeryüzündeki suretleri daha önce hiç kimsenin karşılaşmamış olduğu şekillerdir.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ Melek inancı insanlık tarihinin ilk dönemlerinden bu yana süregelen bir düşüncedir. Nitekim semitik dinlerin kutsal metinlerinden de böyle bir sonuca varmak mümkündür. Ancak melekler, tarihi dönemler içerisinde farklı şekillerde karşımıza çıkar. Onlar, kimi zaman tanrılar, kimi zaman tanrılardan aşağı iyi ve kötü ruhlar, kimi zaman da tanrıların hizmetkârları şeklinde kendilerini gösterirler. Ancak bu dönemler içerisindeki ortak düşünce ise, ismine melek denmese bile, bu türden ruhani varlıkların her dönemde varlığın korumuş olduklarıdır.

⁵⁹⁷ Vayera, 18: 3.

⁵⁹⁸ Leh Leha, 16: 13, Ekev, 10:17.

⁵⁹⁹ Erbaş, s. 80.

⁶⁰⁰ İyov, 1: 6; 2: 1; 38: 7.

⁶⁰¹ Boulanger, *Abrege de la Doctrine Chretienne*, s. 39'dan aktaran, Erbaş, s. 80.

3.1.2. Kanatlı Varlıklardır

Yahudi düşüncesinde melekler, dünya ile cennet arasında bulunan bir merdivenden sürekli aşağı yukarı gidip gelen varlıklar olarak bilinirdi. Ancak Babil sürgünü sonrasında Zerdüşti öğretisinin de etkisiyle Yahudilikteki melekler, kanatlı varlıklar olarak yeniden tasavvur edilmişlerdir.⁶⁰²

Yahudilikte meleklerin kanatlı varlıklar olduğuna dair bilgiler, Tanah, Talmud ve Midraş anlatımlarında açıkça zikredilmiştir.⁶⁰³ Bu anlatımlar, özellikle Tanrı'nın Tahtının taşıyıcısı ve koruyucusu olan meleklerde görülmektedir.⁶⁰⁴ Ayrıca Talmud'da Cebrail'in de havada uçtuğundan bahsedilir.⁶⁰⁵

Yahudilikte meleklerle verilen birçok özelliğinin yanında onların kanatlarının da olduğundan bahsedilir. Meleklerin kanatlarının olmasının sebebi ise, onların semada yaşaması ve sürekli dünyaya gelip gitmelerinden dolayı olduğu düşünülmektedir.

3.1.3. Bilge Varlıklardır

Yahudilikte Melekler Tanrısal özelliklerin birçoğuna sahip ruhani varlıklardır. Bu özelliklerden biri de Tanrı'nın öğretmesiyle birçok meselelerde bilgi sahibi olmalarıdır. Bu açıdan ilahi bilgiye sahip olan melekler, bu bilgileri kimi zaman Tanrı'nın emriyle insanlara öğretirler.⁶⁰⁶

Melekler bütün dünyanın olayları hakkındaki bilgilere sahip olan günahsız varlıklardır.⁶⁰⁷ Zorunlu sebeplere bağlı olarak geleceğin bilgisine de sahiptirler. Ancak insanın iradesine bağlı olan hadiseler ile kalplerdeki sırları bilemezler. Bu sırları ancak Tanrı bilir.⁶⁰⁸

⁶⁰² **The Green Heaven Encyclopedia of World Religions**, s. 35.

⁶⁰³ **Bava Batra**, 99a: 3, 5; **Sukkah**, 5b: 9, 10; **Midrash Tanchuma**, Pekudei, Siman, 2: 3; **Pirkei DeRabbi Eliezer**, 4: 3; **Legends Of The Jews**, 3: 3: 14; **Ruth Rabbah**, 5: 4. Meleklerin kanatlı varlıklar olarak tasavvur edilmesi semitik dinlerin ortak özelliğidir. Nitekim İslam dininde de aynı şekilde kanatlı meleklerden söz edilir. Bu husus Kur'an'da şöyle geçer. "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur" Fatır Suresi /1.

⁶⁰⁴ **Yeşayau**, 6: 2.

⁶⁰⁵ **Berachot**, 4b: 26.

⁶⁰⁶ Erbaş, **Melekler Âlemi**, s. 81.

⁶⁰⁷ **2. Şemuel**, 14: 17, Ludwig Blau, "Angelology", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, I, s. 593. Ayrıca bkz. Erbaş, s. 82.

⁶⁰⁸ **La Doctrine Catholique**, I, ss. 56-57'den aktaran Erbaş, s. 82.

Meleklerdeki bilginin Tanrı'nın bilgisi gibi olmadığı açıktır. Melekler ancak Tanrı'nın öğretmesi ile bilgi sahibi olmuşlardır. Dolayısıyla melekler, Tanrı'nın bilgisine ulaşamaz ancak insan bilgisinden çok daha fazla bir bilgiye sahiptirler. Bu düşünce Tanah metinlerinde de izah edilmiştir.⁶⁰⁹

Meleklerin bilge varlıklar olduğuna dair bilgi veren bir bölüm de Midraş metinleridir. Bu anlatımlara göre, Musa'nın Firavun sarayına alınmasından sonra gerçekleşen bazı olaylar neticesinde Firavun, Musa'yı yargılamak için Mısır'ın bilge adamlarını çağırır. Cebrail de bu bilge adamlar içerisinde gizlice yer alan melek olarak anlatılır. Firavun'un bu mahkemesinde Musa'nın öldürülmesine engel olur.⁶¹⁰ Bu anlatımda Cebrail bilge melek olmasından dolayı kendini açığa çıkarmaz ve görevi başarıyla tamamlar. Midraş'ta farklı olaylarda da meleklerin bilge olduklarına dikkat çekilir. Örneğin, bir meselede Davut hakkında verilen bilgilerde onun Tanrı'nın meleği kadar akıllı ve bilge olduğu anlatılır.⁶¹¹ Ayrıca Mısır'a giden Yusuf'a bazı dilleri öğreten ve onu Firavun'a yetiştiren de yine melek Cebrail'dir.⁶¹²

Sonuç olarak Yahudilikte meleklerin bilgisi, insanın bilgisini ötesinde daha yüksek derecede olduğu kabul edilir. Hatta isyankâr meleklerin dünyada iken, bazı kızlara ilahi bilgiler öğretmesinden bahsedilir. Bu bilgiler neticesinde insanın cennetin kapılarını açtığından da ayrıca bahsedilmektedir. Bu konu düşmüş meleklerde daha ayrıntılı olarak işlenecektir.

3.1.4. İradeli Varlıklardır

12. yüzyılda Yahudi iman esaslarını yeniden düzenleyerek kaleme alan ve Rambam (Rabbi Musa bin Meymun)⁶¹³ olarak literatüre geçmiş olan İbn Meymun'a

⁶⁰⁹ 2. Şemuel, 14: 20; Leh Leha, 16: 7; Teilim, 91: 11.

⁶¹⁰ Sefer Ha Yashar, Book of Genesis, Vayechi, 26.

⁶¹¹ Midrash Tanchuma, Devarim, Siman, 3: 1.

⁶¹² Legends of The Jews, 2: 1: 173.

⁶¹³ Rambam, bazı dönemlerde tekrar izahına ihtiyaç duyulan Yahudi iman esaslarını 12. Yüzyılda yeniden düzenlemek maksadıyla bir izah getirmiştir. Tanah'ta da on emir (Tora ve Aftara, Kitisa, 34: 28; Yitro, 20: 2-17; Devarim, Vaethanan, 5: 6-21) olarak yer alan iman esaslarını, ekleme yapmak suretiyle on üçe yüksetmiştir. Bu esaslar şu şekildedir. 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Birliği, 3. Gayr-ı cismani oluşu, 4. Kıdemi, 5. Yaratıcının, kendisine kulluk edilmeye, yüceltmeye, tazimde bulunulmaya ve itaat edilmeye değer tek varlık olduğu, 6. Peygamberlik, 7. Efendimiz Mûsâ en yüce peygamberdir, 8. Tora Tanrı katından gelmiştir, 9. Tora'nın neshi mümkün değildir, 10. Tanrı insanın eylemlerini ve düşüncelerini bilir, 11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükâfatlandırır, getirmeyenleri ise cezalandırır, 12. Mesih gönderilecektir, 13. Ruh ölümsüzdür ve Tanrı dilediği

göre melekler, cismani varlıklar değildir. Bilakis onlar maddeden ayrı akıllı varlıklardır. Bazen erkek, bazen kadın, bazen de ruh ve kendi suretlerinde gözükürler.⁶¹⁴

Yahudilikte melekler, Tanrı'nın istek ve buyruklarını yerine getirmekle görevli varlıklardır. Ancak meleklerin irade sahibi olup olmadıkları ile ilgili tartışma da söz konusudur. Yahudilikte meleklerin Tanrı'nın iradesinden bağımsız bir iradeleri var mıdır?

Tanah'ta melekler bazen net bir şekilde Tanrı'dan ayrı olarak izah edilmezler. Bu anlamda bazen Tanrı adına konuşabilen ve onun gibi hareket eden, bazen de Tanrının elçisi olarak gösterilen bu varlıkların iradeleri bağımsız olabilir mi⁶¹⁵? Aslında bu konuda Meleklerdeki iradenin varlığının tartışılmasından ziyade, onlardaki iradenin insanlardaki gibi günaha sürükleyici olup olmadığının tartışılması daha isabetli olacaktır. Nitekim saf ruhlar olarak kabul edilen bu varlıkların bir kısmı itibariyle, nasıl oldu da kirlenmiş bir ruha dönüştüler? Bu olayda iradeden söz etmemek mümkün mü? Veya meleklerde irade yoksa onları isyana sürükleyen şey neydi?

Yahudi kutsal metinlerinde meleklerin irade sahibi akıllı varlıklar olduğundan bahsedilirken, aynı zamanda bu varlıkların iradelerine işaret etmek suretiyle bazı konularda ihtiyari durumlarından da bahsedilir.⁶¹⁶ Ayrıca Tobit kitabında da meleklerin irade sahibi olduklarına dikkat çekilir.⁶¹⁷ Bu özellikleri sebebiyle de günaha dalıp Tanrı'nın öfkesine maruz kalırlar.⁶¹⁸

zaman ölülerini hayata kavuşturacaktır. Ravza Aydın, **Yahudi İman Esasları**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 25 (2012/1), s. 198. Ayrıca bkz, Yasin Meral, “**İbn Meymun’a Göre Yahudilik’te İman Esasları**”, AÜİFD, 52:2(2011), ss. 255-66.

⁶¹⁴ İbn. Meymun, s. 116.

⁶¹⁵ Leh Leha, 16: 9-10; 22: 11-12; İyov, 1: 6; 2: 1. Bilindiği gibi melekler, Tanrı'ya en yakın olan varlıklardır. Bu çerçeveden bakıldığında meleklerin, tanrısal bir özellik olan iradeden uzak kalamayacakları düşünülür. Ayrıca ilahi vahyin taşıyıcısı olan melekleri irade dışı varlıklar olarak düşündüğümüzde, bütün bu evrenin tek hâkimi olan Tanrı'nın hükümdarlığının ve onun insanlara ulaştırmak istediği mesajın ehemmiyetini de yok saymak durumunda kalırız. Bununla beraber iradeden yoksun bir varlığın gerek ilk yaratılış meselelerinde, gerekse dünyadaki birçok olayda bu kadar faal olmaları açıklanamaz. (**Bereşit**, 6: 1-4; **1. Melahim**, 22: 19; Vayera, 21: 17). Nitekim bahsi geçen metinlerde meleklerin iradelerine de işaret edilmektedir.

⁶¹⁶ **Bereşit**, 6: 2.

⁶¹⁷ **Tobit**, 4: 13.

⁶¹⁸ Meleklerin iradeleri gereği girdikleri imtihanda Tanrı'nın emrine uyan ve ona itaat edenleri, Tanrı'nın onlara olan mükâfatına hak kazanırken, imtihanda başarısız olan kötü melekler ise, Tanrının gazabına uğramışlardır. Söz konusu melekler Samhazai ve Azazel olarak belirtilir. Bu melekler Tanrının insanları yaratmasını ve onların dünyada yaşamalarına izin vermesini eleştirerek, orada yaşamayı arzulamaları neticesinde, tıpkı insanlar gibi günah işlemekten kendilerini

Yahudi düşüncesinde melekler, semavi mutluluğa sahip olmadan önce Tanrı tarafından bir değerlilik fırsatı amacıyla imtihana tabi tutulur ve bu imtihan neticesinde genel anlamda kibre kapılma yanlışlığının ortaya çıktığına inanılır.⁶¹⁹ Nitekim Tobit'te; kibirden, bütün kötülüklerin kaynağı olarak bahsedilir.⁶²⁰ Tanah'ta yer alan şu metin de bu anlamda zikredilebilir: “Bakın, Tanrı kullarına güvenmez, Meleklerinde hata bulur da...”⁶²¹ Bu metin ise meleklerin hata işleyebileceğine işaret etmektedir. Hatanın kaynağı irade olacağından dolayı bu varlıkların iradelerinin bulunduğu bahsedilebilir. Nitekim yukarıda da bahsettiğimiz kutsal metinlerin birçok anlatımında meleklerin iradelerinin olduğu işaret edilir.

alıkoymaktan aciz kaldılar (Graves, Patai, s. 149-150). Burada dikkat edilmesi gereken husus meleklerin de tıpkı insanlar gibi şehvi arzulara sahip olmasıdır. Yani Yahudi inancında melekler farklı cinsiyet özelliklerine sahip olan ve bu özellikleri sebebiyle bir takım şehvi duyguları olan varlıklar olarak izah edilir.

⁶¹⁹ Erbaş, s. 83; Meleklerin irade meselesi İslam inancında da önemli tartışmalardan biridir. İslam kelimcilerine göre melekler, iradeden yoksun varlıklardır. Ancak Kur'an'daki ifadelerden (Bakara/30) de yola çıkarak Bu konu ile ilgili en itidalli ve en uygun gözüken düşünce, meleklerin iradeleri bulunmakla beraber insandaki iradeye benzer bir iradeden bahsetmek doğru değildir. Çünkü melekler Allah'a asi olmaktan sakınan ve her daim ona hamededen varlıklardır. Bu sebeple melekler kendilerine verilen iradelerini kötüye kullanmaktan kaçınan varlıklardır. Bunu şu şekilde daha açıklayıcı olarak izah edebiliriz. Nasıl ki insanlardan seçilen peygamberlerin iradeleri olduğu halde Allah tarafından günahattan korunduklarına inanıyorsak, meleklerin de iradeleri olduğu halde günahattan korunmalarına inanabiliriz. Aksi takdirde meleklerin iradesiz varlıklar olduğuna inanır ve bunu savunursak, Kur'an'daki bazı ayetleri yanlış anlama durumunda kalırız. Örneğin bakara suresinde bahsedilen bazı bölümler onların irade sahibi varlıklar olarak algılanmalarına sebep olur. Bu ayette şöyle der: “Hani, Rabbin meleklerle, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti. Onlar, Orada bozgunculuk yapacak, kandökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamedederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz, demişler. Allah da, Ben sizin bilmediğinizi bilirim demişti (Bakara /30-31); Ayrıca başka bir yerde: “O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür” (Tekvir /19-21). Taberi'ye göre burada zikredilen meleklerin bilmediği durum İblis'in kibre kapılacağı hususudur. Rebi b. Enes'ten rivayet edildiğine göre meleklerin gizlemiş oldukları şu sözlerdi: “Rabbimiz her ne yaratırsa yaratsın biz ondan daha üstün ve daha bilgiliyiz” (Taberi, cilt, 1, s. 37). Bununla beraber ayetin devamında “sizin içinizde gizlediklerinizi ve açıkladıklarınızı bilirim” ibaresi meleklerin zihinlerinde bazı bilgilerin olduğuna işaret eder. Buda kısmen iradi özellik gerektirir. Bu ayetler dikkate alındığında bu kadar önemli varlıkların iradesiz olarak düşünülmesi bizim kanaatimize göre çok da muteber bir düşünce olmadığı söylenebilir. Nitekim insanları diğer yaratılanlardan ayıran ve üstün kılan en önemli etken kendisinde bulunan iradedir. Bu çerçevede ele alındığında insandan daha üstün varlıklar olarak kabul edilen meleklerin iradeden yoksun olduğu düşüncesi sorgulanabilir.

⁶²⁰ **Tobit**, 4: 13. Bu imtihan neticesinde, imtihanı başarıyla tamamlayan melekler Tanrı'nın mükâfatına nail olma şerefine erişir. Başarısız olan, isyankârlar melekler⁶²⁰ ise cezalandırılır. Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, s. 236. Ayrıca bkz. A. Boulanger, **La Doctrine Catholique**, I, ss. 56-57'den aktaran Erbaş, s. 83.

⁶²¹ İyov, 4: 18.

3.1.5. Konuşan Varlıklardır

Meleklerin bütün özellikleri gibi onların hangi dilde konuştukları da insanlar için merak konusu olan niteliklerdendir. Bu mesele kutsal metinlerde yer almamakla beraber, bazı düşünceler ileri sürülür. Meleklerin yaratıldıkları zaman ve onların konuştuğu dil gibi bazı özellikleri Talmud ve Midraşlar'da yer almaktadır. Melekler Birisine göründükleri zaman insan şeklinde görünürler ve İbranice konuşurlar.⁶²²

Yahudi inancındaki meleklerin İbranice konuşmaları kabalist yorumcular tarafından da ele alınmaktadır. Bu yorumculara göre bazı ibadet veya dini görevler, değişik melekleri kandırma ve şeytanın gönlünü alma üzere tasarlanır. Sabah ibadetinin belirli bir noktasında Aramice ayetler okunmaktadır (Qedushah Shlishit, sabah ibadetinin sonlarına doğru yapılan Uva Letzion duasına dâhil edilir)⁶²³. Böylece ibadet eden kişilerin cennete gireceği kapıda bulunan ve insanların girmelerine engel olabilecek melekleri yanıltma amaçlanmaktadır. Melekler sadece İbranice bilmektedirler. Bu yüzden Arami dilindeki ayetleri duyduğunda kafaları karışmakta ve geri zekâlı hale gelince, kapıları açmaktadırlar. Bunun ardından bütün ibadet edenler içeri girebilmektedir.⁶²⁴

Kabalistlerin yaptığı bu yorumlar aslında meleklerin kandırılabilceğini anlatırken aslında onun arkasında ilahi imtihanın da neticesinin olması gerektiğinden farklı sonuçlanmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla meleklerin aldatılması dolaylı olarak Tanrı'nın aldatılması anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Yahudilikte meleklerin konuştuğu dil İbranice olarak kabul edilmektedir. Yahudiliğin milli bir din olduğu bilinmekle birlikte bu şekildeki anlayışlar da oldukça mümkün görülebilmektedir.

⁶²² Aydın, ss. 96-97. Cennette konuşulan dil konusu semitik dinlerin önemli ve tartışmalı meselelerindendir. Nitekim Yahudilikte olduğu gibi İslam düşüncesinde de bu şekilde bir anlayış veya gelenekleşmiş bir doktrin vardır. Nasıl ki, Yahudi düşüncesinde melekler cennette İbranice konuşuyorsa, İslam'da da bu dil Arapça olarak kabul edilir. Ancak bu konu hakkındaki bütün düşünceler bir varsayımdan öteye geçemez.

⁶²³ Shahak, s. 74.

⁶²⁴ Shahak, s. 74.

3.1.6. Yemeyen-İçmeyen Varlıklardır

Yahudilikte meleklerin birçok özelliğinden bahsedilir. Bunlardan birisi de onların yeme içme özelliklerinin olup olmadığıdır. Bu çerçevede meleklerin yeme ve içme özelliklerinin olup olmadığı konusunda inceleme yaparken öncelikle Tanah'taki anlatımlara dikkat çekmemiz gerekecektir.

Tanah'ta İbrahim'e gelen üç meleğin İbrahim ve Sara'nın onlar için hazırladığı yiyeceği⁶²⁵ yedikleri ifade edilir.⁶²⁶ Midraş'ta ise, meleklerin yeme ve içme özelliklerinin bulunmadığı anlatılır. Tanah'ta yer alan bu metnin Midraş tefsirinde ise, İbrahim'in hazırladığı yemeği yiyen meleklerin gerçek anlamda bir yeme olmadığından bahsedilir.⁶²⁷ Talmud'da da buna benzer yorumlar vardır. Mesela Bava Metzia'da Rabbi Tanhum bar Hanilai, İbrahim'e gelen meleklerin ekmek yedikleri ile ilgili bilgiler vardır. Ancak yine buranın devamında ise aslında onların bir şey yemedikleri açıklanır.⁶²⁸ Burada denilebilir ki melekler, bazı zamanlarda insanlara yemek yer gibi gözükebilir. Ancak bu görünüm gerçek bir görünüm değildir. Nitekim insanın sahip olduğu gözler sadece maddi âlemi gözlemlemeye izin verir. Maddeden uzak olarak yaratılan meleklerin yemeleri ise insanlara yanıltıcı bir görünüm olarak görüldüğü söylenebilir. Ya da şöyle bir önerme getirilebilir. Melekler yeme-içme özelliklerine sahip olsalar bile buradaki yeme ve içme insanlardaki gibi değildir. Çünkü manevi varlıkların beslenmesi maddi olanlar ile aynı olmamaktadır.

⁶²⁵ Avram ilk olarak hazırlanması kolay olan sütlü yiyecekleri sunmuş ve buzağı etinden oluşan asıl yemeği ise ancak misafirlerinin ilk açlığı ve susuzluğu geçtikten sonra önlerine koymuştur. Süzme peynir, İbranice "Hema" genel olarak lor peyniri olarak çevrilir. Bu, tek başına yenebilen bir yiyecektir. Başka yorumcular bunun bir tür yoğurt olduğunu belirtirler. Raşi'ye göre **Hema** sözcüğü, "kaymak" anlamındadır. Diğer yandan Septuaginta bunu "tereyağı" olarak çevirir. Gerçekten de Ortadoğu ülkelerinde tereyağı tek başına yenen bir yiyecektir. Ayrıca günümüz İbranicesi'nde de bu sözcük "tereyağı" anlamında kullanılmaktadır. **Tora Aftara**, Vayera, 18: 8, s. 119.

⁶²⁶ Vayera, 18. Tora ve Aftara'da bu durum, "Melekler insanlar gibi yemek yemezler; fakat burada yer gibi görünmüşlerdir. Bu, yerel geleneklerin dışına çıkılmaması gerektiğini öğretir. Kabala'ya göre, birer manevi varlık olan melekler, gıdalarını ve devamlılıklarını kutsiyetten alırlar. Avraam'ın bu kutsal davranışı da meleklerin ihtiyaçlarını karşılamış, bir anlamda onları beslemiştir." şeklinde izah edilir (**Tora ve Aftara**, Vayera, 18: 8, s. 119). Tanah'ta meleklerin yeme ve içmelerinden bahsedilmesini ilkel dinlerle olan etkileşimle izah ederler. Nitekim ilkel dinlerdeki tanrısal varlıkların, insani özelliklerin birçoğuna sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu yönüyle Yahudiliğin (gerek Babil ve Roma dinleri, gerek eski Ugarit dinleri olsun) ilkel düşüncelerden etkilendiği ileri sürülmektedir.

⁶²⁷ **Legends of Jews**, 1: 5: 139.

⁶²⁸ **Bava Metzia**, 86b: 10.

Sonuç olarak Yahudi kutsal metinlerinde meleklerin yemek yemelerinden bahsedilse bile gerçekte bildiğimiz gibi bir yemeden bahsedilmemiştir. Dolayısıyla Yahudilikte melekler, yeme-içme özellikleri olmayan maddeden uzak varlıklardır.

3.2. MELEKLERİN GÖREVLERİ

Melekler, yaratılış zamanı ve yaratılışlarının mahiyeti bakımından mühim varlıklar olmakla beraber, bu varlıkların âlemde var olmaları sebepsiz ve amaçsız bir durum olarak ifade edilemez. Nitekim yaratılışlarının mahiyeti itibari ile insanüstü varlıklar olarak kabul edilen melekler, gerek Tanrı ile ilgili olan, gerek insanlarla ilgili olan ve yahut ceza ve mükâfat bağlamında Ahiret ile ilgili meselelerde birçok görevlerle vazifelendirilmişlerdir.

Bizim araştırmamızda üzerinde daha fazla duracağımız bölümler Tanrı ve İnsan açısından sahip oldukları görevlerdir. Melekler Tanrı'ya ve insanlara karşı bazı vazifelerle görevlendirilmişlerdir. Meleklerin insanlara karşı sorumlu olduğu meseleler yine Tanrı tarafından emredilmiştir. Çünkü meleklerin asıl amacı Tanrı'ya hizmet ve onun emirlerine uymaktır.

3.2.1. Tanrı'nın Katındaki Görevleri

Melekler, yaratılışları sebebiyle bazı önemli görevlerle vazifelendirilmektedirler. Bu meleklerden bir kısmı tek başına görev icra ederken bir kısmı da bazı meleklerle beraber bulundukları bir grup ile birlikte görevlerini yerine getirirler. Çünkü yaptıkları iş gereği bu meleklerin bu görevleri tek başlarına yerine getirmeleri uygun gözükmez. Mesela Tanrı'nın tahtının çevresinde onu korumakla ve onun tahtını taşımakla görevli olan melekler grup şeklinde görevlendirilirler. Ayrıca bazı mesajcı melekler ise bireysel olarak görev yaparlar. Mesela Tanrı'nın mesajını insanlara bildirmek üzere görevli melekler bireysel bir görev yürütürler.

Araştırmamızın bu bölümünde meleklerin Tanrı'ya karşı olan görevlerini birkaç başlık altında inceleyeceğiz.

3.2.1.1. Tanrı'nın Övücüsüdürler

Yahudi düşüncesinde meleklerin en önemli görevlerinden birisi Tanrı'ya ibadet etmeleridir.⁶²⁹ Meleklerin hayatları Tanrı'yı övmek ona ibadet etmek ve ilahiler söylemekle geçer.⁶³⁰ Meleklerin Tanrı'yı övdüklerine dair Tanah'ta bazı bilgiler bulunur. Örneğin şöyle denilmektedir:

*“RAB'be övgüler sunun! Kutsal yerde Tanrı'ya övgüler sunun! Gücünü gösteren göklerde O'na övgüler sunun!”*⁶³¹

Metinde yer alan gökler ifadesi ile meleklerin, kutsal yerlerden ise meleklerin bulunduğu Tanrı'nın Krallığı'nın kastedildiği söylenmektedir. Melekler Tanrı ile insan arasındaki iletişimi kolaylaştırırken, aynı zamanda Tanrı'ya olan kulluk görevini yerine getirerek ona övgüler sunup tapınmaktadırlar.⁶³²

Talmud'da meleklerin her sabah Tanrı'yı övdükleri anlatılır.⁶³³ Midraş'ta da meleklerin baş melekler önderliğinde Tanrı'nın tahtının çevresinde O'nu “Kuddüs, Kuddüs, Kuddüs” şeklinde övdüklerinden söz edilir.⁶³⁴

Bu ve benzeri metinlerden meleklerin bir görevinin Tanrı'yı övmek ve onu kutsamak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yahve'nin, hem insanlar tarafından hem de melekler tarafından övülmeye layık tek Tanrı olduğu bildirilmiştir. Yahve, meleklerin yegâne Rabbi olduğu için, onlar da Tanrı'ya ibadet etmekle yükümlüdürler.

3.2.1.2. Tanrı'nın Yardımcısıdırılar

Yahudilikte meleklerle verilen görevlerden biri de bazı durumlarda Tanrı'ya yardımcı olmalarıdır. Nitekim Tanrı özellikle insanlar ile alakalı meselelerde çoğu işini melekler vasıtası ile gerçekleştirir. Ancak insanlarla ilgisi olmayan konularda da meleklerini görevlendirir. Bu yüzden melekler her daim Tanrı'nın yardımcıları konumundadır.

⁶²⁹ Aydın, s. 97.

⁶³⁰ **Expositions**, 1, s. 68'den aktaran Erbaş, s. 110.

⁶³¹ **Teilim**, 150: 1.

⁶³² **Nehemya**, 9: 6.

⁶³³ **Hagigah**, 14a: 3.

⁶³⁴ **Legends of The Jews**, 1: 1: 32.

Talmud'da dünyanın yaratılmasında meleklerin Tanrı'ya yardımcı oldukları ifade edilir.⁶³⁵ Ayrıca insanın yaratılmasında da melek Cebrail'in görevlendirildiğinden bahsedilir.⁶³⁶ Bunların haricinde meleklerin dünyadaki birçok olayda Tanrı'nın yardımcıları olduklarına dair bilgiler vardır. Bu konuda Erbaş'ın deyiimiyle Tanrı, hayvanların hareketlerine varıncaya kadar dünyada olan bütün işlerini melekler vasıtasıyla yapar.⁶³⁷

Bu meseleye dair Tanah'ta şu ifadelere yer verilir:

“Rab meleğini gönderip aslanların ağzını kapadı. Bana zarar veremediler. Çünkü Tanrı'nın katında masum görüldüm. Sana karşı da, ey kral, hiçbir yanlışlık yapmadım.”⁶³⁸

Yahudi inancında günaha dalmış bir toplumun uyarılmasında da yine meleklerin görevlendirildiğinden söz edilir. Ayrıca uslanmayan günâhkar toplumların cezalandırılmasında da melekler aktif rol alarak Tanrı'nın işini görürler.⁶³⁹

İbn Meymun'un bu konu ile ilgili olarak şu sözleri meleklerin Tanrı'nın yardımcıları olması meselesini daha net açıklamaktadır:

“Tanrı menide bir kuvvet ve suret kılmıştır. Fakat bu meni vasıtasıyla vücut azalarının programlanması ve teşekkül etmesi melekler eliyle olur. Çünkü canlının rahimde musavver kılınışı, büyük bir akıl ile olacak bir şeydir ki, bu akıl ile kastedilen de meleklerdir.”⁶⁴⁰

Bu metinden de anlaşılacağı üzere melekler insan daha ceninken onun insan şekline ulaşmasında büyük role sahiptirler. Dolayısıyla burada da Tanrı'nın işini yerine getirirler.

Melekler dünyada olduğu gibi Ahirette de yine Tanrı'nın başyardımcılarıdır. Bununla ilgili olarak meleklerin ölen insanların dindar olup olmadıklarını kontrol etmek amacıyla cennetin kapısında bekledikleri söylenir.⁶⁴¹ Bütün bu ve buna benzer açıklamalar, meleklerin Tanrı'nın yardımcıları olduklarını göstermektedir.⁶⁴²

⁶³⁵ Bereşit Rabbah, 3: 9.

⁶³⁶ Legends of The Jews, 1: 2: 16.

⁶³⁷ Erbaş, s. 109.

⁶³⁸ Daniel, 6: 22.

⁶³⁹ Vayera, 19: 12-13.

⁶⁴⁰ İbn Meymun, s. 292.

⁶⁴¹ Shahak, s. 74.

⁶⁴² Şemot, Mişpatim, 23: 20.

3.2.1.3. Tanrı'nın Elçisidirler

Genel manada vahiy, bütün varlıkların dünyadaki yaşayış şekillerine uygun olarak yaratılması ve o yönde programlanmasıdır. Özel anlamda ise Tanrı'nın emir ve yasaklarının, insanın dünyadaki hayatının daha iyi, mutlu ve ilahi amaca uygun olarak geçmesi adına, gerek elçiler vasıtasıyla, gerek vasıtasız olarak Tanrı tarafından seçilmiş kişilere bildirilmesidir.

İsrail peygamberlerindeki vahiy tecrübesi, bazen Tanrı'nın kendini bizzat göstermesinden dolayı kuvvetli bir dinamizm göstermektedir. Tanrı gerek yanan bir çalıda⁶⁴³ gerek bir dağda volkan püskürmesinde⁶⁴⁴ kendini göstermiştir. Hüküm ve kanun koyan Yahve, kendini ve arzularını müşahhas olaylarla açıklar. Tebliği sözle bildirdiği gibi, rahmet veya cezalandırmanın ifadesi olan bir takım tarihi olaylarla da beyan eder. Babil işgali⁶⁴⁵ ve sürgününün yaşanması⁶⁴⁶ ve sonrasında Babil Kralının cezalandırılması⁶⁴⁷, Mısır'da kölelikten kurtarılmaları ve düşmanlara galip gelmeleri⁶⁴⁸ bu konudaki örneklerdendir.⁶⁴⁹

Yahudiler, dinlerindeki en güzel ve yüce öğütlerini tebliğ eden melekler vasıtasıyla Tanrı'yı bulduklarına inanırlar.⁶⁵⁰ Meleklerin bu yardımı öncelikle onların vahiy memurları olduğuna işaret eder.⁶⁵¹ Yahudi inancında Tanrı, melek vasıtasıyla⁶⁵² veya vasıtasız olarak⁶⁵³ peygamber olmayan insanlarla da iletişime geçebilmektedir.⁶⁵⁴ Bu düşünce semitik geleneklerde genel anlamda kabul gören bir düşüncedir.⁶⁵⁵

Yahudilikteki meleklerin Tanrıya hizmet ederek ona itaat etmeleri, iyiliği ödüllendirip kötülüğü cezalandırmaları ve Vahiy için elçilik yapmaları,

⁶⁴³ **Şemot**, 3: 4.

⁶⁴⁴ **Paraşat Para**, 19: 18.

⁶⁴⁵ **2. Melahim**, 24: 2-4.

⁶⁴⁶ **2. Melahim**, 24: 16, **1. Divre Ayamim**, 6: 15.

⁶⁴⁷ **Yirmeyau**, 25: 12.

⁶⁴⁸ **Leh Leha**, 15: 14.

⁶⁴⁹ Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi**, s. 289.

⁶⁵⁰ Erbaş, s. 111.

⁶⁵¹ Jean Danielou, **Les Anges et Leur Missions**, Paris, 1951, s. 14'ten aktaran, Erbaş, s. 111.

⁶⁵² **Vayera**, 22: 12, 15-18.

⁶⁵³ **Leh Leha**, 16: 13.

⁶⁵⁴ **Leh Leha**, 16: 8.

⁶⁵⁵ Nitekim İslam dininde de buna benzer anlatımlar söz konusudur. Mesela, Kur'an'da Musa'nın annesine Allah tarafından Musa'yı nehre bırakması söylenir (Kasas, /7). Başka bir metinde ise İsa Allah Mesih'in annesi Meryem ile melek vasıtası ile konuşur ve ona bir çocuk sahibi olacağını haber eder. Bkz. Meryem, /16-19.

Zerdüştilerdeki Vohu Manah (Bilgelik)'ın Zerdüşte görünüp, Tanrı bilgisini ve insanla olan sözleşmesini vahyetmesine benzetilmektedir.⁶⁵⁶

Yahudi inancına göre, Tanrı dünyadaki olup biten olaylarla ilgili olarak sürekli müdahalede bulunur. Bu müdahalenin en açık şekillerini ise melekler aracılığı ile yapar, bazı durumlarda ise aracısız, doğrudan olaylara müdahale eder. Bu anlamda melekler Tanrı'nın yapacağı işleri üstlenen ve ona yardımda bulunan, her daim onun hizmetkârlığında hazır olan kutsal varlıklardır.

3.2.1.4. Tanrı'nın Danışmanlarıdır

Yahudi inanç sisteminde melekler, Tanrı'nın katında bulunan, ona hizmet eden ve O'nun hükümlerinde bazı meselelerde danışmanlık görevi üstlenen kutsal varlıklar olarak kabul edilirler.

Bu mesele Eyüp kitabında ayrıntılı olarak karşımıza çıkar. Eyüp'ün başlarında Tanrı'nın oğulları (Bene Elohim) olarak zikredilen melekler aynı zamanda Tanrı'nın danışmanları şeklinde de anlaşılmıştır.⁶⁵⁷ Nitekim bu bölümde Tanrı'nın huzuruna çıkan kutsal varlıklardan ve eski bir melek olan şeytandan bahsedilmektedir. Bu metinlerde Şeytanın da, Yahudi düşüncesinde eski bir melek ve Tanrı'nın danışmanı olduğuna dair bilgiler vardır.⁶⁵⁸ Metnin anlatım şeklinden bu sonuç çıkmaktadır. Metin, Tanrı'nın oğullarının Rabbin huzuruna çıkmak için geldiklerini söyler. Devamında Tanrı'nın Satan ile diyalogu verilir. Bu diyalog'dan anlaşılan bahse konu varlıkların hep birlikte Tanrı'nın huzuruna gittikleri, meleklerin de o meclise ait olduklarıdır. Yani dünyada bir kralın krallığında bulunan danışmanları gibi onlar da Tanrı'ya karşı danışmanlık da dâhil olmak üzere her türlü görevi yerine getirirler.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Işık, s. 86.

⁶⁵⁷ İyov, 1:6; 2: 1.

⁶⁵⁸ Yeşayau, 14: 15.

⁶⁵⁹ Semitik gelenekten olan İslam kutsal metinlerinde de meleklerin Allah'ın danışmanları olduğuna dair bazı metinlerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu metinlerde meleklerin danışman olduğu net olarak açıklanmamakla birlikte işaret edilmiştir. Örneğin Allah, ilk insanın yaratılmasını meleklerle bildirmesinin ardından melekler ilk insana karşı bir tutum sergilemişlerdir (Bakara 2/30). Dolayısıyla Allah'ın bir konuda meleklerin görüşünü istemesi onların danışmanlık statüsünün bulunduğu işaret eder. Bu yönüyle Yahudi inancıyla bir benzerlik olduğu söylenebilir. Ancak Yahudi inancındaki melekler ile İslam'daki melekler arasında benzerliklerin bulunmasına karşın, gerek iradi faaliyetleri sebebiyle, gerekse Kur'an'daki farklı anlatımlardan (Zuhruf /16; Enbiya /26-27) dolayı, birbirinden ayrı özellikler göstermektedirler.

3.2.1.5. Tanrı'nın Ordusudurlar

Yahudilikte meleklerle ilgili kullanılan kavramlardan birisi de “Tanrı'nın ordusu” veya “göklerin ordusu” ifadeleridir. Bu kavramların kullanıldığı veya tam bu şekilde kullanılmasa bile, bu anlamı ifade eden metinlerden bazıları şu şekildedir:

“Tanrı meleklerine güvenmiyorsa, Gökler bile O'nun gözünde temiz değilse”⁶⁶⁰

“Otuzuncu senede, dördüncü ayın beşinci günü Kevâr Irmağı kenarında sürgünde yaşayanlar arasındayken semavat açıldı, Rab'den gelen görümlere şahit oldum.”⁶⁶¹

“Ya Rab, gökler över harikalarını, kutsallar topluluğunda övülür sadakatin. Çünkü göklerde Rab'be kim eş koşulur? Kim benzer Rab'be Kudretin oğulları arasında? Kutsallar topluluğunda Tanrı büyük korku uyandırır.”⁶⁶²

Bu ve buna benzer bazı metinler, meleklerin ilahi âleme ait kutsal varlıklar olduğunu açıklar. Ayrıca bunların dışında meleklerin Tanrı'nın ordusu olduğuna işaret eden birçok metin bulunur. Bunlardan bazıları da şunlardır:

“Sonra şöyle dua etti: “Ya RAB, lütfen onun gözlerini aç, görsün!” RAB uşağın gözlerini açtı. Uşak Elişa'nın çevresindeki dağların atlılarla, ateşten savaş arabalarıyla dolu olduğunu gördü.”⁶⁶³

“Yakup yoluna devam ederken, Tanrı'nın melekleriyle karşılaştı. Onları görünce, Tanrı'nın ordugâhı bu diyerek oraya Mahanayim adını verdi.”⁶⁶⁴

Bu ve benzeri metinler, meleklerin savaşlarda aktif olarak Yahve'nin halkı olan İsrail'e yardımda bulunduğunu, meleklerin Tanrı'nın ordusu veya göklerin ordusu olduğunu göstermektedir. Tanrı'nın krallığında bulunan bu varlıklar gerektiğinde bir savaşçı gibi çarpışmakta ve Tanrı'nın emirlerini yerine getirmektedirler.

⁶⁶⁰ İyov, 15: 15.

⁶⁶¹ Yehezkel, 1: 1.

⁶⁶² Te'ilim, 89: 5-7.

⁶⁶³ 2. Melahim, 6: 17.

⁶⁶⁴ Vayetse, 32: 2-3.

3.2.2. Dünyadaki Görevleri

Meleklerin Tanrı'ya karşı olan görevlerinin yanı sıra bir de insanlara karşı bazı görevlerinin bulunduğu bahsedilir. Bu görevlerin onlara, Tanrı tarafından dünyanın düzenini sağlamak ve insanlara daha iyi bir hayat sağlamak için verildiği söylenir. Tanrı, yaratmış olduğu âlemi terk etmemiş, her daim onu izlemektedir. Bu izlemenin bir gereği olarak, insanların haddi aşmalarında ve yoldan çıkmalarında, onlar için Tanrı tarafından hazırlanmış bazı cezalar veya ıslah edici sonuçlar vardır. Bunların yanında bir de iyi insanlar için hazırlanmış mükâfatlar vardır. İşte bu ceza ve mükâfatların birçoğu da melekler vasıtası ile gerçekleşir. Dolayısıyla meleklerin dünyada yaptıkları bazı görevleri vardır. Bunları aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür.

3.2.2.1. Dünyayı Gözetlerler

Melekler yaratılışları ve Tanrıya yakın olmaları sebebiyle göksel varlıklar olarak tanımlanırlar. Onların semada yaşamalarının gereği olarak insanları gözetledikleri ifade edilir. Buna istinaden bazen melekler için gözcüler tanımlaması kullanılır. Tanah'ta meleklerin gözcü şeklinde ifade edildikleri sadece bir bölüm vardır.⁶⁶⁵ Ancak bu anlatımın dışında meleklerin gözcülük yaptıklarına işaret eden bazı metinler de bulunmaktadır. Bu metinlerde melekler için gözcü ifadesi kullanılmamakla beraber onların gökte yer edindiklerinden bahsedilir ve şöyle denilir:

*“Ama RAB'bin meleği göklerden, “İbrahim, İbrahim!” diye seslendi”.*⁶⁶⁶

*“Tanrı çocuğun sesini duydu. Tanrı'nın meleği göklerden Hacer'e, “Nen var, Hacer?” diye seslendi”.*⁶⁶⁷

*“Mikaya konuşmasını sürdürdü: “Öyleyse RAB'bin sözünü dinle! Gördüm ki, RAB tahtında oturuyor, bütün göksel varlıklar da sağında, solunda duruyordu”.*⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ Bu konuda şöyle denilmektedir: “Gözünü üzerimden hiç ayırmayacak mısın, Tükürüğümü yutacak kadar bile beni rahat bırakmayacak mısın? Günah işledimse, ne yaptım sana, Ey insan gözcüsü?” **İyov**, 7: 19-20.

⁶⁶⁶ Vayera, 22: 11.

⁶⁶⁷ Vayera, 21: 17.

⁶⁶⁸ **1. Melahim**, 22: 19.

*“Halk şöyle dua etti: Tek RAB sensin. Gökleri, göklerin göklerini, bütün gök cisimlerini, yeryüzünü ve içindeki her şeyi, denizleri ve içlerindeki her şeyi sen yarattın. Hepsine sen can verdin. Bütün gök cisimleri sana tapınır”.*⁶⁶⁹

*“Otuzuncu yılda, dördüncü ayın beşinci günü Kevar Irmağı kıyısında sürgünde yaşayanlar arasındayken gökler açıldı, Tanrı'dan gelen görümler gördüm.”*⁶⁷⁰

Meleklerin gözcüler olarak ifade edildiği en önemli kaynak ise Enok'tur. Enok'ta birçok yerde meleklerin gözcüler şeklinde tanımlandığı görülür. Ancak Enok'ta gözcüler şeklindeki anlatımlar genellikle isyankâr meleklerin yer aldığı bölümlerdir.⁶⁷¹ Yine Enok'ta bazı meleklerin bulundukları semalar zikredilir.⁶⁷²

3.2.2.2. İnsanları Korurlar

Tanah metinlerinde Tanrı, Yahudileri seçilmiş olan kavim⁶⁷³ ve kendi halkı⁶⁷⁴ şeklinde tanımlar. Bu sebeple Tanrı, yoldan çıkmadığı sürece halkını her zaman koruyup, gözetmiştir. Tanrı'nın bu koruması hem kendisi tarafından hem de bir melek aracılığıyla gerçekleşir.⁶⁷⁵

Melekler insanları koruma görevini yerine getirirken aynı zamanda onlara ihtiyaç halinde yardımda da bulunurlar.⁶⁷⁶ Tanah, Tanrı'nın meleklerle çeşitli toplumların menfaatleri için bir takım sorumluluklar yüklediğinden bahseder. Özellikle Mikail isimli meleğin Yahudi toplumu için zor zamanlarda yardımda bulunduğunu söyler.⁶⁷⁷ Yine Tanah'ta melek Cebrail'in de Mikail gibi bazen Yahudi milleti için koruyuculuk görevini üstlendiği belirtilir.⁶⁷⁸

Savaş zamanlarında koruyucu ve cezalandırıcı melekler dünya üzerinde aktif rol almışlardır. Yani, melekler savaş zamanlarında bir milleti korurken, karşı tarafta savaşan toplum için cezalandırıcı olmuşlardır.⁶⁷⁹ Savaş, bir tarafı koruyan meleğin

⁶⁶⁹ Nehemya, 9: 6.

⁶⁷⁰ Yehezkel, 1: 1.

⁶⁷¹ I Enok, 6,7,8,10, 13, 14, 15, 19.

⁶⁷² II Enok, 19, 20, 21.

⁶⁷³ Leh Leha, 17: 7.

⁶⁷⁴ Şemot, 3: 7.

⁶⁷⁵ Teilim, 91: 3, 4, 14, 9-12.

⁶⁷⁶ Vayera, 20: 3, 22: 11-12; Leh Leha, 14-16.

⁶⁷⁷ Erbaş, s. 113; Daniel, 10: 13.

⁶⁷⁸ Daniel, 10: 18-19. Biz daha önce meleklerin tasnifi başlığı altında Cebrail'i açıklarken onun Yahudi halkını kötülüklerden koruduğundan da söz etmiştik.

⁶⁷⁹ 2. Divre Ayamim, 32: 21-22.

diğer tarafla mücadelesini gerektirir. Bu da karşılıklı bir mücadele içerisinde meydana gelir. Yahudi inancında İnsanlar için gerçekleşen bu koruma işlevi öncelikli olarak Yahudi milleti için geçerli olmaktadır. Tanrıya karşı hiçbir günah işlemeyen bu millet için aksi bir cezalandırma söz konusu olmamıştır.

Tanah metinlerinden anlaşılan, meleklerin dünyadaki insanlara yardımda bulunmaları -ki bu yardım öncelikle Yahudi milletine gelir- için günaha bulaşmamış olmaları gerekir. Yahudiler açısından da bu durum aynen geçerlidir. Zaten Yahudiler Tanrıya asi oldukları zamanlarda Tanrı'nın cezalandırmasına maruz kalmışlardır.⁶⁸⁰ Ancak tekrar Tanrı'ya yönelip af dileyince Tanrı onları affetmiştir.⁶⁸¹

Talmud'da Yusuf'un Mısır'a getirildikten sonra başına gelebilecek tehlikelere karşı Cebrail'in onu koruduğu yazar.⁶⁸² Midraş'ta meleklerin bazı koruyuculuk görevi üstlendiklerinden söz edilir. Örneğin, İbrahim'in ateşe atılması esnasında Cebrail'in de aralarında bulunduğu birçok koruyucu meleğin olduğu bildirilir.⁶⁸³ Bu melekler İbrahim'i ateşten korumak isteyen meleklerdir. Keza bazı Yahudilerin cezalandırılmak için ateşe atılmak istendiğinde de yine melekler tarafından kurtarıldıkları anlatılır.⁶⁸⁴

Bunların dışında özellikle Midraş metinlerinde başka milletlerin koruyucu meleklerinin isimlerine de yer verilir. Örneğin Mısır'ın koruyucularından bahsedilirken onların Samael ve Uzza melekleri oldukları ifade edilir. Bu metinler İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı sırasında gerçekleşen Mikail ve Uzza arasında gerçekleşen mücadeleyi verir.⁶⁸⁵ Uzza ise Yahudilikte günaha bulaşmış melek olarak kabul edilir. Bu nedenle o da cezalandırılanlar arasına katılır.⁶⁸⁶ Yahudilikte koruyucu meleklerin yanında cezalandırıcı meleklerin de bulunduğunu söylemiştik. Aşağıdaki başlık altında bu konu ele alınacaktır.

⁶⁸⁰ 2. Divre Ayamim, 33: 2, 11.

⁶⁸¹ 2. Divre Ayamim, 33: 12-13.

⁶⁸² Sotah, 36b: 20.

⁶⁸³ Midraş Tanchuma, Tetzevah, 12: 2.

⁶⁸⁴ Tetzevah, 12: 3.

⁶⁸⁵ Legends of The Jews, 3: 1: 15, 24, 25, 39.

⁶⁸⁶ Legends of The Jews, 1: 3: 8; 3: 1: 44; Ein Yaakov, Sotah, 7: 12.

3.2.2.3. İnsanları Cezalandırırlar

İbn Meymun meleklerin bir görevinin de Tanrıya asi olan toplumlar için helak edici olduklarından bahseder.⁶⁸⁷ Bu cezalandırma kısmen yoldan çıkan Yahudiler için olmakla beraber, genel anlamda Yahudiler milletine tehdit oluşturan insanlar ve büyük günah içerisine batmış kavimler için gönderilmiştir.⁶⁸⁸

Daha önce de belirttiğimiz üzere her milletin bir koruyucu meleği bulunmakla birlikte bu melekler farklı milletler için cezalandırıcı varlıklar olabilmişlerdir. Bununla beraber herhangi bir milletin koruyucu meleği bazen de o millet için cezalandırıcı olmuştur. Bunun en önemli sebebi ise o toplumun inandıkları tanrılara karşı günahkâr oldukları sebebiyledir. Örneğin, İsrailoğulları haddi aşp Tanrı'ya asi oldukları zaman Rab onların üzerine salgın hastalık, ölüm ve onlar için cezalandırıcı olacak bir melek gönderdi.⁶⁸⁹ Lut peygamberin halkına gönderilen cezalandırma da bu çerçevede ele alınabilir. Onlar da haddi aşmalarından dolayı Rabbin gönderdiği iki melek tarafından yerle bir edildiler.⁶⁹⁰

Bunların dışında savaş zamanlarında da meleklerin insanlara ceza vermek maksadıyla gönderildikleri bilinmektedir.⁶⁹¹ Melekler savaşta genellikle Tanrının halkı Yahudilere yardım için gelmişlerdir.⁶⁹² Bu yüzden onlara yardıma gelen melekler karşı taraf için ceza maksadı taşırlar.

Yahudilikte meleklerin Yahudi toplumunun dışındakiler için cezalandırıcı oldukları zaman genellikle Yahudilere zarar vermek istedikleri zamandır. Dolayısıyla buradan anladığımız meleklerin asıl amacı Yahudi toplumunu korumaktır. Bu koruma sonucunda ise farklı milletleri cezalandırmak zorunda kalmışlardır. Bu durum bazen de tam tersi bir şekilde gerçekleşebilir. Örneğin, Yahudilerin yurtlarından sürgün

⁶⁸⁷ İbn Meymun, s. 118.

⁶⁸⁸ Burada Nuh Tufanı'nda hatırlanmalıdır. Bu tufan nedeniyle Yahudilikte şu anki yaşayan bütün insanlığın atasının Nuh olduğu bildirilir. İslam'da da aynı Tufan'dan sözedilmektedir. Ancak İslam'daki Tufan'ın sebebi melekler değil insanların kendi işledikleri günahlardır. İslam'a göre melekler, günah işlemeyen saf ve temiz yaratılışa sahip varlıklardır.

⁶⁸⁹ 2. Şemuel, 24: 15-16.

⁶⁹⁰ Vayera, 19: 1, 12-13.

⁶⁹¹ 2. Divre Ayamim, 32: 21.

⁶⁹² 1. Melahim, 6: 17.

edilmeleri ve zulümlere maruz bırakılmaları yine Tanrı'nın isteği olduğu belirtilir. Ancak bu başka bir toplum eliyle geçekleşir.⁶⁹³

⁶⁹³ Aynı düşünce semitik dinlerin sonuncusu olan İslam'da da vardır. İslam kültüründe de Allah, bazen iman edenleri meleklerle desteklerken bazen de haddi aşan insanlar için melek gönderip onları cezalandırmaktadır. Bunun en açık örneklerini Kur'an'da anlatılan Bedir savaşında ve Sami soyundan gelen Lut kıssasında görmekteyiz. Bedir'de Allah, meleklerle Müslümanlara yardım gönderirken, Lut kıssasında ise haddi aşan kavim için melekleri cezalandırmak için göndermiştir. Enfal/ 9,10,12,17; Hud/ 77-82.

SONUÇ

Yahudilikte melekler Tanrı'dan aşağıda olan kutsal varlıklar olarak kabul edilmektedirler. Tanah metinlerinde meleklerin bazen Tanrı adına bazen de Tanrı gibi konuştukları görülmektedir. Bu durum meleklerin Tanrı'dan ayrı varlıklar olarak düşünülmemeyeceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Yahudi tarihinin ilk dönemlerinde meleklerin özelliklerine, görevlerine ve tasnifine dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Gerçi bu dönemlerde de meleklerle inanıldığına dair bilgilere rastlanılmaktadır, ama bu bilgiler sınırlı bir alanı kapsamaktadır. Yahudi tarihinde meleklerle ilgili asıl sistematik ve kapsamlı bilgiye Babil Sürgünü sonrasında ulaşılmaktadır.

Sadukiler dışında, genel olarak mezhepler arasında kabul görmesine karşın, Yahudiliğin hiçbir döneminde melek inancı, bir iman akidesi olarak görülmemiştir. Bununla birlikte, melekler zamanla sistematik ve hiyerarşik tasnifle oluşturulup ele alınan bir konu haline almıştır.

Yahudilik'te meleklerle çeşitli roller biçilmiştir. Bu rollere göre, her milletin bir koruyucu meleğinin bulunduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, bazı meleklerin en önemli görevinin Yahudi ırkını diğer milletlere karşı korumak, üstün tutmak ve bu uğurda gerekirse Yahudi karşıtı birçok milleti yok etmek olduğu söylenmiştir. Hatta savaş zamanlarında bu nedenle melekler birbirleriyle savaşmışlardır. Bazen Yahudi taraftarlığını yapan melekler kendi halkına zarar vermekten de kaçınmamışlardır. Bunu da Tanrı'nın isteği ile yapmışlardır. Bunun sebebi de kutsal metinlerde Yahudi toplumundaki haddi aşmalar, günahlar ve Tanrı'ya karşı olan itaatsizlikler olarak gösterilmiştir. Nitekim Yahudi inancında Tanrı gerektiği yerde kendi halkını cezalandırmaktan da çekinmemiştir. Kutsal metinlerde Bu cezalandırmanın amacı, Yahudilerin daha düzgün ve temiz bir hayatı tercih etmelerini sağlamak olmuştur. Bütün bu cezalandırma süreçlerinde de meleklerle görevler düşmüştür.

Yahudilikte melekler bağlamında dile getirilen bir başka anlayış ise isyankâr melek veya düşmüş melek inancıdır. Buna göre melekler, insanların çoğalmaya başladığı ilk dönemlerde, Tanrı'ya asi olmak suretiyle meleklikten uzaklaştırılmışlardır. Bunun sebebi ise insan kızlarına duydukları ilgi olmuştur. Çoğalan insan kızlarını görünce arzularına yenik düşen melekler insanlarla gayri meşru ilişkiler yaşamışlardır. Bu ilişkiler neticesinde yeryüzünde koas ve kötülük

hâkim olmuştur. Bunun üzerine Tanrı yeryüzünü bu kötülükten temizlemek için Tufan göndermiştir. Böylece Nuh ve ailesinden birkaç kişi dışında bütün günahkârlar yok edilmiştir.

Yahudi inancına göre, meleklerin bir takım özellikleri vardır. Saf ruhsal varlıklar olarak kabul edilen meleklerle aynı zamanda kanatlı, bilge, irade sahibi, akıllı, konuşan, yeme-içmesi olmayan varlıklar olarak inanılır. Meleklerin bu özelliklerine uygun görevleri bulunur. Bu görevler ikiye ayrılır. Birisi Tanrı'nın katındaki görevleridir. Bu çerçevede Tanrıya ibadet ederler, yardımcı olurlar, danışmanlık yaparlar, Onun veya göklerin ordusu olarak çarpışır, vahiy getirirler. Diğer ise dünyadaki görevleridir; insanları ve dünyayı gözetirler, korurlar, insanlara yardım ederler, gerektiğinde onları cezalandırırlar.

Melekler, Tanrı'nın hükümrانlığının birer üyeleridir. Dolayısıyla meleklerin Tanrı'ya hizmet etmeleri ve emirlerini uygulamaları öncelikli görevleridir. Ayrıca Tanrı için ibadet etmek, onu övmek ve kutsamak da yine meleklerin görevleri arasındadır. Bu görevlerinin yanısıra meleklerin insanlara karşı görevleri de vardır. Onlar, Tanrı'nın buyruklarını insanlara ulaştıran ilahi elçilerdir.

Melekler yeryüzünde Tanrı, insan, kendi (melek), ruhlar, savaşçılar, mukaddesler suretlerinde görünebilirler. Melekler çeşitli şekillerde tasnif edilirler. Baş Melekler arasında Mikail, Cebrail, Rafael, Uriel, Metatron yer alır. Grup Olarak Vazifeli Melekler içinde Kerubîm, Serafim, Hayot, Ofanim bulunur. Ayrıca Bireysel Olarak Vazifeli Melekler vardır. Bunlar Rabb (Yahve)'in Meleği, Ölüm Meleği'dir. Keza Diğer Melekler, Koruyucu Melekler, İyilik ve Kötülük Melekleri, Düşmüş (İsyankâr) Melekler veya Şeytanlar, Semyaza (Azza veya Uzza), Azazel veya Azael, Sam(m)ael, Lilit, Beelzebub (Beelzebul), Asmodeus (Ashmedai) da melekler arasında zikredilirler.

Araştırmamızın da ortaya koyduğu gibi, Yahudilik'teki melek inancı Yahudilik öncesi din ve kültürlerden izler taşımaktadır. Yahudiliğin erken dönemlerinde üzerinde fazla durulmayan ve Yahudiliğin ana kaynağı Tanah'ta detaylı bilgi bulunmayan melek konusu Babil Sürgünü sonrasında öne çıkmaya başlamıştır. Meleklerle ilgili asıl bilgiler Mişna, Talmudlar ve Midraşlar gibi kitaplarda bulunmaktadır.

Babil sürgünü döneminde Yahudi toplumunun yaşadığı üzüntülerin melek inancının ortaya çıkmasında etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu anlayışa göre, Süleyman'dan sonra parçalanan Yahudi milletin başına gelen savaşlar, sürgünler ve

diğer zamanlardaki içine düşülen umutsuz durumlar Yahudileri bir kurtarıcı beklentisine götürmüştür. Melek inancı da daha ziyade bu zor dönemlerde şekillenmeye başlamıştır. Sürgün ve savaşlar sebebiyle birçok milletle, dolayısıyla birçok kültürle iç içe yaşamış olan bu toplumun düşüncesi zamanla farklı şekiller olarak yenilenmiş ve değişmiştir. Değişim sürecinde Yahudi düşüncesini önemli ölçüde etkilediği düşünülen kültürlerin başında ise Pers (Zerdüş) kültürü gelmektedir. Hatta Yahudi mezheplerinden Sadukilerin melek düşüncesine karşı çıkmalarının sebebi de, melek inancının Yahudiliğe Zerdüşî gelenekten aktarıldığı yönündeki düşüncelerdir.

Yahudilik'teki meleklerin kökenleri, yaratılış gayeleri, çeşitleri, sayıları, özellikleri, görevleri gibi konuları ele aldığımız bu çalışmamızda ulaştığımız sonuç; Yahudilik öncesi din ve kültürlerin Yahudilik üzerinde derin izleri bulunduğudur. Keza Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın melek konusunda karşılıklı etkileşime maruz kaldıklarıdır. Yahudilikte böylesine komplike ve karmaşık bir kapsama sahip olan melek inancının sonradan sistematize edilerek inanç esaslarına monte edildiğidir. Temel Yahudi kaynağı Tanah'ta üzerinde durulmamasına ve sonradan geliştirilmesine rağmen, neredeyse bütün Yahudi mezheplerince iman edilen önemli bir inanç olarak kabul edildiğidir.

KAYNAKÇA

Abdulvehhab, Ahmed. **el-Valiy ve'l-Melaike fi'l-Yehudiyye ve'l-Mesiliyye ve'l-İslam**, Kahire, 1979.

Abelson, J. “Maimonides”, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Ed. James Hastings, New York, 1908, cilt, VIII, ss. 340-344.

Adam, Baki. **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Pınar Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015.

Adam, Baki. “Melek”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016, ss. 40-42.

Alba, Josef. **Sefer Ha-ikkarim**, Maamar, Amerika Yahudi Yayınları Derneği, New York, 1976.

Alexander, P. “3 Enoch” **The Old Testament Pseudepigrapha**, Ed. James H. Charlesworth, Doubleday & Company, Inc. New York, 1983, ss. 223-315.

Altmann, Alexander, “Angels and Angelology (Fallen Angels)”, **Encyclopaedia Judaica**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Second Edition, New York, 2007, II, ss. 159-161.

Altuncu, Abdullah. **Sümer Dini Tarihi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011.

Alûsî, Mahmud b. Abdillâh. **Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve Sebi'l-Mesani**, Beyrut, 1994, cilt, I.

Andersen, I. F. “2 Enoch” **The Old Testament Pseudepigrapha**, Ed. James H. Charlesworth, Doubleday & Company, Inc. New York, 1983, ss. 91-222.

Arnolt, W. Muss, , J. Frederic Mccurdy. “Cherub (cherubim)” **The Jewish Encyclopedia**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, IV, ss. 13-16.

Hüseyin Atay, “Önsöz”, **Delaletü’l-Hairin**, İbn. Meymun, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara, ss. XXIII-XXXVI

Auffarth, Christoph, Lorent T Stuckenbruck. **The Fall of the Angels**, Brill, Ledien, 2004.

Aydın, Fuat. **Yahudilik**, Mahya Yay. Sakarya, 2018.

Aydın, Ravza. **Yahudi İman Esasları**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 25 (2012/1).

Bamberger, Bernard J. “Angels and Angelology”, **Encyclopaedia Judaica**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, II, ss. 150-152.

Basalel, Yusuf. **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 2001, c. 2, 3.

Becking, B. “Yehud”, **Dictionary of Deities and Demons in the Bible**, Ed. Karel Van Der Torn, Pieter W. Van Der Horst, Karel van der Toorn ve diğerleri, second edit. Brill, Cambridge 1999, ss. 925-926.

Beloff, Ruth. “Asmodeus (Ashmedai)” **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Keter Pub. Second Edit. New York, 2007, II, ss. 592-593.

Benzinger, Immanuel. “Seraphim”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, XI, ss. 201-202.

Blau, Ludwig. “Angelology”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, I ss. 583-597.

Blau, Ludwig. “Angelology”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, Newyork, 1901, I, ss. 583-597.

Blau, Ludwig. “Gabriel” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, V, ss. 540-543.

Blau, Ludwig. "Metatron", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, VIII, s. 519.

Blau, Ludwig. "Raphael" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, X, ss. 317-318.

Blau, Ludwig. "Samael", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, X, ss. 665-666.

Blau, Ludwig. "Uriel", **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, XII, s. 383.

Boulanger, Mgr. A. **Abrege de la Doctrine Chretienne**, Paris, 1920

Brewer, Douglas J., Emily Teeter. **Mısır ve Mısırlılar**, 2.Baskı, çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017.

Breytenbach, C., P. L. Day. "Satan", **Dictionary of Deities and Demons in the Bible**, Ed. Karel Van der Toorn, Bob Becking, Pieter W. Van der Horst, Brill Academic pub. Second Edition, Cambridge, 1999. ss. 726-732.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. (v. 256/ 870), **Camiü's-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Candan, Ergun. **Antik Mısır Sırları**, Sınır Ötesi Yay. İstanbul, 2005.

Caner, Fırat. **Büyük Tufan Mitleri ve Atra-Hasis**, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2017, sayı, 3/3.

Cebeci, Lütfullah. "Mikail", **DİA**, İstanbul, 2005, c. 30, ss. 45-46.

Ciziri, Serefhan. **Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık**, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.

Coudert, Allison. "Angels", **The Encyclopedia of Religion**, Ed. M. Eliade, New York, 1987, I.

Çığ, Muazzez İlmiye. **Gilgameş (Tarihte İlk Kral Kahraman)**, Kaynak Yayıncılık, 3. Baskı, 2015.

Dahood, Mitchell. **Psalms I**, Doubleday & Company Inc. New York, 1966.

Dan, Joseph. "Uzza and Aza'el" **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Keter Pub. Second Edit. New York, 2007, XX, s. 450.

Danielou, Jean. **Les Anges et Leur Missions**, Paris, 1951.

Davidson, Gustav. **A Dictionary of Angels**, A Division of Simon & Schuster Inc, New York, 1971, s. 20.

Deutsch, Gotthard. "Ofan (Ofannim)" **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, IX, s. 387.

Dhorme, Eduard. **Les Religions de Babilonie et d'Assyrie**, Paris, 1945.

Doane, T. W. **Bible Myths and Their Parallels in Other Religions**, Seventh Edition, New York, 1910.

Durkheim, Emile. **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, Ataç Yayınları, çev. Fuat Aydın, Ankara, 2011.

Eliade, Mircea. **Babil Simyası ve Kozmolojisi**, çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yay. İstanbul, 2002.

Eliade, Mircea. **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2018.

Eliade, Mircea. **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yay. 4. Baskı, İstanbul, 2015, cilt, 1.

Encyclopedia of Catholicism, Ed. Frank K. Flinn, Facts On File Inc. New York, 2007.

Erbaş, Ali. "Melek", **DİA**, Ankara, 2004, cilt, 29, ss. 40-42.

Erbaş, Ali. **Melekler Âlemi**, Paradoks Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2012.

Firestone, Reuven. **Yahudiliği Anlamak (Avraam/İbrahim'in Çocukları)**, çev. Ç. Erendag-L. Kartal, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2004.

Fishbane, Michael. "Seraph", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, New York, 2007, XVIII, s. 308.

Fisher, Mary Pat. **Living Religion**, "Judaism", Hong Kong 2008.

Fredman- Willoughby, "Mal'ak", **Theological Dictionary of the Old Testament**, Ed. G. Johannes Botterweck. Trans. William b. Eerdmans yayınları, Cambridge, 1997, VIII, ss. 308-310.

Giznberg, Louis. **Legends of the Jews**, The Jewish publication Society, Filedelfiya, 2003, I.

Gnoli, Gherardo. "Amesha Spentas" **Encyclopedia of Religion**, Lindsay Jones, second edition, Translated For İtalian, By Roger degaris, Thomson Gale, New York, 2005, I, ss. 290-291.

Greves, Robert, Raphael Patai. **İbrani Mitleri, Tekvin Kitabı**, çev, Uğur Akpur, Haz. Ömer F. Oyal, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

Guiley, Rosemary E. **The Encyclopedia of Angels**, Facts on File Inc. Second Edition, New York, 2004.

Guiley, Rosemary Ellen. **Encyclopedia of Demons and Demonology**, Visionary Living, Inc. New York, 2009.

Gutmann, Joshua. "Angels and Angelology", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, second edit. New York, 2007, II, ss. 152-155.

Gutmann, Joshua. "Uriel", **EJ**, Ed. Skolnik, Fred; Berenbaum, Michael, Keter Publishing, New York, 2007, XX, ss. 421-422.

Günaltay, M. Semsettin. **Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**, Ankara 1987.

Gündüz, Şinasi, **Anadolu’da Paganizm**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.

Gürkan, Salime Leyla. **Yahudilik**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 6. Baskı, Ankara, 2017.

Hadislerle İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ed. Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal ve diğerleri, Ankara, 2014, cilt, 1.

Harman, Ömer Faruk. “Tûfan”, **DİA**, İstanbul, 2012, cilt, 41, ss. 319-322.

Heidel, Alexander. “**Enûma Eliş (Babil Yaratılış Destanı)**”, çev. İsmet Birkan, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.

Heller, Joseph Elijah / Leon Nemoy. “Karaites”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, XI, ss. 785-799.

Herr, Moshe David. “Midrash”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, XIV, ss. 182-185.

Herrmann, W. “Baalzebuub”, **Dictionary of Deities and Demons in the Bible**, Ed. Karel V. Toorn, Boob Becking, Pieter W. Horst, Brill Academic, 2. Baskı, 1999, ss. 154-156.

Hoyle, R. Brick. “Spirit (Holy), Spirit of God”, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Ed. James Hastings, New York, 1908, XI, ss. 784-803.

Isaac, E. “1 Enoch” **The Old Testament Pseudepigrapha**, Ed. James H. Charles Worth, Doubleday & Company, Inc. New York, 1983, ss. 1-90

Işık, Hidayet. **Amiri’ye Göre İslam ve Öteki Dinler**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Katzburg, Nathaniel. “Orthodox **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, XV, ss. 493-500

Kohler, Kaufmann. “Angelology”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, I, ss. 583-597.

Kohler, Kaufmann. “Beelzebub or Beelzebul” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, II, ss. 629-630.

Kohler, Kaufmann. “Essenes” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, Newyork, 1901, V, ss. 224-232.

Kramer, Samuel Noah. **Sümer Mitolojisi**, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014.

Kur’an--ı Kerim Meali, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Yenigün Matbaacılık, 12. Baskı, Ankara, 2011.

Kutluay, Yaşar. **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Anka yayınevi, Ankara, 1965.

Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yay. Kore, 2016.

Küçük, Abdurrahman, Günay Tümer, Mehmet, A. Küçük. **Dinler Tarihi**, Berikan Yay. 4. Baskı, Ankara, 2014.

Landsberger, Benno. “**Mezopotamya’da Medeniyetin Doğusu**”, çev. Mebrure O. Tosun, AÜDTCF, Dergisi, Ankara 1944, c. II.

Lauterbach, J. Z. “Moses Ben Maimon”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York 1901, IX, ss. 73-86.

Lidia, Domenica Matassa. “Samaritans”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, XVII, ss. 718-739.

Macculloch, John Arnott. “Fairy”, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Ed. James Hastings, New York, 1908, V, ss. 678-689.

Macgregor, Geddes. **Dictionary of Religion and Philosophy**, Paragon House, New York, 1989.

Mack, Carol K., Dinah Mack. **A Field Guide to Demons, Faires, Fallen Angels and Other Subversive Spirits**, Ovl Books, New York 1999.

Mansoor, Menahem / Davies Philip. “Essenes”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, VI, ss. 510-512.

Mansoor, Menahem. “Pharisees”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, XVI, ss. 30-32.

Mansoor, Menahem. “Saducees”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Seocnd Edition, New York, 2007, XVII, ss. 654-55.

Marmorstein, Arthur. “Angels and Angelology”, **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Keter Pub. Second edit. New York, 2007, II, ss. 155-158.

McCurdy, J. Frederic. “Azazel”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York 1901, II, ss. 365-367.

McCurdy, J. Frederic. “Azazel”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork-London 1901, II, s. 365.

Mcneill, William H., H. Bentley Jerry, David Christian. **Berkshire Encyclopedia of World History**, Berkshire Yay. 2. Baskı, America 2010.

Memiş, Ekrem. **Eskiçağda Mezopotamya**, Ekin Yayınevi, Bursa 2007.

Meral, Yasin. “İbn Meymun’a Göre Yahudilik’te İman Esasları”, AÜİFD, Sayı, 52: 2 (2011).

Messadie, Gerald. **Şeytanın Genel Tarihi**, çev. Işık Ergüden, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1998.

Meymun, Musa B. **Delaletü’l-Hairin**, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara.

Montgomery, Mary W. “Michael” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, VIII, ss. 535-538.

Mounloubou, Luis. **Esprit et Vie**, sy.17, Langers, 1988.

Narçın, Ali. **A’dan Z’ye Sümer**, Ozan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

Neusner, Jacob. “Angel”, **Encyclopedia of World Religions**, Ed. Jacob E. Safra, Jorge Aguilar-Cauz, Encyclopædia Britannica, Inc. London, 2006. ss. 55-57.

Noll, Stephen F. “Angels”, **New Dictionary Of Theology**, Ed. M. Davie, T. Grass, S. R. Holmes, J. McDowell and T. A. Noble, Inter Varsity Press, New York, 2016.

Ochser, Schulim. “Terah” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York 1901, XII, ss. 107-108.

Olgun, Hakan. **Ugarit Metinleri Çerçevesinde Baal Tapıcılığı ve İsrailoğulları’na Etkisi**, Milel ve Nihal (İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi), Ed. Şinasi Gündüz, cilt, 11, sayı, 2/Temmuz-Aralık, 2014.

Özer, Yusuf Ziya. **Mısır Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1939.

Peters, John P. “Hebrew” **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, New York 1901, VI, ss. 304-305.

Pıras, Andrea. “Angels”, **Encyclopedia of Religion**, Ed. Lindsay Jones, Translated from Italian by Paul Ellis, New York, 2005, cilt, I, ss. 343-346.

Rabinowitz, Louis Isaac, “Satan”, **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Pub. Second Edition, New York, 2007, XVIII, s. 72-73.

Sarıkcıoğlu, Ekrem. **Babil’de Harut ve Marut’un Melekliği Meselesi**, SDÜİFD, yıl: 2014/2, sayı, 33.

Sarıkcıoğlu, Ekrem. **Din Fenomenolojisi** Fakülte Kitabevi Yay. 2. Baskı, Isparta, 2011.

Sayım, Huzeyfe. **Zerdüştilik’de Kozmogoni ve Yaratılış**, EÜSBED, sayı, 16, 2004.

Schimmel, Annemarie. **Dinler Tarihine Giriş**, Derleyen, Recep Kibar, Külliyyat Yay. İstanbul, 2016.

Schmökel, Hartmuth. **Sümer Dini**, çev. Mehmet Turhan Özdemir, AÜDTCFD, Ankara 1953, c. XIX.

Schniedewind, W. M., J. H. Hunt. **A Primer on Ugaritic Language, Culture and Literature**, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Scholem, Gershom. "Lilith", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Keter Pub. Second Edit. New York, 2007, XIII, ss. 17-20.

Scholem, Gershom. "Metatron", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, New York, 2007, XIV, ss. 132-134.

Scholem, Gershom. "Raphael", **EJ**, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing, Second Edit. New York, 2007, XVII, ss. 93-94.

Scholem, Gershom. "Samael", **EJ**, Ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, Keter Pub. Second Edit. New York, 2007, XVII, ss. 714-715.

Seltzer, Robert M. "Jewish People", **Encyclopedia of Religion**, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, New York, 2005, VII, ss. 4854-4864.

Serdar, Murat. **Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek**, EÜİFD, 2008, sayı, 13: 2.

Shahak, İsrail. **Yahudi Tarihi Yahudi Dini**, Düşün Yay. İstanbul, 2015.

Söderblom, Nathan. "The Age of the World (Zoroastrian)", **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Ed. J. Hasting, New York, 1908, I, ss. 205-210.

Şehristânî. **Milel ve Nihal**, Litera Yayıncılık, çev. Mustafa Öz, Hazırlayan. Mehmet Dalkılıç, İstanbul, 2011.

Şeriati, Ali. **Dinler tarihi II**. çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 2013.

Şuşan, Abraham Even. **Milon Hadaş** (Yeni Lügat) Kudüs, 1962, cilt, I-II.

Taberi, İbn Cerir. **Taberi Tefsiri**, çev. Mehmet Keskin, İhtisar ve Tahkik, Ali Es'Sabuni ve Salih Ahmed Rıza, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1995, cilt, 1.

The Greenheaven Encyclopedia of World Religions, Ed. Jeff Hay, Christine Nasso pub. London, 2007.

Theresa, Bane. **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, Mcforland & Company Inc. London, 2012.

Tora ve Aftara, çev/düz. Moşe Farsi, Entegre Matbaacılık, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

Toy, Crawford Howell. “Ariel”, **JE**, Ed. Isidore Singer. Ph. D. Funk & Wagnalls Company, NewYork, 1901, II, s. 91.

Tümer, Günay. “Azer” **DİA**, İstanbul, 1991, cilt, 4, ss. 316-317.

Wooley, C. Leonard. **“Bir Ecnebi Kitabında Sümerler”**, çev. Ziya Nebi, Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası, İstanbul 1938, cilt, 6.

Yavuz, Yusuf Şevki, Zeki Ünal. “Cebrail”, **DİA**, İstanbul, 1993, cilt, 7, s. 202.

Yıldırım, Nimet. **İran Mitolojisi**, Pinhan Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2015.

Yıldız, Aynur. **Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya’küb ve Seçilmişlik Kavramı**, İzmir DEÜ. SBE. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014.

Yoshika, Anette. **Fallen Angels the History of Judaism and Christianity**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Zemahşeri, **Keşşaf**. Ekin Yayınları, çev, Harun Ünal, İstanbul, 2016, cilt, I.